BALKANLAR ORTADOĞU KAFKASYA

Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları

VASSILIS K. FOUSKAS

BALKANLAR ORTADOĞU KAFKASYA

Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları

Vassilis K. Fouskas

Türkçesi
Ali Çakıroğlu

aykırı
ARAŞTIRMA

BALKANLAR-ORTADOĞU-KAFKASYA

Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları

Vassilis K. Fouskas

KİTABIN ÖZGÜN ADI
Zones of Conflict
TÜRKÇESİ
Ali Çakır oğlu

YAYIN YÖNETMENİ
Saim Koç

EDİTÖR
Seyfi Öngider

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Gülşen Sayın - Betül Genç

KAPAK VE SAYFA DÜZENİ
Mahmut Hakan Güngör

İstanbul, Şubat 2004
ISBN 975-8337-76-9

Kitap Matbaası'nda basılmıştır
ARAŞTIRMA DİZİSİ- 14

AYKIRI YAYINCILIK
Caferağa Mah. Sakız Sok. 6/7 34710 Kadıköy-İstanbul

Tel: 0216. 449 98 05 Faks: 0216.348 00 69
email: aykiri@aykiri.net
www.aykiri.net

İÇİNDEKİLER

Teşekkür

Bu kitap *Yunanistan, Avrupa ve Balkanlar: Yunanistan ın Yirminci Yüzyıldaki Dış ve Ekonomik İlişkileri* adını taşıyan ve benim de Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ta araştırma yapmak için Leverhulme Vakfı'ndan bir burs alarak katkıda bulunduğum büyük bir tarih ve uluslararası ilişkiler projesinin bir yan ürünüdür.

Elyazmasını ya da bazı bölümlerini okuyan ve paha biçilmez eleştirel yorumları ve bilimsel sezgileriyle beni aydınlatan Van Coufoudakis, Bülent Gökay, Peter Gowan, Peter Loizos, Steven K. Pavlowitch ve Donald Sassoon'a şükran borçluyum.

Ayrıca *Journal of Southern Europe and the Balkansam* yayın kuruluna da teşekkür ediyorum. 1990'ların ortalarından beri yürütmüş oldukları çalışma benim için çok büyük entelektüel değer taşıyor.
Kingston Üniversitesi (KÜ) Avrupa Araştırmaları Merke-

zindeki çalışma arkadaşlarım ve Uluslararası Çatışmalar yüksek lisans programında ders veren öğretim elemanları ekibinin katkısını belirtmeliyim. Aynı zamanda, defalarca benimle ilgilenmek zorunda kalan KÜ'deki kütüphane görevlilerine de teşekkür ediyorum.
Yıllar boyu, bazıları yüklü programlarına aldırmadan benim-

le görüşmeyi kabul eden birçok akademisyen ve siyaset adamıyla yaptığım tartışmalardan da çok büyük ölçüde yararlandım. İn-

celik gereği burada sadece bir kısmının adını veriyorum: Michalis Attalides, Tözün Bahçeli, Chris Brewin, Richard Clogg, Theodore Couloumbis, Sotersi Georgallis, Pauline Green, Panayiotis îfestos, Nikos Kotzias, Heinz Kramer, Nicos Makris, William Mallinson, Farid Mirbagheri, Brendan O'Malley, James Pond, Heinz Richter, Christos Stylianides, Mehmet Uğur, Thanos Veremsi ve Diane Weston Markides.

Açık Üniversite'den Katy Patrick'e ve redaktörlerim Laus Harrison ve Oliver Howard'a ve haritalar nedeniyle Andras Bereznay'e teşekkür borçluyum. Ayrıca sonuç bölümünün yayına hazırlanmasındaki katkıları nedeniyle Katryna Tumer'a da teşekkür ediyorum.

Üçüncü bölüm, *European Security,* Sonbahar 2001'de yayınlanan 'Balkanlar ve NATO'nun genişlemesi: Kuşkucu bir görüş' adlı makalenin genişletilmiş halidir. Bu malzemeyi burada yeniden kullanmama izin verdiği için yayıncıya teşekkür etmek istiyorum.

Altıncı bölümün bir versiyonu 2002 Nisanı'nda, Lefkoşa, Intercollage'da gerçekleştirilen 'Kıbrıs ve AB' adlı bir konferansta sunulmuştur. Laiki Bankası ve Londra merkezli göçmen kuruluşu Kıbrıs Lobisi tarafından sağlanan destekle Lefkoşa ve Brüksel'de yaptığım araştırma sayesinde çalışmam son şeklini almıştır.

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABM	Anti-Balistik Füze Anlaşması
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AMBO	Amavutluk-Makedonya-Bulgaristan Petrolü
CAP	Ortak Tarım Politikası
CDU/CSU	Hıristiyan Demokratik Birlik/Hıristiyan Sosyal Birliği, Almanya
CFSP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (AB)
CSMCM	Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
DC	Hıristiyan Demokrasi, İtalya
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EMU	Avrupa Para Birliği
EOKA	Ulusal Kıbrıs Savaşçıları Birliği
EPC	Avrupa Politik İşbirliği
ESDI	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
FCO	Dışişleri ve Milletler Topluluğu Bakanlığı
FIR	Uçuş Bilgi Sahası
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FYROM	Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti
GATT	Ticaret ve Gümrükler Genel Anlaşması
IGC	Uluslararası Konferans (AB kurumsal pratiği)
INOGATE	Avrupa'ya Devletler arası Petrol ve Doğal Gaz Ulaşımı

ISAF	Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
KİS	Kitle İmha Silahları
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
NSC	Ulusal Güvenlik Konseyi (ABD)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OSCE	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü
PASOK	Panhelenik Sosyalist Hareketi, Sosyal Demokrat Parti (Yunanistan)
PCI	İtalyan Komünist Partisi
PDS	Demokratik Sol Parti (İtalya)
PfP	Barış için Ortaklık
PSI	İtalyan Sosyalist Partisi
SPD	Sosyal Demokrat Parti (Almanya)
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım
TRACECA	Avrupa-Kafkaslar-Asya Ulaşım Koridoru
BM	Birleşmiş Milletler
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UÇK	Kosova Kurtuluş Ordusu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü

1 Giriş

Satranç Tahtası

Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası'nın (The Grand Chessboard)* girişinde "yaklaşık beş yüz yıl önce, kıtalar arasındaki politik etkileşimin başlamasından bu yana, Avrasya'nın dünya gücünün merkezi olduğunu" yazıyordu.[1] Rusya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Almanya hep Fransa'nın Atlantik kıyılarından Basra Körfezi'ne, Çin anakarasından Orta Asya, Karadeniz, Türk Boğazları ve Süveyş'e kadar uzanan bu muazzam coğrafyaya hakim olmak istemişlerdi. Brzezinski geçmişte Avrasya'da hakimiyet iddiasında bulunan tüm güçlerin, o coğrafyanın parçası olduğunu, oysa şimdi "tarihte ilk kez, Avrasyalı olmayan bir gücün, sadece Avrasya güç ilişkilerinin baş hakemi olarak değil, dünyanın en büyük gücü olarak da ortaya çıkmış olduğunu" yazıyordu. 'Reel sosyalizm'in çöküşünden sonra, Amerika gerçekten de dünyanın tek süper gücüdür ve engin Avrasya kıtasının ekonomik ve politik kaynaklarının büyük bir bölümünü sıkı bir biçimde denetlemektedir.

NATO ve AB'nin geleceğiyle ilgili büyük tartışmaların ortasında, diğer birçok Anglo-Sakson analist gibi Brzezinski de

Amerika'nın Avrasya'daki üstünlüğünü ortadan kaldırabilecek başka bir rakibin ortaya çıkışını olanaksız kılmak amacıyla Amerika adına kapsamlı bir strateji geliştirme çabasındadır. "Avrasya, küresel üstünlük savaşımının hala sürdürüldüğü bir satranç tahtasıdır ve bu strateji, jeostratejiyi yani jeopolitik çıkarların yönetilmesini de içine alır" derken tamamen haklıdır.[2] Başka bir deyişle Amerika, Avrasya'daki belli başlı oyuncuları kendi ulusal çıkarlarına göre şekillendirecek bir stratejiden yoksun kaldığı takdirde Avrasya'yı kaybedecek ve Amerika'nın dünya siyasetindeki ağırlığı azalacaktır.

Brzezinski'nin değerlendirmesi net, kapsamlı ve öğreticidir. Kitabının genel mesajı üstünkörü bir okumayla bile algılanabilir. Küreselleşmenin, ABD'nin kendi ulusal çıkarlarını tüm küreye dayattığı 'yasa dışı' bir yöntem olmadığını anlatma çabasındadır. Üstelik, bu çıkarlara en iyi hizmet eden şey, ABD'nin dev askeri gücünün yanında, NATO ve IMF gibi bazı Soğuk Savaş kuramlarının gücünün gerçekçi jeopolitik kullanımıdır. Brzezinski, SSCB'nin sahneden çekilmesinden sonra Amerikan gücünün azalmayıp aksine, yayıldığını belirtir.

Daha özgün olan ikinci mesaj ilkinin doğrudan sonucudur: 'Etik dış politika' ya da ahlaki ve 'insan haklarına' dayalı güç politikası diye bir şey yoktur. Diana Johnstone'un aktardığı gibi "1998'de, kitabının Fransızca baskısının tanıtımı için Paris'teyken... Başkan Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olduğu sırada 'insan hakları savunucusu' olmasına rağmen, kitabının *reelpolitike* batmış" olduğu şeklindeki yoruma cevaben Brzezinski "ortada hiçbir paradoks yok" der ve devam eder: "O doktrini Başkan Carter ile anlaşarak geliştirmiştim, çünkü Sovyetler Birliği'ni istikrarsızlaştırmanın en iyi yolu oydu. İşe de yaradı."[3]

Sorunun özü işte burada saklı. İçinde yaşadığımız dünya hala devletler, ulusal çıkarlar, jeopolitik ve güç politikasının ege-

men olduğu bir dünya. Egemen gücün, yani ABD'nin pençeleri altında ne denli küreselleşir ve tek taraflılaşırsa, çatışma, terörist faaliyetler, etnik ve dinsel savaşların çoğalma olasılığı o kadar fazla.[4] Çatışma bölgeleri ve çatışan bölgesel mikro çıkarlar çoğalırken, bir yandan da dünyayı yönetme politikasının zorlukları ve çelişkileri dayanılmaz ölçüde büyüyor. SSCB'nin çöküşü, ABD'nin hegemonyacı müdahalesine yeni çevresel koridorlar ve alanlar açtı ama ABD müdahalesinin de sorunsuz olmadığı ortaya çıktı. Her şeyden önce, ABD'nin stratejik ve olasılık planlaması dünyada olup biten her şeyi önceden kestiremez. ABD'nin müdahale politikaları zaman zaman önleyici olmaktan çok, tepkiseldir. Bunun nedeni kısmen kamuoyu, etnik lobiler, yasama kuramları, dışişleri bakanlığına bağlı daireler ve diğer örgütlü sınıf ve şirket çıkarları gibi iç politik etkenlerin baskısıdır. ABD'nin dünyaya egemen olma politikasının bir dizi iniş çıkışı barındıran genel eğrisi, Brzezinski ve ABD'nin siyasetini oluşturan başkalarının cevaplamakta yetersiz kaldığı bir konudur.

Burada ilk amacım, SSCB'nin ve uydu devletlerinin çöküşünden beri, ABD'nin Batı Avrasya'yı hangi yollarla etkisi altına almaya çalıştığını göstermektir.[5] ABD politikasının bazı iniş çıkışları, bu politikanın oluşum ve yürütme sürecindeki içsel çelişkilerin ifadesi olarak ortaya çıkıyor. Diğerleriyse, ABD'nin müdahale ederek, kendi ulusal çıkarlarına hizmet edecek bir yöne çekmek istediği çevre devletler ve bölgelerin farklı ve ABD'ninkilerle her zaman uyuşmayan çıkarlarıyla ilgilidir. Barış ve güvenlikten ziyade çatışma ve savaşlara yol açan, küreselleşme ve dünya egemenliği politikalarına içkin olan bu çelişkiler yumağının oluşturduğu patlayıcı malzemedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana önemli bir ekonomik zenginlik ve politik güvenliğe kavuşmuş olan AB, zor bir ikilemle karşı karşıyadır. Küresel sorunlar karşısında ABD ile birlikte ya da ABD'siz,

ABD ile birlikte ya da ABD'ye karşı çıkarak tutum alacak ya da pasifist ve demokratik bir tutum benimseyerek, böyle bir tutumun dünya çapında yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Her halükarda Avrupa tutarlı bir federal birlik oluşturarak, dünya politikasında bağımsız bir oyuncu haline gelmek durumundadır.

Brzezinski buna katılmamaktadır. AB'nin doğuya doğru genişlemesini istiyor ama politik bütünleşmesini derinleştirmesine karşı, çünkü Ortadoğu'da Amerikan üstünlüğüne rakip olabileceğini düşünüyor:

"Avrupa'nın genişlemesi, ABD'nin etki alanını genişletecek ayrıca yeni Orta Avrupalı üyelerin katılmasıyla Avrupa konseylerinde Amerikan yanlısı devletlerin artması Amerika'nın nüfuzunu artıracaktır. Genişleme, Avrupa'nın özellikle Ortadoğu'da büyük önem taşıyan jeopolitik konularda ABD'ye meydan okuyabilecek ölçüde politik bütünleşmesine yol açmayacaktır." [6]

Şimdi bu kitabın ikinci amacına, AB'nin dünya çapında bağımsız bir politik oyuncu haline gelme potansiyelinin araştırılmasına geldik. Bu potansiyel sınırlı, çünkü ABD'nin AB'nin politikası üzerindeki hegemonyası Soğuk Savaş sırasında kuruldu ve dolayısıyla çok köklü bir geçmişe sahip. Yine de elimizdeki kanıtlar, güçlü bir AB'nin gelişmesinin olanaksız olmadığını gösteriyor. Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasının ardından 1990'larda Avrupa'nın ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda hareket alanı genişledi, Almanya'nın birleşmesi bu eğilimi daha da güçlendirdi. Avrupa'nın ekonomik bütünleşme sürecinin tamamlanması ve euronun yaratılması, AB'nin ABD'den bağımsızlaşma eğrisini destekleyen diğer göstergelerdir. Kıbrıs-AB ilişkileri bağlamında, Almanya ve Fransa tarafından yönlendirilen bağımsız bir AB dış politikasının gelişme potansiyeline özellikle dikkat çekmek istiyorum. 1990'larda AB'nin,

1974’den beri *de facto* olarak bölünmüş bir cumhuriyetle, Kıbrıs ile katılım görüşmelerini başlatma kararı almasını, dış politikasını ABD ve Türkiye’nin taleplerine teslim etmeyi reddettiğini gösteren, ileri bir adım olarak görüyorum. Batı Avrasya’da Almanya ve Türkiye’nin ABD için kilit rollerini karşılaştırarak ilkinin diğerinden çok daha önemli bir oyuncu olduğu sonucuna varıyorum. Brzezinski’nin stratejik değerlendirmesinin önemli bir sorunu, Almanya ve Türkiye’nin Batı Avrasya kuşağındaki konumlarını karşılaştırmaktaki hatası, yani bu ülkelerin ABD politikalarının oluşturulmasında taşıdıkları jeopolitik önemi yanlış tespit etmesidir.

ABD dış politikasının genel hatları ve küresel egemenlik stratejileri üretmek amacıyla kurulan kurumlan İkinci Dünya Savaşı’nın ertesinde, Soğuk Savaş esnasında ortaya çıktı. ABD-AB karşıtlığı Soğuk Savaş döneminde başladı. Bu nedenle, ABD politikasının Balkanlar ve Ortadoğu’daki sıkıntılarını anlamak için, çoğu kez tarihsel bir bakış açısına başvurmak gereklidir. ABD ve müttefiklerinin bugün karşı karşıya geldiği önemli bazı sorunların kökleri Soğuk Savaş yıllarına uzanmaktadır.

Aynı şey Kıbrıs ve Ortadoğu örnekleri için de geçerlidir. ABD’nin Kıbrıs sorunuyla ilgilenmeye başlaması 1960’ların başlarına uzanır. Bu tarihlerde, İngiltere adadaki rolünü, 1959-60 Zürih-Londra anayasal düzenlemelerinin garantisi altındaki iki üssünü elinde tutmakla sınırlandırma kararı almıştır. 1960’larda ve 1970’lerin başlarında ABD, her iki NATO müttefikini de tatmin edecek şekilde Kıbrıs’ı Yunanistan ve Türkiye arasında bölmek ve böylece sorunu büyük bir Soğuk Savaş kamplaşmasına dönüştürmekten kaçınmak isterken, AB soruna çok farklı bir şekilde yaklaşmıştır. 1974’de ortaya çıkan duruma teslim olmayı reddetmiş ve aynı zamanda adada iki bağımsız egemen devlet olmasını savunan Türk görüşünü reddetmiştir.

AB kendi önceliğinin birleşik ve bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'ni saflarına almak olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca AB, o tarihe kadar çözüm bulunup bulunmamasına bakmadan Rum yönetimindeki Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye katılmasına karar vermiştir. Bu AB'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu sorunlarında nüfuzunu artıran önemli bir dış politika inisiyatifidir. Bu inisiyatif AB'nin Avrasya'nın bu iki alt bölgesindeki politikasını ABD'ninkinden belirgin bir biçimde farklılaştırmıştır.

Kitabın Yapısı

Metin seçicidir ve zaman zaman konular arasında geçiş yapmaktadır. Burada ABD'nin Balkanlar ya da Ortadoğu'daki her devlete ilişkin dış politikasını ayrıntılarıyla tartışmak olanaksızdır, böyle bir hedef herhangi bir bireyin gerçek ve ideal kapasitesini aşardı.

Başlangıç bölümü tartışmanın genel zeminini kuruyor. ABD'nin 1990'lardaki Avrasya politikasının niteliğini enerji faktörü üzerinde odaklanarak açıklıyorum. SSCB'nin çöküşünden beri ABD ve Avrasya'daki diğer aktörler yeni bir jeopolitik uyguluyorlar. Bu yeni jeopolitik, Asya ve Avrupa kuşaklarını birbirine bağlayan petrol ve doğal gaz boru hatlarına ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. ABD'nin Orta Asya'dan Balkanlara, buradan da Avrupa pazarlarına gelen petrol ve doğal gazın üretim ve nakliyesini hangi yollarla kontrol etmeye çalıştığını araştırıyorum. Aynı zamanda, Balkanların jeostratejik ve jeopolitik olarak Kafkas bölgesi ve Ortadoğu ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu inceliyorum. Ortaya koyduğum kanıtlar, ABD politikalarında 1989'den ya da dolayısıyla 11 Eylül 2001'den sonra önemli bir değişiklik olmadığını gösteriyor. ABD daha ziyade, önceden var olan Soğuk Savaş politikasını küresel egemenlik doğrultusunda genişletmiş, çünkü Soğuk Savaş'ın ardından daha az politik direnişle karşılaşmıştır. Rusya ve ABD arasında 2002'de varılan

anlaşma üzerindeki yanıltıcı yorumları eleyerek, Soğuk Savaş'ın aslında son bulmamış olduğunu savunan bir tezin parametrelerini ortaya koyuyorum. Soğuk Savaş'ın farklı jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlar peşindeki bütün büyük oyuncuları hala yerinde durmaktadır. Tek fark Avrupa'da Almanya'nın, Asya'da Çin'in ekonomik bakımdan daha güçlü olması, Rusya'nın tükenmiş olmamakla beraber zayıflamış durumu ve ABD'nin küresel çapta askeri-politik bakımdan saldırgan muzaffer güç olmasıdır. NATO ve ABD'ye, Yugoslavya'daki gelişmeleri Bosna ve Kosova krizleri aracılığıyla zor kullanarak yönetmek, böylece Balkanlar'ı Alman ve Rus etkisinden arındırıp, denetim altına almak için yaşamsal bir neden sunan enerji faktörünün altını bu bölümde bir kere daha çiziyorum.

Ancak ister iç ister dış politika olsun, politika sadece ekonomiye ya da tek başına enerji faktörüne indirgenemez. Dış politika, derin politik ve diplomatik kökleri olan; güvenlik, savunma ve önleyicilik boyutlarına sahip çok yönlü bir stratejik eylemdir. Bu durum beni Yugoslavya örneğini inceleyerek, eylemlerini 'insan hakları ihlalleri' doktrini ile meşrulaştırdıkları bir dönemde NATO ve ABD politikalarının çelişkilerini ortaya çıkarmaya yönlendirdi. Kosova savaşının amacının, Kosovalı Arnavutları Milosevic'in zalim pençesinden kurtarmak olmadığını iddia ediyorum. Bu, daha çok NATO'nun doğuya doğru genişlemesini ve ABD'nin enerji alanındaki çıkarlarını güvenceye alan ve aynı zamanda Balkanlar'daki Alman ve Avrupa etkisine son veren, önleyici bir savaştı. Öte yandan bu savaş Balkanlar'da büyük Arnavutluk emellerini uyandırmış, çokuluslu Makedonya Cumhuriyeti'nin istikrarını tehdit ederek, Avrupa'nın güvenliğini tehlikeye düşürmüştür. Bu nedenle yeri gelmişken, AB ve NATO'nun doğuya doğru genişleme süreçlerini karşılaştırıp, AB'nin Yugoslavya çatışmasını çözüme kavuşturmak için kapsamlı bir politik gündem öne sürmekte nasıl yetersiz kaldığını

vurguluyorum. Balkanlar ve Yakındoğu'da Yunanistan ve Türkiye'nin rollerini de inceliyorum. 1990'larda NATO'nun reform ve genişleme süreçlerini eleştirel bir biçimde gözden geçirerek, örgütün bir savunma paktından, liberal demokratik ilkeleri savunan ve bunları seçici bir biçimde uygulayan bir politik örgütlenmeye dönüşmesinin, ittifakı gelecek yıllarda ciddi bir politik çıkmaza sürükleyebileceğini öne sürüyorum.

Soğuk Savaş sırasında ABD'nin Avrasya'nın kimi bölgelerindeki küresel liderliği, sadece Batı Avrupa'daki liderliğine değil, aynı zamanda Yakındoğu cephesindeki gelişmeleri kontrol etmesine de bağlıydı. 1947 tarihli Truman Doktrini ve kontrol altında tutma politikası, Batı Avrupa'nın savunulması ile Yakın/Ortadoğu'nun, Sovyet tehdidi karşısında politik-askeri savaşımın cephe hattını oluşturan Yunanistan, Türkiye, İran ve Afganistan'ın birlikte savunulması arasında bağ kurmuştu. Bu bağı çözümlüyor, 1950'ler ve 1960'lardaki Kıbrıs sorununu da bir bağlama oturtuyorum. Burada Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs'a yönelik İngiliz/ABD politikalarının temelde başarısız kaldığını, bunun nedeninin de önemli ölçüde Kıbrıs sorununa kalıcı ve sürekli bir çözüm bulamamaları olduğunu öne sürüyorum. Özellikle İngiltere'nin 1950'lerdeki 'böl ve yönet' politikası Yunanistan ile Türkiye arasında ve Kıbrıslı Rumlarla Türkler arasında daha büyük bir düşmanlığa yol açtı. ABD bu politik başarısızlığı 1960'larda İngiltere'den miras aldı, ancak 15 Temmuz 1974 tarihli Yunan cuntasının Kıbrıs darbesini ve beş gün sonra Türklerin birinci çıkarmasını önleyememesi, iki NATO müttefikini savaşın eşiğine getirdi. Öte yandan Ekim 1973 Yom Kippur savaşının deneyiminden sonra, ABD'nin stratejik olarak İsrail'i savunma ihtiyacı ile Temmuz ve Ağustos 1974'de Türklerin Kıbrıs'a saldırıları arasında bir ilişki görüyorum. Yunanistan, Türkiye ve İran'ı olası Sovyet saldırıları karşısında savunmanın taşıdığı anlamı, İsrail'in ABD için taşıdığı önemle ilişkilendire-

rek Arap-İsrail çatışması üzerinde duruyorum. Bu bölüm daha tarihsel bir bakış açısıyla yapılandırılmıştır.

Bunu, Türkiye'nin iç ve dış politikasının bir çözümlemesi izliyor. ABD Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi bugün de, özellikle de 1979'da İran'ı yitirdiğinden beri, Ortadoğu ve Orta Asya'daki stratejisini Türkiye'nin Güneybatı Avrasya'daki jeostratejik önemine bağlamıştır. 'Türk ekseni'nin çözümlenmesi, Türkiye'nin NATO ve AB'deki ağırlığını Almanya, Fransa, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ninkiyle dengelememize olanak tanıyacaktır. Bu sorunlar, izleyen bölümdeki tartışmanın başlıca konusunu oluşturmakla birlikte, benim deneme niteliğindeki ön tezim, ABD'nin Almanya ve Fransa ile stratejik ortaklığına, Türkiye'ninkinden daha çok değer verdiğidir. Başka bir biçimde söylersek Batı Avrasya bölgesinde, yani Baltık devletlerinden, güneyde Hazar Denizi ve Basra Körfezi'ne dek uzanan kuşakta, Almanya ABD için Türkiye'den daha önemlidir. ABD, AB'nin doğuya doğru genişlemesinde başı çeken Avrupalı bir Almanya ile Türkiye arasında bir seçim yapmaya zorlansaydı, tercihini Almanya'dan yana yapardı. Hiçbir zaman resmen telaffuz edilmemiş olsa da, Yunanistan'ın 1990'larda, Kıbrıs'ın AB'ye katılımının kabul edilmemesi halinde, AB'nin doğuya doğru genişlemesini engelleyebileceğini öne sürerek oynadığı kumarın, tamamen bu stratejik değerlendirmeye dayandığına inanma eğilimindeyim.

Daha sonra Almanya'nın Batı Avrasya'daki jeostratejik önceliği konusunu örneklemeye geçiyorum. Bu bölüm Kıbrıs'ın Avrupa perspektifini yakından inceliyor ve hem Rum hem de Kıbrıslı Türklerin tutumlarına odaklanarak, bu karşı tezlerin altında yatan stratejik etkenleri saptamaya çalışıyor. Türkiye 1963-64'den beri Kıbrıs'taki iddialarını ve politik-askeri konumunu savunacağı meşru zeminlerden yoksunken, Yunanistan'ın arka planda AB/Almanya diplomatik kartını ve ön planda da

uluslararası hukuk/meşruiyet kartını kullandığını öne sürüyorum. Türkiye ise tezlerini kendi bölgesel jeostratejik ağırlığı ve askeri üstünlüğüne dayandırmış, zaman kazanmak için öne sürdüğü tüm diğer tezler bu güç politikası boyutunun gölgesinde kalmıştır. Yunanistan'ın Almanya'yı Kıbrıs konusunda kendi tutumunu desteklemek zorunda bıraktığını söylemiyorum. Tersine Almanya ve Fransa'nın AB'nin kurumsal çerçevesi içinde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye bağımsız birleşik bir devlet olarak katılmasında jeostratejik çıkarları olduğunu göstermeye çalışıyorum. Peter Gowan şöyle yazmıştı: "Üyeliğe hızlı bir biçimde kabul edilecek ülkelerin seçilmesinde gerçek kriter, ne demokratik istikrar ne de ekonomik güç olacaktır. Kriter Batı'nın jeopolitik çıkarları, en başta Almanya ve Avusturya'nın doğu kanatlarını oluşturan devletlerin katılmasını hızlandırma ihtiyacıdır."[7] Bu kritere AB'nin Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı ve Yakındoğu cephesinden oluşan patlamaya hazır kuşaktaki çıkarlarını korumayı ekleyebilirim. ABD bu bakış açısına şiddetle karşıydı ve hala da öyle. Bu bağlamda Kıbrıs'ın, AB'nin dış ve güvenlik politikasını ABD'nin pençesinden kurtarması için önemli bir sınav olduğunu öne sürüyorum.

Sonuç bölümü ABD'nin Avrasya politikasının genel bir değerlendirmesinden oluşuyor. Burada ayrıca, sadece Avrasya güçlerinden oluşan, hegemonyacı olmayan, sosyal demokrat bir siyasi yönetimin ortaya çıkmasını sağlayacak parametrelerin ana hatlarını çizmeyi deniyorum.

Küreselleşme ve Avrupa'nın Bütünleşmesi

Küreselleşme ve Avrupa'nın bütünleşmesi kavramlarının özünde yatan ekonomik konuların kuramsal ve tarihsel tartışmasına girmemeye özen gösterdim. Ancak karışıklıktan kaçınmak ve metin boyunca ilerleyen tezlerin okunmasını kolaylaştırmak için bütünleşme ve küreselleşme kavramlarını tanımlamak ge-

rekli. Böylesi bir tanımlama ayrıca, kitabın ana temalarından birinin, AB ve ABD arasındaki karşıtlığın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Robert Keohane ve Helen Miller'ın yeni-gerçekçi kuramlarında kullandıkları sınırlı bir tanımı benimsiyorum: Küreselleşme/uluslararasılaşma kavramları "ticari işlem maliyetlerindeki değişimin neden olduğu mal, hizmet ve sermaye akışlarının yarattığı süreçleri"[8] ifade eder. Ancak bunlar küresel, bölgesel ve ulusal pazarların işleyişinden kaynaklanan kendiliğinden süreçler değildir. Başka bir yerde gösterdiğim[9] ve Yugoslavya krizinde IMF ve GATT-DTÖ'nün rolünü araştırırken açıkladığım gibi, bu süreçler ABD'ye bağlı olan, ABD'nin özgün ulusal, ekonomik ve politik çıkarlarına hizmet eden, son derece politikleşmiş kurumlar tarafından yönlendirilmiştir. Küreselleşme, SSCB ve uydu devletlerinin çöküşünden beri ABD dış politikasının temel direği olmuştur. Ancak küreselleşme ne modern iktisat tarihinde yeni bir görüngüdür ne de devlet müdahalesi ve devletin makro ekonomik stratejilerini dışlayan bir kavramdır.[10] ABD/İngiltere'nin, diğer devlet ve kuramların kendi yerel ve bölgesel çevrelerini liberalleştirmeleri yönündeki küreselleşme gündemi, zayıf değil, güçlü devlet ve merkezi kurumlan varsayar. 1980'lerde Margaret Thatcher'in yeni-muhafazakar yönetimi altındaki İngiltere örneğinde açıkça görüldüğü gibi, neo-liberal devlet sadece ekonomik politika gündemini değiştirebilmek için değil, aynı zamanda sendikalar üzerinde etkin bir denetim kurmak için de güçlü olmak zorundadır. Anglo-Sakson küreselleşme ve serbest ticaret stratejilerinin zaman zaman diğer ticaret türleri karşısında silah ticaretine ağırlık vererek, tüm kürede bölgesel gerilimler ve çatışmayı körüklediğini de eklemeliyim." Bu nedenle, Keohane ve Miller'ın küreselleşmenin belirleyici öğesi olarak öne sürdükleri "ticari işlem maliyetlerindeki değişim", ABD'nin kamusal politikasını oluşturan aygıtların, bu süreci

ABD'nin çıkarlarına hizmet etme anlayışıyla yürütmeye yönelik politik iradesiyle birlikte ele alınmalıdır. Küreselleşme, ulusal hükümetleri neo-liberal ekonomik yapısal düzenlemelere iterek, ABD'nin egemenliğinde bir ekonomik, askeri ve politik ittifaklar sisteminin oluşumunu ve yeniden oluşumunu besliyor.

Küreselleşme ABD'nin neo-liberal bakış açısına göre başarılı olsun ya da olmasın, bunlar kapitalist ekonomilerin eşitsiz ekonomik gelişme eğilimlerini yoğunlaştırıyorlar. Küreselleşme ne herkese ekonomik/sosyal refah ne de dünyanın farklı bölgelerine ekonomik bir homojenleşme getirmiştir. Tam tersi doğrudur: Sermayenin emek üzerindeki boyunduruğunu daha geniş çapta yeniden üretirken, kapitalizmin tarihsel eşitsiz gelişimini de daha büyük boyutlarda yeniden üretmektedir. Ayrıca eşitsiz süreçler olarak ekonomik/teknolojik modernleşme ve genelde modernlik, bazı grup ve bölgelere yarar sağlarken, bazılarına sağlamaz. Kimi zaman belirli ekonomik ve politik koşullarda modernleşme, bu 'yapılandırılmış eşitsizliği' değiştirmek ya da pekiştirmek amacıyla, etnik seçkinleri seferber ederek milliyetçiliği besleme eğilimi sergiler. Ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, bu eğilim Yugoslavya'nın parçalanması örneğinde belirgindir.

'Bütünleşme' ve özelde Avrupa'nın bütünleşmesi, küreselleşme/ uluslararasılaşmadan farklı bir süreçtir. Avrupa, Japonya ve Amerikan şirketlerinin ortak mali ve sermaye yatırımlarında görüldüğü gibi ekonomik işlevlerin çakışması söz konusu olsa da, ekonomik bütünleşme "mallar, hizmetler ve sermayenin belirli pazarlar içinde birleşmesi"[12] olarak kalmaktadır. Avrupa'nın bütünleşme sürecinde görüldüğü gibi, koruma altındaki bölgesel pazar ve onun kurumsal politik kuvvetlerinin yarattığı ekonomik çıkarları sağlamlaştırma eğilimi sergileyen görece yeni, ulus üstü bir görüngüdür. Tarihsel bir paralel bulunmak istenirse, on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl Avrupası'nda, kuruluşları sırasında ve sonrasında ulusal devletlerin sınırları içinde

gerçekleştirilen ekonomik bütünleşme süreci ile zayıf bir paralellik kurulabilir. Zayıf diyorum, çünkü henüz sağlam ve tutarlı bir ulus üstü politik topluluk kurmayı başaramamakla birlikte, Avrupa ekonomik bütünleşmeyi önemli ölçüde başarmıştır. AB ve ABD arasındaki karşıtlığın kökleri, AB'nin ekonomik bütünleşme süreci tamamlanırken, örneğin dünya pazarlarında euro doların başlıca rakibi olurken, politik bütünleşmesinin eksik kalmasında yatıyor. Avrupa, AB'nin politika oluşturma sürecinde, ekonomik ve politik ağırlıklarıyla orantılı güce sahip bir devletler kümesi tarafından yönlendiriliyor. Bunun en iyi örneği AB'nin çeşitli hükümetler arası konferanslarıdır. Bu bağlamda, AB hala hem merkezkaç hem de merkezci eğilimlerle işleyen bir yapı olarak kalmaktadır.

Avrupa'nın politik bütünleşmesi; ortak mali, sanayi, sosyal, kültürel, dış politika, güvenlik ve savunma politikalarını geliştirip ortaya koyabilecek kendi ulus üstü demokratik kuramlarıyla, bütünüyle bağımsız bir federal siyasi yapıyı gerektirirdi. ABD'nin küreselleşme ve dünya egemenliği politikası bunun gerçekleşmesini istemiyor ve İngiltere/Danimarka İkilisi bu süreci içerden baltalıyorlar.[13] Küçük ve daha güçsüz oyuncular sadece kendi mikro ulusal çıkarlarına en iyi hizmet eden gücün ya da güçlerin kuyruğuna takılırken, çıkar çatışmaları yer yer AB'nin içinde ve dışındaki büyük oyuncular arasında bir çatışmaya dönüşüyor. AB'nin kurumsallaşmış ve bürokratik yapısı içinde daha da karmaşıklaşan bu oyun, uluslararası siyasetin gerçekçi/yeni-gerçekçi tanımına bağlı, çok parçalı bir uyuşmazlık oyunudur.

2 Doğal Gaz ve Petrolün Yeni Jeopolitiği

Soğuk Savaş sonrasının uluslararası olaylarına ilişkin ele alınabilecek bir dizi spekülatif tema ve soru var. SSCB ve uydu devletlerinin çöküşü, Doğu-Orta Avrupa, Balkanlar ve Orta Asya ile sınırlı bir olay olarak görülebilir mi? NATO ve ABD gerçekten de kendi politikalarını ahlaki ve demokratik ilkeler üzerinde mi kurup uyguluyorlar? Ayrıca, 1990'larda Batı kurumlarının ve güç sisteminin yeniden yapılandırılmasına ve 2002 Mayısı'ndaki ABD/NATO-Rusya anlaşmasına karşın, Soğuk Savaş gerçekten sona erdi mi? ABD, SSCB'nin dağılmasından beri kendi dış politika çerçevesini gerçekten değiştirdi mi, yoksa saldırgan bir biçimde genişletmekle mi yetindi? 1990'larda ya da 11 Eylül 2001 'den sonra ABD stratejisinde herhangi bir belirgin değişiklik oldu mu, yoksa Soğuk Savaş sırasında kurulan stratejik kuramların ve temel politik hedeflerin üzerinde inşa edilmiş olan bir reform siyaseti ve örgütsel büyüme mi yaşanıyor? Bu bölüm karşılıklı ilişki içindeki bu tema ve soruları bilgiye dayalı bir tartışmaya açma çabasıdır.

Önce Doğu'nun çöküşünün, Batı'nın güç sisteminin eşzamanlı bir çöküşü ve yeniden yapılandırılmasıyla ilişkili olduğu sonucuna varmama yol açan bazı kilit olayların kısa bir özetini sunuyorum. Öyle görünüyor ki, SSCB'nin dağılması Batı'nın

güç ilişkileri sisteminin yeniden yapılandırılmasına ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Bu bazı yönlerden, Soğuk Savaş'ın örgütsel yapıları ile politik ve stratejik düşünce tarzlarının belirli bir çöküşüne bağlı olan bir yeniden yapılandırmaydı. Sözgelimi 'reel sosyalizm'in dağılması ve sonuçta parçalanması olmasaydı, NATO'nun evrimi tamamen farklı olacaktı.

Devamla, Batı'yı kendi güç ilişkileri sisteminin kurumsal ve örgütsel yeniden yapılandırılmasını geliştirmeye iten temel bir etkeni çözümlüyorum. Enerji sorunu dikkate alınmadan, Batı Avrasya'da NATO, ABD ve AB politikalarının anlaşılmasının ya da AB-ABD çatışmasının kavranmasının olanaksız olduğunu öne sürüyorum. Peter Gowan "ABD ya da İngiltere gibi güçler savaşa girdiğinde, bunu ulusal çıkarları nedeniyle, devletin hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla yaparlar"[1] demişti. Bu sınırlı bağlamda, denklemde hiçbir ahlaki ya da etik ilke yer almaz. Burada 'insan hakları' söylemiyle desteklenen ABD'nin bazı eylemlerinin arkasında yatan ilkenin, stratejik ve politik zorunluluklara dayandığını vurguluyorum.

Bu yüzden her ikisi de, Avrasyalı birçok ulusal oyuncunun göz dikip rekabete girdiği iki büyük stratejik kaynak olan doğal gaz ve petrolü inceliyorum. Bu kaynaklar ve güvenlikleri her uluslararası ve bölgesel güç için stratejik önemdedir. ABD, Rusya ile işbirliği de dahil elindeki bütün araçlarla, bölgenin enerji kaynaklarının stratejik önemi nedeniyle, Avrasya'da politik hegemonyasını kurmak istiyor. Bütün Batı Avrasya ve Ortadoğu kuşaklarını, yani Almanya ve Avusturya'nın doğu kanatlarını, Orta Asya, Ortadoğu ve Balkanları jeostratejik olarak birbirine bağlayarak, ABD'nin jeopolitik ve jeoekonomik kaygılarındaki 'enerji sorunu'nu araştıracağım. Böylece, enerji kaynakları üzerindeki küresel rekabetin Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ortaya çıktığına işaret ederek, ABD'yi Batı Avrasya'da yayılmacı/saldırgan bir politika uygulamaya yönelten nedenler konusundaki bilgimizi derinleştireceğiz.

Daha sonra Soğuk Savaş'ın gerçekten sona erip ermediğini ya da ABD dış politikasının 11 Eylül 2001'in trajik olaylarından beri çarpıcı bir biçimde değişip değişmediğini inceliyorum. Soğuk Savaş'ın tüm büyük oyuncuları; AB/Almanya/Fransa, SSCB/Rusya, ABD, Çin ve Japonya arasında görünürde yenilenen ekonomik ve politik rekabet, beni Soğuk Savaş öncesi ve sonrasında ABD politikasında kurumsal ve stratejik bir süreklilik olduğunu öne sürmeye itti. Aynı şey belli bir ölçüde, diğer baş rol oyuncularının, yani Rusya, Çin, Almanya ve Japonya'nın dış politika modelleri için de söylenebilir. Anlaşılan 1990'dan itibaren ortaya çıkan yeni oyun, geleneksel olarak çatışan jeopolitik çıkarlar ve stratejik düşmanlıklardan kaynaklanan güvenlik ve enerji sorunlarında yeni tip bir ekonomik ve politik rekabetle ilgilidir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş öncesi ve sonrası dönemdeki başlıca farklılıklar, Avrupalı Almanya ve Asyalı Çin'in daha güçlü, Rusya'nın daha zayıf ve ABD'nin muzaffer olmasıdır.

1990'lar: Çalkantı Yılları

Soğuk Savaş'ta ABD'nin zaferi, SSCB'nin bir dizi yapısal ekonomik ve politik zayıflığına ve Reagancı 'yıldız savaşları' projesiyle rekabet edecek ekonomik yeterliliğe sahip olmayışına bağlanmıştı.[2] Bununla birlikte 'reel sosyalizm'in çöküş süreci, Doğu-Orta Avrupa, Orta Asya ve Balkanlarla sınırlı bir olay değildi. Aslında, Varşova Paktı'nın krizi ve sonunda dağılması, Batı'nın güç sisteminin dönüşümüne kopmaz bir biçimde bağlıydı. Doğu'nun çöküşü, Batı'nın yeni güç düzenlemeleri ve kurumsal yeniden yapılandırmaları açısından hemen hemen eşzamanlı çöküşün habercisiydi.

Kuşkusuz ABD hegemonyası altındaki Batı, özellikle IMF ve Dünya Bankası eliyle 'şok terapi'yle neo-liberal ekonomik reformları dayatıp, milliyetçi ayrılıkçı hareketlerin serpilip ge-

üşmesini teşvik ederek Doğu'nun parçalanmasına katkıda bulunmuştur. Yugoslavya örneğini araştırırken göreceğimiz gibi, IMF liderliğindeki strateji çoğu kez yardım etmeyi planladığı geçiş ekonomilerinin gerçekliklerini görmezlikten gelmiştir. Ancak Doğu'ya yönelik genel ekonomik müdahale, SSCB-Rusya'yı zayıflatıp, SSCB ve uydu devletlerinin toprak bütünlüğünü parçalayarak başarılı olmuştur.[3] Böylece yaratılan stratejik ve jeoekonomik boşluk, NATO ve AB'nin genişlemesi ile doldurulmuştur. Batılı kuramların ve devletlerin sarsılmasına neden olan, Doğu'nun parçalanma sürecine Batı'nın bizzat katılmış olmasıdır.[4]

Aşağıda, bazıları ileriki bölümlerde ayrıntılandırılacak olan sorunların bir özetini sunan eksik bir liste veriyorum. Bu liste Doğu'nun çöküşünün Batı'nın güç sisteminin paralel ve eşzamanlı bir yeniden yapılanmasını nasıl yansıttığını örnekliyor:

a. Almanya'nın 1990'da yeniden birleşmesi, Avrupa'daki güç dengesini değiştirdi ve Almanya'nın "Fransa'nın küçük politik ortağı" oluşuna son verirken, Avrupa'nın bütünleşme sürecine yeni bir ivme kazandırdı.[5] Almanya'nın sınır komşusu, Almanya ve AB'nin doğuya doğru büyümesinde olağanüstü stratejik öneme sahip bir ülke olan Polonya'ydı. Almanya, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da daha aktif bir dış politika izlemeye başladı ve ABD bu politikaları denetlemeye büyük özen gösterdi. Almanya'nın 1990'ların başında, Bosna krizinin patlak vermesinden önce Yugoslavya'daki inisiyatifleri bunun örneğidir.

b. Avrupa'nın bütünleşme sürecinin başlatılması, yaygınlaştırılması ve bir ölçüde derinleştirilmesi 'Avrupa projesi' denilebilecek, çok büyük önem taşıyan olaylardı. Kökleri Jacques Delors'un gözetimi altında Tek Avrupa Yasası'nın çıkarıldığı 1980'lerin ortasına dek geri götürülebilecek olan bu sürecin önemli olayları; 1992 Maastricht ve 1997 Amsterdam Antlaş-

maları, 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımları, 1996-97'de Uluslararası Konferansta (IGC) açıklanan euroya geçiş ve doğuya doğru 'büyük patlama' denilen genişleme önerisidir. Gönülsüzce ve birçok zorlukla da olsa, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin (ESDI) başlatılması, Avrupa'nın hem Sovyet tehdidi hem de ABD hegemonyasından kurtulma sürecinin yeni bir göstergesidir.

c. NATO'nun yeniden yapılandırılması ve bir savunma paktından bir politik örgüte dönüşümü, bir başka can alıcı göstergedir.[6] NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin temel amacı, Soğuk Savaş sırasında SSCB ve Çin'in etkisi ya da doğrudan kontrolü altındaki bölgelerde ABD hegemonyasının kurulmasıdır. Soğuk Savaş döneminin savunmacı duruşu ile bu amaca hizmet edilemezdi. NATO, Rusya ve Çin'e karşı 'havuç ve sopa' taktiğini uygulamak için saldırgan bir askeri duruşa sahip bir politik örgütlenmeye dönüştürülmeliydi. Bu ikili diplomasi, Fransa'dan Rusya'ya ve hatta Çin'e kadar uzanan bir jeopolitik Avrupa ekseninin oluşumunu engelleyerek Amerika'nın stratejik çıkarlarına hizmet edebilirdi. Körfez Savaşı ve daha dolaysız olarak, Bosna ve Kosova krizleri ABD'nin yeni saldırgan politikası için deney alanları oluşturdu. 1999 Martı'nda Kosova kampanyasının arifesinde, NATO üç yeni üye aldı: Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti. Avrupa ve Almanya'nın, enerji kaynakları ve özellikle doğal gazı Batı için yaşamsal öneme sahip olan Polonya, Ukrayna, Belarus, Balkan devletleri ve Rusya ile ayrıcalıklı bir jeopolitik ortaklık kurmasını engelleyen bu genişleme, stratejik düşünme eğiliminde olanların tahayyüllerini zorladı. Ancak ABD her zaman havuçla sopayı beraber kullanmıştır. NATO'nun jeopolitik genişlemesi, Rusya'nın tam üye olmasından sonra artık kolay kolay durdurulamazdı. Ayrıca Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan ve Baltık devletleri de NATO'ya katılmışlardı. ABD her zaman 'işbirliği yapma'ya istekli

olmuştur. 1990'larda ABD, NATO-Rusya Kuruluş Sözleşmesi'nin bayraktarlığını yapmış ve NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi'ni kurmuştur. 2002'de ABD Rusya'yı Batı'ya daha da yaklaştırmıştır. ABD serbestçe bir füze kalkanı geliştirmek için 1972 Anti Balistik Füze Antlaşması'ndan çekilmiş olmasına rağmen, Rusya'yı her iki tarafın da kendi "nükleer savaş başlıklarını gelecek on yıl içinde üçte iki oranında, 1700-2000 adet azaltmaya"[7] ikna etmiştir. NATO'nun genişlemesi ve ABD-Rusya anlaşması kaçınılmaz olarak, Avrupa ve Çin'in, Balkanlarla Ortadoğu ve çevresinin petrol ve doğal gaz boru hatları haritasına nüfuzunu sınırlamıştır. ABD kendi petrol kaynaklarını çeşitlendirmek istediğinden, Rusya'nın kendi petrol endüstrisini geliştirmesine yardım etmekten yanadır.[8] Aynı zamanda, kuvvetli konumdaki bir ABD, Rusya'nın çevre bölgeleri ve nüfuz alanlarında kendi politik ve ekonomik hareket özgürlüğünü engelleyen bazı temel parametreleri ortadan kaldırabilecektir. ABD ve İngiltere'nin Saddam Hüseyin'e karşı bir saldırı savaşı yürütecek ölçüde desteklediği Irak'taki rejim değişikliği, bu siyasi çerçevede çözümlenip kavranmalıdır.

d. 'Reel sosyalizm'in dağılması, bazı Batı Avrupa devletlerinin iç politikalarında olağanüstü etki yarattı. Örneğin, yozlaşmış Hıristiyan Demokrat-Sosyalist iktidar eksenine dayanan İtalyan politik sisteminin 1990'ların başında çöküşü, temelde karşılıklı ilişki içindeki iki sürecin, Doğu'nun çöküşü ve Avrupa'nın bütünleşme sürecinin sonucuydu. Özellikle SSCB'nin parçalanması, İtalyan Komünist Partisi'nin dönüşüm geçirmiş hali olan PDS'ye, diğer politik partilerle iktidar savaşımına girmesi için yeşil ışık yaktı. Sonunda PDS 1990'ların ikinci yarısında, yeni Avrupa Solu'nun 'yeni-revizyonist' ya da Üçüncü Yolcu partilerinin en coşkulu döneminde, bir merkez-sol koalisyon hükümetini yönetti.[9]

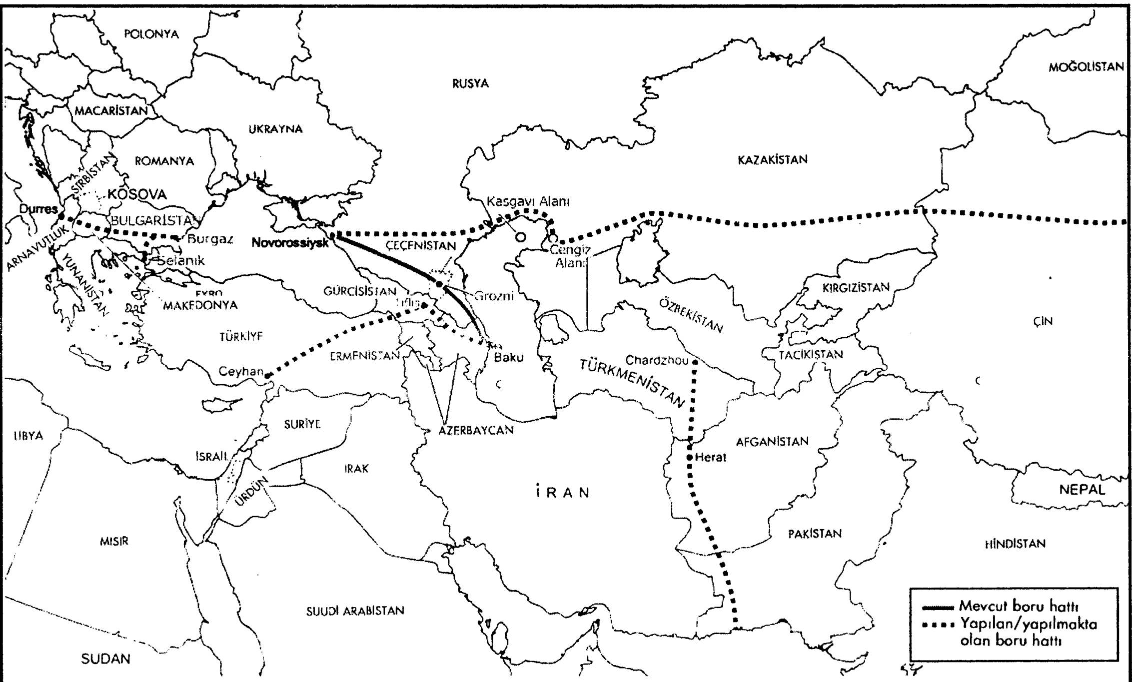
Doğu'nun çöküşü ile Batı'nın güç sisteminin ABD'nin IMF-

NATO şemsiyesi altında eşzamanlı çöküşü ve yeniden yapılandırılması arasındaki bağlantıyı kanıtlayan daha fazla örnek sunabilirim. Ancak bunun şimdiden açıkça ortaya çıkmış olan tabloyu netleştirmeye fazla bir katkısı olmaz. Şimdi ABD hegemonyasının Avrasya'nın kalbine nüfuz etmesinin temelinde yatan bazı kilit faktörleri araştırmaya geçebiliriz. Bu stratejik faktörler petrol ve doğal gazla ilgilidir.

Çıkar Çatışmaları: Avrasya'da Petrol ve Doğal Gaz Projeleri

Avrasya bir bütün olarak, dünya nüfusunun yüzde 75'ini, dünya gayri safi milli hasılasının (GSMH) yüzde 60'ını ve enerji kaynaklarının yüzde 75'ini kapsıyor. Ayrıca "dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin yüzde 63'ü Ortadoğu'da [ve] yüzde 25'i ya da 261 milyar varili tek başına Suudi Arabistan'dadır."[10] Dünyadaki bütün büyük petrol ve doğal gaz üreticisi devletler ve bölgelerin (Suudi Arabistan, Irak, Rusya, Kuveyt, Libya, İran, Kafkaslar ve Hazar Denizi bölgeleri çıkarıldığında) sadece Venezüella, Meksika ve ABD'nin Texas ve Alaska eyaletleri Avrasya coğrafyası dışında kalmaktadır.

Kilit mesele, Kuzey Amerika dışındaki bütün büyük petrol üreticisi devletler ve bölgelerin hassas ve çatışmaya açık olmalarıdır.[11] Aynı zamanda Venezüella istisna olmak kaydıyla hepsi sömürgeci bir geçmişe sahip büyük Avrasya güçleri tarafından kuşatılmış ya da istila edilmiştir. Bu güçler Rusya, Çin, Almanya, İngiltere, Fransa ve Uzakdoğu'da yüksek teknolojili endüstrilere dayalı bir güç olan Japonya'dır. ABD bugün bir yandan Araplar ve OPEC'in çıkarlarını dengelerken, diğer yandan bu güçlerle de ekonomik ve politik rekabet halindedir. Her zaman ve her konuda olmasa da özel bir ilişki sürdürdüğü İngiltere istisnadır. Bu rekabet ve düşmanlık hikayesi ne Soğuk Savaş mevzilenmelerinin salt bir devamı ne de tek başına Soğuk Savaş sonrasına özgü bir olaydır. Bu hikaye en azından petrol ve doğal gaz

'Petrol ve doğal gaz boru hatları

ile diğer enerji ve hidrokarbon kaynaklan modem ekonomiler ve toplumların lokomotifi haline geldiğinden beri süregelmektedir.

İmparatorluk İngilteresi ve Fransa, Musul ve Doğu Akdeniz'de hegemonyalarını kurarlarken, Ortadoğu'daki aşiretlere boyun eğdirmek ve aynı zamanda Çarlık Rusyası ile bir *modus vivendi*'ye (geçici anlaşma- ç.n.) ulaşmak zorunda kalmışlardı. Hitler, Rusya harekatının parçası olarak, Bakü ve Kafkaslar'daki petrol alanlarıyla birlikte, Tuna ve nehrin Karadeniz ağzını kontrolü altına almayı planlamıştı.[12] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa'nın yerini alan ABD, SSCB'yle ve özellikle Süveyş krizinden sonra yeni Ortadoğu devletlerinin Arap milliyetçiliğiyle de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bu gün, *mutatis mutandis* (ayrıntılardaki farklılıklar saklı olmak kaydıyla- ç.n.) ABD'nin bölgenin enerji kaynakları üzerinde AB güçleri, Rusya ve Çin ile artan rekabetinin ışığında, Ortadoğu ve çevresi aynı ölçüde hassas bir durumdadır. ABD Savunma Bakanlığı'nın 1995 tarihli bir raporu "bizim Ortadoğu'da en büyük ulusal güvenlik çıkarımız, Basra Körfezi'nden dünya pazarlarına, istikrarlı fiyatlarla ve pürüzsüz bir biçimde petrol akışının sürdürülmesidir"[13] diyordu.

Yıllar boyu, AB de benzer kaygılarını ifade etti. Komisyon tarafından hazırlanan 2000 tarihli bir yasa tasarısında şunları okuruz: "Petrol ekonomi için ekmek kadar yaşamsaldır" ve "stoklardaki herhangi bir sorun ya da fiyatlardaki bir dalgalanma" karşılanması olanaksız toplumsal taleplere yol açan sosyal bir alt üst oluşa neden olabilir.[14] Önde gelen AB güçleri 1973 ve 1979 petrol ambargolarının ekonomilerinde yol açtığı yıkımı unutmadılar.

Aynı şekilde, Çin ekonomisi bütünüyle petrol ve gaza bağımlıdır ve enerji ne kadar ucuz olursa, 1.3 milyarlık nüfusu için ekonomik büyümeyi sürdürme olasılığı o kadar büyüktür. Çin'in ithal petrol ihtiyacının 1995'teki yüzde 20'den 2010'da

yüzde 40'a yükselmesi bekleniyor.[15] Çin DTÖ'ye girdiğinden, bu yarışta Sinopec ve Petrochina gibi Çinli devler diğer ABD ve AB şirketleriyle rekabet edecektir. Petrol ve doğal gaz fiyatları büyük oyuncuların kaygılarından sadece biriyken, Çin örneğinde en büyük kaygı budur.

Batı'nın 1950'ler ve 1960'larda yaşadığı 'ekonomik mucize' toplam talebin yönetimine dayanan bir dizi Keynesgil ulusal siyaset tarafından yönlendirilmiştir. John M. Keynes, makro ekonomik devlet müdahalesinin ekonomik büyüme ve pazarın dalgalanmalarını dengelemek için zorunlu ve yeterli araç olduğunu savunmuştu. Mali/bütçe araçlarıyla sosyal devletin gelişmesi ve faiz oranları ile enflasyonun kontrol altına alınması gerekiyordu. Gerçek ve nominal ücretlerdeki artışlar, tüketim düzeyindeki bir artışla ve yatırım stratejileriyle dengelenmeliydi. Ancak başlıca hedefi "tam istihdama tekabül eden bir toplam üretim hacmi"nin[16] tesisi olan bu politika, Bretton Woods sisteminin 1971'de çöküşü ve 1973'teki ilk petrol şoku ile birlikte son buldu.[17] İsrail ile Mısır, Suriye ve Ürdün arasındaki Yom Kippur savaşının ardından gelen şok, ham petrol fiyatlarında yüzde 70'lik bir artıştan kaynaklanmıştı. Ayrıca OPEC'e üye Arap devletleri toplam ihracatı yüzde 25 kısarken, ABD ve Hollanda'ya ihracatı durdurmuşlardı.[18] Bu durum Batı'da enflasyonun artışına katkıda bulundu, Keynesgil uzlaşmayı sarstı ve Batı devletlerinin mali performansları ve görece yüksek ücretler üzerinde baskı yarattı.

Bugün Batı, temelde stratejik yakıt rezervlerinin oluşturulması ya da yakıt kaynaklarının salt petrole bağımlı olmaktan kurtarılıp, nükleer ve doğal gazla çeşitlendirilmesi gibi enerji politikalarının benimsenmesine bağlı olarak, petrole eskisinden daha az bağımlı olsa da, aslında "petrol hala şok gücüne sahiptir."[19] 1973'ten beri, dünya iki önemli petrol kaynaklı kriz daha yaşamıştı: 1979'da İran Devrimi ve 1990-92'de Körfez Savaşı.

Her iki olayın da Batı üzerindeki olumsuz etkileri alarm vericiydi. Bu bağlamda, bugün ABD'nin temel siyasi hedeflerinden biri hala, ham petrolün uluslararası fiyatını mümkün olan en düşük fiyatta istikrarlı tutmaktır.

Ancak ABD ne sadece ucuz petrol ve doğal gaz tedarik etmekle ne de bunları yalnız Ortadoğu devletlerinden sağlamakla ilgilendiğinden bu, birçok hedeften biri olarak kalmaktadır.[20] Soğuk Savaş'ı kazanan ABD, olası Batı Avrupalı, Rusya, Çin gibi Doğulu ya da Ortadoğulu rakiplerini de eleyerek, mümkün olduğu ölçüde petrol ve gaz üretimini ve Batı piyasalarına güvenli ulaşımını kontrol etmek istiyor. Ayrıca Hazar Denizi bölgesinde keşfedilenler gibi, Ortadoğu'nun enerji kaynaklarına olası alternatiflerin ortaya çıkması, ABD için yeni politika sahaları açmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasların yanı sıra, Karadeniz ve Balkanlar da petrol ve doğal gaz üretim bölgeleri ya da stratejik ulaşım yolları olarak özel bir jeostratejik anlam kazanmışlardır. SSCB'nin çöküşünden beri, yeni jeopolitik oyunun kökleri kesinlikle burada yatıyor.

Diğer şeylerin yanında, SSCB'nin dağılmasının devlet otoriteleri tarafından merkezi olarak yönetilip planlanan enerji ve boru hatları ağlarında bir politik-ekonomik krize yol açması kaçınılmazdı. Özelleştirme/merkezsizleştirme süreci Rusya'da devam etmekle beraber, çoğu SSCB'nin enerji ağlarına bağlı olan Orta Asya, Kafkaslar ve Karadeniz bölgesindeki yeni bağımsız devletler, Avrasya'da ABD için yadsınması zor yeni bir jeopolitik önem kazanmışlardır.

Rusya'nın dev petrol şirketi LUKoil "Hazar kıta sahanlığının Rusya kesiminde kanıtlanan 5 milyar varillik bir rezerve sahip bir saha keşfetmiş" ve "sismik veriler sahanın büyüklüğünün ilk tahminleri üç kat aşabileceğini göstermiştir."[21] Azerbaycan'daki petrol sahalarının "3-4 milyar varil işletilebilir petrol rezervine sahip olduğu tahmin ediliyordu." 1990'ların başında Kazakis-

tan'daki Cengiz sahası "6 milyar dolarlık kanıtlanmış ham rezervler ve işletilebilir 3 milyar varillik bir ek kaynakla birlikte, Alaska'daki Prudhoe Körfezi'nden beri en büyük ham petrol keşfidir."[22] Hazar bölgesi doğal gaz (Türkmenistan dünyanın en büyük dördüncü doğal gaz üreticisidir), hidrokarbonlar ve balık yönünden zengindir. Burası "dünyanın en büyük havyar üreticisi, mersin balığı yatağıdır."[23] Keith Fisher, politik riski yayan ve OPEC'den uzaklaştıran her türlü petrol ve doğal gaz stokunun "[Batı tarafından] iyi bir şey olarak görüldüğü"nü öne sürmüştür.[24] Ya da Fiona Hill'in söylediği gibi:

"[Hazar bölgesindeki] ABD çıkarları çok açıktır. Hazar kaynaklarının sömürülmesi yoluyla Ortadoğu'nun dünya petrol stokları üzerindeki denetimini ortadan kaldırmak, küresel enerji dengesinde olumlu bir etki yaratacak ve eğer ABD petrol şirketleri doğrudan müdahale ederlerse, uzun vadeli ticari yararlar sağlayacaktır." [25]

Bu yüzden, Avrupa ve Amerikan çıkarları için hala temel bir bölge olsa da Ortadoğu, Soğuk Savaş'tan beri Batı'nın tek odağı değildir. Gerçekten de Chevron, BP, 1998'de birleşen Amoco ve UNOCAL, Texaco, Exxon ve Pennzoil gibi önde gelen ABD ve İngiliz şirketlerinin hazırladığı bir "boru hattı haritası" vardır ve "Balkanlar'ı Afganistan'a bağlayan, petrol ve doğal gaz kaynaklarını gösteren" bu haritadır.[26] Hala çok büyük bir stratejik ve küresel önem taşıyan Ortadoğu; Orta Asya ve Pakistan-Afganistan kuşağı, Hazar ve Kafkasları da içine alan daha geniş bir bağlamda görülmelidir. ABD politikası bu bölgede bir yandan AB devletlerinin rekabetiyle karşı karşıyayken, önemli bölgesel oyuncuları, çıkarlarını kendisininkine uyumlu kılmaya da zorlanmıştır.

Hazar Denizi'nde kıyısı olan beş devletin tümü, Rusya, İran, Azerbaycan ve Kazakistan çok büyük enerji kaynakları üzerinde sert bir rekabete girişmiş ve SSCB'nin dağılmasından beri kı-

ta sahanlığının ve karasularının sınırlarının çizilmesi konusunda uzlaşmazlıklar belirmiştir. 1990'larm ilk yarısında, Rusya ve İran, Sovyet döneminde geçerli olan ve 1921 ve 1940 anlaşmalarından kaynaklanan Hazar'ın hukuki durumunun sürmesinde ısrar etmişlerdi. Bu anlaşmalar Hazar'ın statüsünü Rusya ve İran arasındaki bir ortak egemenlik biçiminde kayıt altına almıştı ama Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan Azerbaycan ve Kazakistan gibi yeni cumhuriyetler buna karşı çıkmışlardı. Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan bu yeni devletler, bu anlaşmaların enerji kaynaklarının kullanılması ve kıta sahanlığı konularında kesin hükümler içermediğini öne sürdüler. Bu yüzden, Azerbaycan ve Kazakistan, Hazar petrol sahalarının "ulusal kesimleri kıyı devletlerine bağlayan 1982 Deniz Hukuku'nun hükümleri" temelinde paylaşılması gerektiğini iddia etmişlerdi.[27] Ama bu Hazar'ı bir 'deniz' olarak değil, kapalı bir göl olarak gören ve bu yüzden 1982 Deniz Hukuku'nun Hazar örneğine uygulanamayacağını savunan Rusya için kabul edilemezdi.[28] Ancak 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başlarında, Rusya yaklaşımını değiştirmeye başladı ve balıkçılık alanlarının ve kıta sahanlığının sınırlarının belirlenmesi için diğer kıyı devletleriyle tek yanlı anlaşmalar yapmaya çalıştı. Bu durum "kıyı hattının yüzde 14'üne sahip olmasına rağmen"[29] Hazar'ın yüzde 20'sinden çoğunda hak iddia eden İran'ı kızdırdı.

Bu bölgesel anlaşmazlıkların, Orta Asya'da faaliyet gösteren bazı Ortadoğu şirketleri gibi, ABD ve Batı Avrupa şirketlerini doğrudan etkilediğini belirtelim. Kazakistan ve genelde Hazar bölgesinde, "British Petroleum, Fransız Total ve İtalyan Agip"in[30] yanında Chevron ve Oman Oil büyük oyunculardır. ABD şirketlerinin Azerbaycan petrol konsorsiyumunda yüzde 50'den fazla hissesi vardır ve "Türkiye, Hazar ve Orta Asya'nın Türkçe konuşan devletlerine 886 milyon dolardan fazla Eximbank kredisi vermiştir."[31] Yeni projelerin yanında, Sovyetler

Birliği döneminden kalma "her ikisi de Rusya ve Çeçenistan'dan Novorossiisk'e uzanan Azerbaycan ve Kazakistan'dan Karadeniz'e"[32] ulaşan iki önemli boru hattı zaten vardı. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Azerileri ve Çeçenleri gizlice desteklemesini tetikleyen, Dağlık Karabağ bölgesinde hak iddia eden Ermenistan'la Azerbaycan arasındaki ve Rusya ile Çeçenler arasındaki savaşlar, ABD'ye kendi arabuluculuğuyla İran, Türkiye ve Rusya arasında dengeleyici bir anlaşma sağlamaya çalışırken ciddi problemler yarattı. Aynısı, 2002 Şubatı'nda ABD'nin askerlerini konuşlandırdığı Gürcistan'a bağlı eski özerk cumhuriyet, Rusya yanlısı Abhazya ile ABD yanlısı Gürcistan arasındaki çatışma için de geçerlidir.[33] Bütün bu çatışmaların merkezinde Hazar doğal gaz ve petrolünü Karadeniz'e bağlayan stratejik arazi kuşaklarının kontrolü vardı ve hala aynı şey geçerli. Rusya, İran gibi diğer bölgesel güçler ya da AB gibi küresel rakipleri elemek kadar, Hazar ve Kafkasların da Ortadoğu gibi kaynayan bir kazan haline gelmesini engellemek ve petrolün Batı piyasalarına güvenli ulaşımını güvenceye almak ABD için ciddi bir sorundur.

Rusya ve Çin ile birlikte Almanya ve Fransa'nın başı çektiği AB, Avrasya'daki enerji kaynakları rekabetinde farklı noktalarda duruyorlar. Daha 1990'da, "Hollanda Başbakanı Ruud Lubbers, Avrupa Ekonomik Topluluğu, SSCB ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında tamamlayıcı ilişkilerden yararlanabilecek, Avrupa çapında bir enerji topluluğu fikrini ortaya attı."[34] Lubbers planı daha sonra enerjiyle ilgili çeşitli programları düzenlemeyi amaçlayan AB liderliğindeki bir uluslararası anlaşmaya dönüşme eğilimi gösterdi. Bu tür programlardan biri, "iki altyapı ağı programı"nı, Avrupa-Kafkaslar-Asya Ulaşım Koridoru'nu (TRACECA) ve Avrupa'ya Devletler arası Petrol ve Doğal Gaz Ulaşımı'nı (INOGATE) oluşturan Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım'dır (TACIS).[35] Sırasıyla 1993 ve

1995'te başlatılan her iki program, Hazar ve Karadeniz bölgelerinden Batı Avrupa'ya kadar uzanan kuşakta, yeni boru hattı ağlarının yapımına ya da eskilerinin yenilenmesine yardım etmeyi hedefliyordu. ABD'nin baskısı altında AB, Rusların etkisindeki bölgelerden ya da Rusya topraklarından geçen yollardan kaçınma eğilimindedir. Bu, ABD'nin Fransız-Alman ve Rus çıkarları arasında bir enerji ekseni geliştirilebileceğini fark etmesinden kaynaklanmıştır.[36] AB şirketleri de Rus devleri; ülkenin doğal gaz tekeli Gazprom ve devletin işlettiği LUKoil ile rekabet halindedir ama bu durum Ukrayna gibi eski Sovyet Cumhuriyetleri AB'yle bütünleştiğinde ortadan kalkacaktır. Ancak aslında Ortadoğu ve çevresinde, ABD ve AB arasında sert bir rekabet yaşanmaktadır ve ister doğrudan doğruya AB aracılığıyla olsun, isterse kilit AB devletleri ve şirketlerinin bireysel tutumları aracılığıyla olsun, bu durum 1990'larda defalarca kendini göstermiştir.[37]

Aynı zamanda, Çin de Rusya ve İran'a bağımlılığını azaltmak istediğinden, petrol ve doğal gaza ulaşmak için kendi planlarını yapmaktadır. Çin, Hazar Denizi havzasını ve yeni Orta Asya cumhuriyetlerini kendi enerji ve ekonomik çıkarlarına hizmet edebilecek temel stratejik kuşaklar olarak görerek "Çin'in Batı eyaleti Xinjiang'tan Shanghai'ın büyük doğu metropolüne giden 4200 km uzunluğunda bir doğal gaz ve petrol şebekesi" inşa etmeyi planlamıştır.[38] "Asya Küresel Enerji Köprüsü"nün kurulması, Avrasya'da önemli jeostratejik yeniden düzenlemeler yaratma ve ABD'nin liderlik rolünü tehlikeye düşürme potansiyeli taşımaktadır.[39]

Petrol oyunu gerçekte küreseldir. Sözgelimi Suudi Arabistan, Rusya ve Venezüella arasında enerji üretimiyle ilgili sert bir rekabet vardır. Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından Irak'ta statükodaki herhangi bir değişiklik, Ortadoğu'daki petrol ve doğal gaz jeoekonomisi/ jeopolitiğini değiştirecektir. Konunun bir yanı, birçok Batılı şirketin 1990'lerde Irak hükümeti ile

imzaladığı anlaşmalara son şeklini verip veremeyeceğidir. Bunların arasında başı çekenler Irak'ın dev Mecnun petrol sahasını kullanmak için anlaşma yapan Fransız TotalFinaElf, Batı Kurna sahasını inşa etmeyi üstlenen LUKoil, İtalya'nın Agip ve Çin'in Ulusal Petrol Konsorsiyumu'dur. Elbette Irak'ın petrol piyasasının açılması, Suudi Arabistan'ın OPEC' teki ağırlığını değiştirerek, ABD'ye Ortadoğu'dan ithal kotalarını yeniden dengeleme olanağı verecektir. Irak dünyanın yedinci büyük petrol üreticisidir ama petrol rezervleri Suudi Arabistan'dan sonra ikincidir ve petrol sahaları "eskimiş donanımı nedeniyle... randımanının çok altında çalışmaktadır."[40]

Ham Petrol (2001 sonu tahmini)

	(Milyar varil) Rezervler	Üretim/gün (milyon varil)
Suudi Arabistan	261.8	8.8
Irak	112.5	2.4
BAE	97.8	2.4
Kuveyt	96.5	2.1
İran	89.7	3.7
Venezüella	77.7	3.4
Rusya	48.6	7.1
ABD	30.4	7.7
Libya	29.5	11.4
Meksika	26.9	3.6

Kaynak: BP'nin Dünya Enerji Kaynakları İstatistik Dergisi , Aktaran 'Don't Mention the O-word', *The Economist,* 14 Eylül 2002, s. 26

Orta Asya'daki boru hatlarının inşasında Latin Amerikan şirketleri de işin içindedir. Örneğin bağımsız bir Arjantin şirketi olan Bridas, 1995 Temmuzu'nda Türkmenistan-Afganistan-Pakistan doğal gaz boru hattı planını kamuoyuna duyurmuştu. An-

cak merkezi Los Angeles'ta bulunan UNOCAL ve Suudilerin mülkiyetindeki Delta-Nimir saldırgan bir biçimde devreye girip, Arjantin inisiyatifini baltaladılar.[41] ABD kendi şirketlerine diplomatik ve askeri araçlarla yardım etmekte ve kendi gündemini dayatarak enerji üzerindeki küresel rekabeti kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Enerji konusunda ABD-Suudi dostluğunun, iki tarafa da sağladığı *quid pro quo* (karşılık- ç.n.) açıktır:

Devlete ait petrol şirketi Suudi Aramco, Avrupa ve Doğu Asya ülkelerine satışlarına göre, ABD'ye satışlarında varil başına 1 dolar indirim yapmaktadır. Bu indirim ABD tüketicilerine yıllık 620 milyon dolarlık bir sübvansiyon anlamına gelir. Karşılığında, ABD Basra Körfezi'nde askeri kuvvetlerini konuşlandırmaktadır ki elbette bu da pahalıdır. ABD'nin Arap-lsrail barış sürecinden başlayarak, Kosova ve Orta Asya'daki bir dizi sorunda Riyad'ın politik kaygılarına duyarlılığı göz önüne alınırsa, Washington kendi dış politikasını oluştururken de ek bir bedel ödemektedir.[42]

Balkanlardan geçen hat petrol ve doğal gaz için önemli bir ulaşım yolu ve bu yüzden stratejik bir köprüdür. Bu açıdan Balkanlar, Batı ve Doğu Avrasya arasında NATO ve ABD için önemli bir güvenlik boyutu taşıyan jeopolitik bir bekçi olarak görülebilir.

Önde gelen ABD ve Avrupa petrol yatırımcılarının; ABD Eximbank, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Dünya Bankası ve ABD'ye ait Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan Petrolü'nün (AMBO) başını çektiği Balkanlardan geçen boru hattı projesi, "Bulgaristan'ın Karadeniz'deki Burgaz liman kentinden başlıyor, Makedonya'yı aşıyor ve Arnavutluk'un Adriyatik'teki liman kenti Durres'te son buluyor."[43] Hazar Denizi'nden gelecek petrol ve doğal gazı taşımak için planlanan bu boru hat-

ti, "Kosova'nın güney sınırından sadece 20 km uzaktan"[44] geçecektir. 1997 ve 2000 yılları arasında yapılan çeşitli fizibilite çalışmaları, projenin 2005 yılı itibariyle bitirilebileceğini öngörerek maliyetini 1 milyar dolara yükseltti. Sonuç olarak NATO'nun Kosova harekatını başlatması ve Vietnam'dan beri yabancı topraklardaki en büyük Amerikan askeri üssünün, dünyanın en büyük petrol hizmetleri şirketi Halliburton'un Brown & Root Grubu'nun finanse ettiği, Kosova'daki Bondsteel Kampı olması hiç de rastlantı değil. Bu şirketin genel müdürünün, daha sonra Bush yönetiminde ABD Başkan Yardımcılığına getirilen Dick Cheney olması ayrıca kayda değer.[45]

Rusya'nın Balkanlar politikası da aynı derecede aktiftir. Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan, Rus doğal gazını ve Hazar'ın ham petrolünü Yunanistan'ın Ege'deki limanı Aleksandroupolis'e (Dedeağaç) taşımak için 600 bin dolar tutarında bir diğer yeraltı petrol boru hattı projesi üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Novorossiisk'ten yola çıkacak Rus tankerleri ham petrolü Bulgaristan'ın Karadeniz'deki limanı Burgaz'a taşıyacak ve yer altı Burgaz-Aleksandroupolis boru hattı 256 km uzunluğunda olacaktır.[46] Bunun Türk Boğazları'ndaki tanker trafiğini azaltarak bir çevre felaketi tehlikesini önleme avantajı olacaktır.[47] Proje Gazprom, LUKoil ve Hellenic Petroleum'un büyük hisselere sahip olduğu "Yunan-Rus konsorsiyumu, Trans-Balkan Boru Hattı" tarafından gerçekleştirilmektedir. Böylece "Ruslar eski Sovyetler Birliği'nden gelen petrol ihraç yolları üzerindeki denetimlerini"[48] garantiye almıştır. Ayrıca, Balkanlar'da Rusya, AB ve ABD arasındaki ekonomik rekabeti görece eşit bir temelde tutarak, Rusya karşısında Türkiye'nin stratejik önemini azaltmıştır. *The Economist Intelligence Unit* (The Economist İstihbarat Birimi- ç.n.) tarafından yazılan bir raporun öne sürdüğü gibi Balkanlar'da Rusların bu tip bir inisiyatifi, aynı zamanda Yunanistan ve Türkiye'nin arasını açma ve 1998'de "Kıbrıs'a füze sa-

vunma sistemi satma planları"nın tanıklık ettiği gibi, kendi etkisini Yakın/Ortadoğu'da arttırma çabası olarak da görülmelidir.[49]

Ayrıca 2002 Martı'nda, Yunanistan ve Türkiye doğal gazı İran ve Hazar Denizi havzasından, Türkiye yoluyla Aleksandroupolis'e ve buradan da Batı Avrupa'ya taşımak üzere 300 milyon dolarlık bir boru hattı inşa etmek için anlaşma imzaladılar.[50] Bu kısmen Bakü-Ceyhan projesinin bir yan ürünüdür. Bu proje ABD tarafından desteklenmekle birlikte, fizibilite çalışmaları maliyetin yüksekliğine ilişkin kaygılar doğurmuştur ve bu yüzden terk edilebilir. Bir bütün olarak Balkanlar ve özelde Türkiye ve Yunanistan Asya'nın enerji kaynaklarını Batı pazarlarına aktarmak için önemli köprüler oluşturuyor. Bu bağlamda, Yunanistan önemli oranda esnek bir tutum takınarak, hem Rusya hem de ABD destekli enerji projelerine katılmak için girişimde bulunmaktadır.

Balkanlar ve Ortadoğu ile çevresinin istikrarsızlığı, ayrıca Yunanistan ve Türkiye arasında Kıbrıs ve Ege konularındaki uzlaşmazlık düşünülürse aşağıdaki önermelerden kaçınılamaz:

a. Ortadoğu ABD'nin stratejik düşüncesindeki tek odak olmaktan çıkmıştır. SSCB'nin Soğuk Savaş'tan yenilgiyle çıkmasından beri, Hazar ve Karadeniz, Kafkaslar ve Balkanlar, ABD dış politikasında yeni bir jeostratejik öncelik kazanmıştır. ABD'nin Soğuk Savaş'tan beri başlıca hedefi sadece ucuz petrol satın alabilmek değil, aynı zamanda İran, Çin, Almanya, Fransa ve Rusya gibi temel rakiplerini eleyerek petrol üretimi ve ulaşımını kontrol etmektir. ABD aynı zamanda Suudi Arabistan ve OPEC'e bağımlılığını azaltmayı da hedefliyor, bu da Irak'ta Saddam rejimini devirerek Irak petrolünü Batı rekabetine açmak istemesi için ek bir neden oluşturuyor. Pentagon'un terörizme karşı Gürcistan'ın güvenliğini takviye etme bahanesi altında Gürcistan'da askeri varlık oluşturma çabaları (Şubat 2002), pe-

kala ABD'nin bölgesel enerji çıkarları ve Çeçenistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya gibi çatışmak bir kuşağı geçen boru hattı projelerini gözetim altına almak amacıyla güçlerini takviye etmesi gibi daha büyük bir stratejinin parçası olarak görülebilir.[51] Her halükarda ABD 11 Eylül'den bu yana, bütün Orta Asya cumhuriyetlerine önemli bir askeri varlık yerleştirdi. Kitabın kaleme alındığı sırada bunun tek istisnası Kazakistan'dı.[52]

b. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve ABD'nin hegemonyasını Orta Asya'ya doğru genişletmesi, benzer enerji projeleri için gereken güvenlik ortamını sağlayabilir. 1999 Martı'nda ABD'nin Kosova harekatını başlatmasının temel stratejik nedeni budur.[53] Ayrıca, İslam devletlerinin Balkanlar'daki İslam davasını destekleme çağrısına olumlu yanıt vererek (bkz. aşağıdaki bölüm), Ortadoğu'daki İsrail yanlısı politikasına karşı bir denge oluşturmuştur. Bugünden bakıldığında, 11 Eylül terörist saldırılarının Usame Bin Ladin tarafından yönetilen El Kaide kökten dinci şebekesine atfedildiği düşünülürse aslında bu politika, olayı daha da karmaşıklaştırmıştır. Sonuç itibariyle SSCB'nin çöküşüne ve Hazar havzasının önemine bağlı olarak, Balkanlar 1990'larda öne çıkarak Batı ve Doğu Avrasya, Batı ve Doğu arasında kilit bir jeopolitik köprü olmuştur.

c. ABD, Rusya ve AB/Almanya ile ekonomik rekabete girmiş olduğundan, bu devletlerin Balkanlar, Ortadoğu ve çevresindeki etkisini denetim ve gözetim altında tutmak zorundadır. Bu uluslararası ilişkiler denklemi sadece gerçekçi açıdan, yani reel politik açısından anlaşılabilir: ABD'nin enerji güvenliği ve diğer ekonomik çıkarları, ancak NATO'nun sağlamlaşması, Avrupa'da genişlemesi ve ABD hegemonyasının Avrasya'nın derinliklerine nüfuz etmesiyle garantiye alınabilir. 2002 Mayısı'ndaki Rus-Amerikan anlaşması da bu bağlam içinde görülmelidir.

d. Yunanistan ve Türkiye'nin beraberce petrol ve doğal gaz projelerine girmeleri, ABD'nin iki devlet arasındaki yakınlaşma

politikası ile uyum içindedir. Yunanistan doğrudan yabancı yatırımlar, küçük işletme ağları ve şirket satın almaları açısından zaten Balkanlar'da kilit bir ekonomik oyuncudur. Geleneksel olarak birbirine düşman iki NATO müttefiki arasındaki işbirliğinin koşullarını yaratmak, ABD'nin çıkarları için de önemlidir (bkz. aşağıdaki bölümler).[54] Ancak hem Yunanistan hem de Avrupa'nın Balkanlar, Ortadoğu ve çevresinde, Rusya'yla çıkar ilişkilerine girdiği düşünülürse, Avrasya'da ABD, AB ve Rusya arasında, ABD hegemonyası altında kararsız bir uzlaşmalar dengesinin ortaya çıkmış olduğu görülür. Soğuk Savaş aslında sona ermiş değildir.

Soğuk Savaş'ın Sonu mu?

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden başlayarak ABD'nin birincil jeostratejik hedefinin, AB devletlerinden Rusya, Orta Asya, Çin ve Japonya'ya uzanan Avrasya kara kütlesinin kontrol edilmesi ya da stratejik etki altına alınması olduğunu öne sürmüştüm. ABD bu amaçla çok yanlı ve kapsamlı bir politika istihdam etmektedir: Avrupa'daki askeri politik konularda, Soğuk Savaş döneminde oluşturulmuş sağlam bir liderlik politikası, IMF ve Dünya Bankası'nın muhafazakar ekonomik hegemonyası,[55] ABD pazarını dış rekabetten korumak için özen gösterirken, DTÖ yoluyla küreselleşme ve serbest ticaretin geliştirilmesi, çok-milliyetli orta ve büyük devletleri parçalamak için Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki milliyetçi hareketlerin teşvik edilmesi, Rusya ile uzun bir anlaşmazlıktan sonra Kasım-Aralık 2001'de 1972 ABM Anlaşması'nın gözden geçirilmesi, rekabeti ortadan kaldırmak yoluyla enerjinin Batı Avrupa pazarları ve Kuzey Amerika'ya taşınmasının güvence ve kontrol altına alınması ve aynı zamanda NATO ve NATO üyelerinin petrol ve doğal gaz üreten bölgelerde güç gösterisi için kullanılması. Brzezinski bu noktaları özetlerken farklı bir dil kullanmıştı:

"[Özetle] *Amerika küresel gücün belirleyici dört alanında üstünlüğünü korumaktadır.* Askeri olarak benzersiz bir güce sahiptir, ekonomik olarak bazı alanlarda Japonya ve Almanya'nın rekabetiyle karşılaşmakla birlikte, küresel büyümenin lokomotifidir. Teknolojik yeniliğin öncü alanlarında liderliğini sürdürmekte ve kültürel olarak, özellikle dünya gençliği arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Bunların hepsi ABD'ye hiçbir devletin boy ölçüşmeye kalkışamayacağı politik bir nüfuz kazandırıyor. *Amerika'yı tek büyük küresel süper güç yapan, bu dördünün bileşimidir*[vurgular Brzezinski'ye ait][56]

Soğuk Savaş sonrası ABD politikasının bu karmaşık stratejik öğeleri, organik bir bütün oluşturmakla beraber, olaylar pratikte teoride olduğu kadar net değildir. Ne denli kapsamlı ve tutarlı olursa olsun politika formülasyonları, hiçbir zaman tamamen planlandığı biçimde gerçekleşmezler. Politik projeler direniş yaratır, önceden hesaba katılmayan etkenler sonuçları değiştirir. Bu yüzden, ABD'nin politik eylemleri ve bunların sonuçları çoğu kez beklenildiğinden farklıdır.

Bu, Amerika'nın 1991 Körfez harekatı ya da 1999'da Kosova'daki 'insani müdahalesi' içinde geçerlidir. Batı'nın liberal değerlerinin dünya çapındaki garantörleri olarak ortaya çıkıp, kendilerini 'yeni Romalılar', Iraklılar, Asyalılar ve birçok farklı halkı ise 'yeni barbarlar' olarak gören NATO ve ABD; hukuki, ahlaki ve politik çelişkilerin oluşturduğu beceriksiz bir politika modeline saplanıp kalmıştır.[57] 11 Eylül'den sonra oğul Bush tarafından 'şer ekseni' deyimiyle süslenerek yeniden piyasaya sürülen bu politika modeli, Kuzey Kore, Irak, İran gibi 'haydut devletler'in ya da Ruanda, Haiti gibi 'devlet olma niteliğini yitirmiş devletler'in itaatsizlikleri, kaosa yuvarlandıkları ya da teröristlere yardım ettikleri ortaya çıkarsa, ABD ve/veya NATO'nun, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için Sırbistan ve

Irak'taki gibi kuvvet kullanmaya yetkili olduğu ya da Kuzey Kore'deki gibi bu tehdidi kullanabileceği ya da Somali ve Etiyopya/Eritre'deki gibi durumu daha da kaotik bir hale getirecek şekilde müdahale edebileceğini öngörür.[58] Ama aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde göreceğimiz gibi, bu politik proje NATO ve ABD için her zaman umulan sonuçları doğurmayabilir. Şu an için bunun iki nedenden dolayı böyle olduğunu söylemek yeterli:

a. 'Şiddet yoluyla adalet' dağıtmak, Batı Avrupa toplumlarının gözünde kavramsal bir çelişkidir. Ayrıca bu politika her durumda aynı şekilde uygulanamadığından yeni evrensel değerler yaratamaz ve 'çifte standart' haline gelir.

b. Diğer önemli güçler, kendilerinin ekonomik ayrıcalık ve politik nüfuz sahibi oldukları devlet kuşakları ve bölgelerde ABD hegemonyasına direnme eğilimindedir. Joseph Nyle haklıdır: "ABD tek başına yapamaz."[59] Avrasya'da kendi hegemonyasını kurmak için hem Avrupa hem de Rusya ile işbirliğine ihtiyacı vardır.

ABD'nin hedefleri insani değildir. Kosova harekatı açıkça göstermiştir ki NATO ve ABD, bırakın Kosovalı Arnavutların insani haklarını korumayı, savaş açtıkları düşman üzerinde kesin zafer kazanmaktan da çok, bölgede stratejik bir konuma kavuşmanın peşindeydi. Bu stratejik konum, NATO'nun doğuya doğru, Batı Avrasya'nın derinliklerine doğru yayılmasında belirleyiciydi. Sırbistan'ın NATO politikalarıyla uyumlu bir çizgiye getirilmesi, Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'ya NATO'nun denetimi altında istikrar kazandırılması, başka şeylerin yanı sıra Yunanistan ve Türkiye arasında işbirliği sağlanması, Balkanları Hazar Denizi'ne bağlayan petrol ve doğal gaz boru hatları projelerine ilişkin olası pürüzlerin giderilmesi için gerek-

liydi. Avrasya ABD'nin dünya egemenliği arayışında kilit bölgedir. Ancak bu amaca ulaşmak için önce Güneybatı Avrasya kuşağında, ABD liderliğindeki kurumlar ve ittifaklar sisteminin Soğuk Savaş'tan beri iş başında olduğu Balkanlar, Ortadoğu ve çevresinde Amerikan gücünün takviyesi gereklidir.

ABD'nin 11 Eylül terörist saldırılarına yanıt verme ve ortaya çıkan krizi ele alma tarzı üzerine çok sayıda yorum yapıldı.[60] 11 Eylül sonrasında ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dış politika ve güvenlik önceliklerini değiştirip değiştirmediği de sorgulandı.[61] Resmi ABD-İngiliz politikası, 2001-02'de Afganistan'ın acımasızca bombalanmasının ve orada kalıcı ABD üsleri ve dinleme istasyonlarının kurulmasının, El Kaide terörist şebekesinin kökünün kazınması için zorunlu olduğunu öne sürdü.[62] Aynı şekilde, her iki güç de Saddam Hüseyin'in BM kararlarını hiçe sayan şeytani bir diktatör olduğunu, biyolojik, kimyasal ve diğer kitle imha silahlarına sahip olduğundan, kullanılabilecek her türlü araçla iktidardan uzaklaştırılması gerektiğini iddia ettiler. Diğer yandan Mayıs 2002'de ABD-Rusya silah indirimi anlaşmasının ve yeni NATO-Rusya Konseyi'nin kurulmasının politikacılar ve yorumcular arasında yarattığı sevinç ve Soğuk Savaş'ın artık gerçekten sona erdiğinin ilan edilmesi inandırıcılıktan yoksundur.[63]

Benim yaklaşımım, ABD'nin 11 Eylül sonrası politikasını yönlendiren şeyin, El-Kaide'nin ortadan kaldırılması zorunluluğu olmadığı şeklindedir. Kaldı ki, böylesi bir niyet vardıysa bu, yoksul ve perişan halklara karşı zalimce askeri kuvvet kullanmadan, istihbarat ve diğer gözetim araçları ve ekonomik yöntemlerle gerçekleştirilebilirdi. Benzer şekilde İsrail ve Ortadoğu'da kitle imha silahları kullanabileceği gerekçesiyle Saddam Hüseyin'in iktidardan uzaklaştırılması sorunu da yönlendirici faktör değildir. Afganistan harekatı ya da ABD-İngiltere'nin,

Ortadoğu ve çevresinde gelecekteki olası bir harekatı; Rusya ve Çin'i aşamalı olarak kuşatmak, petrol ve doğal gaz boru hatları projelerini denetim altında tutmak, Keşmir'deki çatışmaları dönem dönem beklenmedik gelişmelere yol açan Hindistan ve Pakistan'ı stratejik olarak gözetim altına almak gibi, Ortadoğu pazarının Batı'nın rekabetine açılmasını amaçlayan tasarılara da yanmıştır/dayalı olacaktır.[64] Çin ve Rusya'nın dibinde bir Avrasya petrol ve doğal gaz boru hatları şebekesi, ABD'nin hegemonya kurma heveslerine darbe indirecektir. Ayrıca ABD, Rusya ve Fransa-Almanya arasında özel bir jeopolitik yakınlaşmadan daima korktuğundan, AB'nin doğal gaz tedariki için Rusya'ya bağımlılığının ortadan kalkmasını tercih eder. Mayıs 2002 ABD-Rusya silah indirimi anlaşması ve ortak NATO-Rusya Konseyi sürekliliği ticaret, petrol, doğal gaz ve Avrasya'nın güvenlik konularına bağlı bir uzlaşmadan başka bir şey değildir.[65]

Bülent Gökay "11 Eylül'den birkaç gün önce, ABD Enerji Enformasyon Dairesi'nin Afganistan'ın 'Orta Asya'dan Umman Denizi'ne petrol ve doğal gaz ihracatı için potansiyel bir transit yol olarak' stratejik 'coğrafi konumu'nu belgelediğini" yazmıştı.[66] Afganistan, Pakistan ve Türkmenistan'daki harekat sırasında "şu anda Belücistan kıyısında Çinlilerin yardımıyla inşa edilmekte olan, Türkmenistan'dan başlayarak Afganistan'dan geçen ve oradan Gwadar limanına giden bir doğal gaz boru hattının yapımı" tartışılmıştı.[67] NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Afganistan ve Orta Asya'da ABD varlığı, bölgenin enerji kaynaklarının ABD ve yakın müttefikleri tarafından yönetilip kontrol edilmesine stratejik bir dayanak sağlar. Bu bağlamda, aşağıda çok daha ayrıntılı bir biçimde göreceğimiz gibi, Türkiye ABD'nin küresel çıkarlarının enerji boru hattı projelerinde, eğer mümkünse Rusya'yı devreden çıkarmayı hedefleyen projelerde paha biçilmez bir stratejik piyon rolü oynamaktadır.[68] Ayrıca ABD, Türkiye, Suudi Arabistan ve Kuveyt'teki hava ve deniz üs-

lerini kullanarak, Orta Asya ve Ortadoğu'da, diğer tüm Batılı güçlerin toplamının boy ölçüşemeyeceği bir güç oluşturabilir.[69]

NATO'nun doğuya doğru genişleme kampanyası ve ABD'nin bütün Batı Avrasya kuşağında diğer NATO güçlerinin katılımıyla ya da tek başına güç biriktirmesi arasındaki bağlantılar, ABD'nin 11 Eylül sonrası politikasının bu yorumunu destekler niteliktedir. ABD'nin hedefi, Soğuk Savaş sırasında SSCB'nin Avrasya'daki güçlü politik-askeri duruşu ve Arap milliyetçiliğinin direnişi yüzünden yürürlüğe konulamayan hegemonyacı bir proje olan, Balkanlar ve Ortadoğu ile çevresinin jeostratejik amaçlarla birleştirilmesidir.

1990'ların ilk yarısında detaylandırıldıkları şekliyle, ABD'nin Avrupa ve Asya'daki jeostratejik zorunlulukları 11 Eylül'den beri değişmemiştir. 11 Eylül sadece ABD'nin Avrasya ve bölgenin petrol ve doğal gaz üreticisi kesimleri üzerindeki politik hakimiyet kurma politikalarının hızını arttırmış, tek yanlı iradesini güçlendirmişe benziyor. Michael Cox'un söylediği gibi, çok sayıda yazarın şimdi ciddi ciddi sözünü ettiği yeni Amerikan hegemonyası, aslında hiç de yeni değil. Tersine "11 Eylül'den önce büyük ölçüde gözden kaçırılan eğilimlerin bir bileşiminin sonucu."[70] Aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde inceleyeceğimiz gibi, ABD 1990'lar boyunca terörizmin ve 'kitle imha silahlarına sahip haydut devletlerin' yarattığı tehlikelerin tamamen farkındaydı. Ayrıca terörizm Soğuk Savaş sonrasında yeni bir kılığa bürünmüş olsa da, Soğuk Savaş sırasında örneğin İtalya'daki Kızıl Tugaylar gibi 'kızıl terörizm' ya da İrlanda'da 'etnik terörizm' biçiminde mevcuttu. Bunların ışığında, ABD'nin Avrasya'da hakimiyet savaşımı ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin, Amerika'nın Soğuk Savaş'taki en büyük önceliği olan Batı Avrupa'nın Sovyet tehdidine karşı savunulması ve SSCB'nin yıkılması hedeflerinin saldırgan jeostratejik uzantıları olduğunu öne sürebilirim.

Ancak SSCB'nin yıkılması başarıldıktan sonra, yeni jeostratejik oluşumdan kaynaklanan jeopolitik öncelik ve gereksinimleri de karşılamak için Soğuk Savaş projeleri ve kuramlarında reform ve genişleme zorunluydu. SSCB'nin yıkılması Rusya'nın yıkılması ile aynı anlama gelmiyordu ve Çin'deki piyasaya dayalı ekonomik reformlar komünistlerin yönetimindeki Çin devletini zayıflatmak bir yana, daha da güçlendirmişti. Ayrıca Almanya ve Fransa'nın liderliğinde AB, ABD'nin küresel üstünlüğüne meydan okuyan küresel çapta bir oyuncu olarak ortaya çıkmıştı. Japonya teknoloji ve finans alanlarında konumunu sağlamlaştırarak, küresel ekonomik rekabette rol oynuyordu.

Bu bakış açısıyla, Soğuk Savaş'ın sonu, gerçekleri gizleyen bir yaklaşımdır. Soğuk Savaş'ın sonu ABD, Japonya, Çin, Rusya, Fransa ve Almanya arasındaki eski jeopolitik, ekonomik ve stratejik düşmanlıkların sonu anlamına gelmiyordu. Lort Ismay daha 1949'da, "NATO'nun amacı, Amerikalıları içerde, Rusları dışarda ve Almanları kontrol altında tutmaktır" demişti. AB, Çin, Rusya, Kuzey Amerika ve Japonya gibi güçlü bölgesel ekonomik blokların ifade ettiği yepyeni stratejik boyutlarda yenilenmiş bir biçimde de olsa, günümüzde geçerliliğini koruyan bir ifade. Ekonomik ve askeri kurumlar dahil, Soğuk Savaş'ın başlıca karşıt faktörlerinin varlığını koruduğu bir gerçektir. Tek fark, Rusya'nın daha zayıf, Avrupalı Almanya ve Asyalı Çin'in daha güçlü ve ABD'nin karşı konulamaz küresel güç olmasıdır.[71] Dahası, yirminci birinci yüzyıl birçok bakımdan, merkezinde çok sayıda çatışan ulusal çıkarın savunulmasının yattığı 1919 öncesi jeopolitik durum ve Büyük Güçler'in düşmanlıklarını andırmaktadır. Ama can alıcı bir yapısal ve politik fark vardır: İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyıldaki imparatorluk üstünlüğü ile bugünkü ABD'nin kudreti arasında hiçbir paralellik kurulamaz. ABD hiçbir modern imparatorluğun benzemediği eşsiz bir küresel süper güç haline gelmiştir. Buna rağmen, Nye'in söylediği gibi, "ABD tek başına yapamaz."

Bu açıdan en büyük jeostratejik oyun, önde gelen AB devletleri ve ABD arasında oynanıyor. ABD, AB'nin Almanya ve Fransa liderliğinde doğu ve güneye doğru büyümesinden yana olmakla birlikte, süreç ABD'nin küresel stratejik ve ekonomik çıkarlarına bağlı kalmak zorundadır. Bunu garantilemenin en iyi yolu AB'nin politik bütünleşmesinin önüne geçmektir. ABD stratejisi, AB'nin büyümesinin, neo-liberal ekonomik çizgilerde gelişmesinden yana olan İngiltere'nin yardımıyla hayata geçirilmektedir.[72] 1990'lardaki Balkan krizine ve burada dış güçlerin rollerine göz atarak bu sorunu açıklamaya çalışacağım. Bu bağlamda, önemli bir oyuncu onur konuğumuz olacak: ABD'nin yönetimindeki NATO.

3 Gangster Siyaseti

'Reel sosyalizm'in çöküşünün ardından NATO ve Batılı demokratik devletleri saran iyimserlik dalgası, çok geçmeden yerini bu çöküşten doğan yeni sorunlarla başa çıkma kaygılarına bıraktı. Devlet sosyalizminin ekonomik ve politik bunalımı ya da bu bunalımı izleyen etnik çatışma, uluslararası örgütlerin ve Batılı ulusal hükümetlerin her düzeyinde tartışıldı. Ancak ABD, NATO reformunun temel fikirlerini içeren inisiyatifi Barış için Ortaklık (PfP) projesini Ekim 1993'te başlatıncaya kadar, güvenlik ve savunma konuları geçiştirilmeye devam etti. ABD/İngiltere stratejistlerinin yüz yüze geldiği faktörleri, iç içe geçen üç kategoriye ayırabiliriz:

a. Düşmanın politik ve ideolojik olarak yeniden tanımlanması. Bu bir bakıma NATO'nun 'varoluş' sorunuydu: İttifak, bütün yeni 'düşmanlar' ve 'dostları'nı içeren somut bir çerçeve çizmek zorundaydı. NATO ya bunu başaracak ya da Soğuk Savaş sırasındaki baş düşmanı, rahmetli Varşova Paktı ile birlikte silinip gitmek zorunda kalacaktı. Bununla birlikte, NATO'nun dağıtılması birçok nedenden dolayı mümkün değildi; en önemlisi de, NATO'nun Sovyetlerin liderliğindeki ittifaktan altı yıl önce kurulduğu göz önüne alınırsa, NATO'nun Soğuk Savaş sırasında

Varşova Paktı'nı hiçbir zaman tek düşmanı olarak görmemiş olmasıydı. Yakındoğu dahil bir bütün olarak Avrupa (bkz. 4. Bölüm) ABD'nin dayattığı sınırlar içinde kalmak zorundayken, Almanya'nın etkisi de kısıtlanmalıydı. NATO'nun ilk genel sekreteri Lort Ismay'in hiçbir diplomatik *savoir faire't* (görgü, nezaket- ç.n.) sığmayan sözlerindeki gibi: "NATO'nun amacı, Amerikalıları içerde, Rusları dışarıda ve Almanları kontrol altında tutmaktır."[1]

b. NATO'nun operasyon sahasının yeniden tanımlanması. Dünyanın hızla değiştiği ve ABD çıkarlarının ilerletilebileceği bir anda bu, NATO'nun Batı ve Güneydoğu Akdeniz yörüngesinde kalmanın akıllıca olup olmadığına karar vermesi anlamına geliyordu: Parola "bölgeden uzak kalırsan orada iş yapamazsın"dı.

c. İttifakın örgütsel olarak yeniden yapılandırılması. İlke olarak benimsenen NATO reformu ile birlikte, ittifakın örgütsel ve kurumsal çerçevesinin yenilenmesi söz konusuydu. Max Weber'in kurumsal toplumbiliminin 'demir yasası'nı izleyerek, değişime tabi bütün kurumlar gibi NATO da, politik ve ideolojik yenilenmesini örgütsel değişikliklerle tamamlamak zorundaydı.[2]

İttifak saflarındaki tartışmadan birbirine taban tabana zıt iki bakış açısı doğdu. Zbigniew Brzezinski ve Henry Kissinger'ın başını çektiği ilki, seçici bir jeopolitik temelde ve iyi tanımlanmış 'ilkeler demeti' zemininde NATO'nun doğuya doğru genişlemesini savunuyordu. İttifakın kurumsal yeniden yapılandırılması, daha geniş Avrupa kuşağında hareket esnekliğinin azamileştirilmesiyle paralel gidecekti.[3] Aynı zamanda, NATO ve ABD arka planda Rusya ile işbirliğini gözeten ince bir diplomasi yürütecekti.

ABD'nin küresel rolünü ve liderliğini göz ardı ettiği düşünüldüğünden, yayılmacılar tarafından 'izolasyonist' olarak de-

ğerlendirilen ikinci görüş, Rusya ile aranın bozulmasının tehlikeli olduğunu görüyor ve NATO'nun genişlemesinin ittifakı aşırı gerginleştirerek, politik ve örgütsel bütünlüğünün zeminini zayıflatacağı konusunda uyarıda bulunuyorlardı. Edward Luttwak ve Michael Mandelbaum, operasyonel hantallık, müttefikler arasındaki anlaşmazlıkların açığa çıkması ve bu nedenle parçalanma tehlikesi gibi istenmeyen sonuçlar doğabileceğini öne sürmüşlerdi. Bu bağlamda ikinci tez, "bölgeden uzak kalırsan orada iş yapamazsın" parolasının anlamsız olduğunu, Rusya'yı kışkırtmamak için, "akıllı bir ittifakın ne zaman ihtiyatlı davranacağını bilmesi gerektiğini söyleyerek devam ediyordu.."[4]

Yukarıda sözünü ettiğimiz bölünme, Maastirch (1992) ve Amsterdam (1997) anlaşmalarına kadar olan dönemde, Fransa gibi Avrupa için ayrı bir savunma ve güvenlik kimliği oluşturmaya can atan ya da İngiltere gibi böyle bir süreci engellemeye çalışan Avrupa güçleri tarafından izlenen politikalarda ifadesini buldu. Ancak sonunda hem Avrupalılar hem de Avrupalı olmayanlar tarihsel gerçekliği ve ABD'nin üstün politik ve askeri gücünü kabul ederek, büyük Atlantik-ötesi hizbe katıldılar. Anlaşmanın temeli, Bill Clinton'ın AB'nin NATO'dan "farklı ama ayrı olmayan" bir savunma kimliğine sahip olmasının kabul edilebileceğini öne süren doktriniydi.

1990'ların ortasından bu yana, NATO'nun reform süreciyle ilgili geniş bir literatür birikmeye başlamıştır.[5] Bununla birlikte, NATO'nun bir savunma paktından bir politik kuruluşa dönüşmesinin, en azından 1993'ten beri devam eden bu dönüşümün etkilerini kapsamlı olarak ele alan çalışmalara rastlanmıyor, NATO'nun dönüşümünün büyük ölçüde politikleşmiş niteliği, hem ittifaka hem de ABD'ye Rusya ile işbirliğine dayalı örgütsel yapıları sürdürmek gibi sorunların yanında, Avrasya'daki daha geniş politik olaylara müdahale etme olanağı sağ-

lamıştır. ABD aynı zamanda Balkanlar, Ortadoğu ve çevresindeki itaatsiz oyunculara karşı kendi hegemonyacı ve saldırgan politikasını izleyebilmiştir.

Buradaki çözümlemem önceki bölümde geliştirilen bir dizi tezi destekliyor. Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa ve Balkanlardaki ABD stratejisi bağlamında NATO'nun politik dönüşümüne odaklanıyorum. Bu açıdan, Balkanların jeopolitik çerçevesini çiziyor ve Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu'nun güvenliği için ABD'nin stratejisinin çok olumlu olmadığını göstermeye çalışıyorum. Hatta ABD stratejisinin ters teptiği; NATO'nun rolünü, Soğuk Savaş sırasında güvenlik üreten bir savunma paktından, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa, Balkanlar ve Yakındoğu'da güvenliği *tüketen* bir politik kuruluşa indirgediği bile söylenebilir.

Bunu söyledikten sonra, ABD'nin yaşadığı zorlukların temelinde ne Rusya'nın NATO ile ortaklık projelerine dahil edilmesi ne de NATO'nun kendi genişlemesinin yattığı görebiliriz. Tersine, NATO'nun ve ABD'nin başlıca sorunu pekala, NATO'yu şiddet yoluyla bir dizi liberal ideolojik ilkeyi yerleştirmeye çalışan bir politik kuruluşa dönüştürme kararında yatıyor olabilir. Tezimi açmak ve NATO'nun iç ve ulusal çelişkilerini göstermek için, onun Kosova müdahalesi örneğini ve Soğuk Savaş sonrası Balkan cephesinde Yunanistan ve Türkiye'nin tavır alışlarım malzeme olarak kullanacağım. Aynı zamanda NATO'nun genişleme stratejisi yani 'bir savunma paktının genişlemesi' ile Avrupa Birliği'nin doğuya doğru büyümesi, 'ekonomik ve potansiyel olarak politik bir uluslararası kuruluşun büyümesi' arasındaki paralellikleri de göstereceğim.

NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti

Ana hatlarını açıkladığımız gibi, NATO'nun doğuya doğru genişleme kararı alması, *inter alia* (başka şeylerin yanında- ç.n.)

ittifakın ideolojik, askeri ve idari eksenlerinin yeniden yapılandırılmasını gerektiren bir reformdu. 1991 Kasımı'nda ortaya atılan NATO'nun 'yeni stratejik konsepti', 'izolasyonistler' ile 'yayılmacılar' arasındaki uzlaşmaların kararsız bir dengesinin ürünüydü. Temelde daha geniş Avrasya kuşağında ittifakın çıkarlarını korumak için 'bölge dışı' görevler ve kriz yönetimi operasyonlarını vurguluyordu.[6] Ayrıca ve kısmen 'izolasyonistler'i yatıştırmak için Rusya'yı da dahil eden bir işbirliği çerçevesi düşünülmüştü. Ne var ki temelde, NATO'nun 'yeni stratejik konsepti' bir ittifak üyesine yapılan saldırının tümüne yapılmış sayılacağını hükme bağlayan 5. Madde'nin yeni bir gözle okunmasını gerektiriyordu. Ayrıca ittifak, Avrupa'nın çıkarlarını dengeleme ve Rusya'nın ABD tarafından yönetilen bir 'barış ortaklığı'na katılabileceği yolları bulmaya çalıştı. Bu sorunsuz bir proje değildi, çünkü dayandığı çerçeve son derece tartışmalı bir hipoteze dayalıydı.

Washington ve Londra'daki stratejistler, Soğuk Savaş sonrası küresel oyuncular sisteminin dört ana gruptan oluştuğunu düşündüler. İlk grup 'çekirdek ortaklar', yani ABD'ye güvenlik ve savunma konularında katılabilecek başarılı ve gelişmiş ekonomilere sahip Batı Avrupa demokrasilerinden oluşuyordu. İkinci grup, davranışları çekirdeğin hangi ölçüde gelişeceğine bağlı olan eski komünist ülkeler gibi 'geçiş devletleri' adı verilen gruptu. Üçüncü kategori, 'haydut devletler'den oluşuyordu. Bu devletler çekirdeğin ideallerini reddediyor, terörist etkinlikleri destekliyor, ABD ve çekirdeğin çıkarlarına zarar vermek için Kitle İmha Silahları (KİS) elde etmeye heveslenyorlardı (örneğin İran, Irak, Suriye, Libya, Kuzey Kore). Dördüncü grup, toplumsal karışıklık ve savaşlarla harabeye dönmüş olan 'devlet niteliğini yitirmiş devletler'di. Bu devlet ve bölgeler, ABD ve çekirdeğe büyük insancıl talepler dayatıyorlardı.[7]

Böylece 'düşmanlar' tanımlanmıştı: Bunlar 'devlet niteliğini yitirmiş devletler' ile 'haydut devletler'di. Bununla birlikte Rus-

ya dahil, ‘geçiş devletleri’ denilenleri kazanma savaşı bitmiş değildi. NATO ‘geçiş devletleri’nin Soğuk Savaş sonrası ortamda ittifaka katılabilmesi için kendi kuruluş ilkelerini geliştirmek zorundaydı. Bu amaçla, Avrupa Birliği’ne gıpta eden NATO, kendi *acquis communautaire'ini,* yani her yeni üyenin uyum göstermek ve uygulamak zorunda olacağı bir dizi kural ya da norm hazırladı.

NATO’nun *acquis*’i, Soğuk Savaş sonrasının güvenlik ortamını yansıttığına inanılan üç ‘norm sınıfı’ ya da paketinden oluşuyordu.[8] İlk paket kolektif öz-savunma hakkı, silahların kontrolü, anti-terörizm akitleri, BM Güvenlik Konseyi’nin otoritesine saygı ve saldırmazlık gibi uluslararası barışı destekleyen normları içeriyordu. İkinci dizi küresel ekonominin işlemesini ve refahını yöneten kurallardan oluşuyordu: Serbest ticaret, deniz hukuku, uluslararası işbirliği, çevrenin korunmasıyla ilgili kurallar. Üçüncü ve son paket, egemen devletlerin insanlara nasıl davranacağına ilişkin kurallara değiniyordu: İnsan hakları, politik demokrasi, bireysel özgürlükler ve sivil toplum ve devletin diğer düsturları.

Bu ilkeler dizisini onaylayan ‘geçiş devletleri’ geniş anlamda tanımlandığında Avrupa devletleri olmaları koşuluyla, ittifaka katılmaları kabul ediliyor. Örneğin, NATO’nun reform süreciyle ilgili tartışma 1997’de Madrid’deki NATO zirvesinde ilk evresini tamamlamak üzereyken, ABD’nin eski Dışişleri bakanı Madeleine Albright, “hiçbir Avrupa demokrasisinin haritadaki yeri yüzünden genişleme sürecinden dışlanmayacağı”nı söylemişti.[9] Kelimeler ne denli özenle seçilmiş olursa olsun, bunun içerici olmaktan çok, dışlayıcı bir açıklama olduğu açık.

Değişken Geometri Sorunları

“Hiçbir Avrupa demokrasisi” deyimi, Soğuk Savaş sonrası NATO’nun kendisini Avrupa’nın daha geniş jeopolitik güvenlik kuşağının karşısında tanımladığım gösterir. Buna rağmen NA-

TO, güçlü coğrafi/jeopolitik kaygılarla seçici bir şekilde genişliyor. 1997'de Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne onay verildi ama daha sonraki bir aşamada katılacak olan Baltık devletleri, Slovenya, Romanya ya da Bulgaristan henüz hazır değildi. Rusya anlaşılabilir bir şekilde buna tepki gösterdi, çünkü bu hamle Ukrayna, Baltık devletleri ve hatta Belarus gibi devletler dahil, onun kendi jeopolitik nüfuz alanını zayıflatmıştı.[10] Bu bağlamda, NATO'nun 1990'larda seçtiği büyüme yolu, askeri/bölgesel sınırları garantiye alarak, merkezinde Rusya'nın olduğu yeni 'düşman blokları'nın güçlenmesini teşvik etti.

Genişleme yanlısı blok belki de bu büyüme yönteminin ittifakın 'varoluş' sorununu çözebileceğini düşünüyordu. NATO'nun baş düşmanı Varşova Paktı 1991'den beri varolmadığı için, NATO Soğuk Savaş sonrası dönemde kendi varlığına bir gerekçe bulmak için yeni bir 'düşman' belirlemek zorundaydı. Ne var ki, bu mantık yanlıştı, çünkü NATO, kendi işini hiçbir zaman sadece Avrupa'da komünizmin ilerleyişini durdurmakla sınırlı görmemişti. Eğer durum böle olsaydı, Moskova'nın Macaristan (1956) ya da Çekoslovakya (1968) müdahalelerine farklı şekilde tepki verebilirdi. Eğer Lort Ismay'in sözleri ciddiye alınacaksa, o zaman NATO'nun kaygıları hala 'Almanların nasıl kontrol altında tutulacağı' ve dolayısıyla Fransa'dan Rusya'ya ya da bir zamanlar General de Gaulle'ün söylediği gibi "Atlantik'ten Urallar'a" uzanan bir jeostratejik ve jeoekonomik eksenin yaratılmasının nasıl engelleneceğidir. Bu bakış açısıyla, meşru bir varsayım, NATO şemsiyesi altındaki ABD-Alman ortaklığının, AB ve Avrasya sorunlarında ABD'nin etkisini güçlendireceğidir. Bu hem Almanya'nın hem de Rusya'nın ABD'nin yönlendiriciliğine bağımlı kalmasının koşullarını yaratacaktır. Ayrıca NATO, Yakındoğu'da Yunanistan, Türkiye ve İsrail'i politikasının merkezine yerleştirmiştir. NATO her zaman Avrupa ve Yakındoğu devletleri arasında işleyen bir barış

ve işbirliği çerçevesini sağlamlaştırmayı amaçlamıştır: ABD "Avrupa'da tekrar bir kıta içi savaş dönemi"ne dönmek istememektedir." Ama hepsi bu kadar değil.

"Hiçbir Avrupa demokrasisi" deyimi, NATO'nun yeni üyelere kapıyı açtığını ve üç pakette yer alan ilkeleri benimseyen demokrasiler oldukları sürece, onları savunmayı kabul ettiğini ima ediyordu.[12] Ama Soğuk Savaş NATO'su, birincil olarak bir politik kuruluş değil, bir savunma paktıydı ve o haliyle, etkin bir biçimde işlemek ve amaçlarını gerçekleştirmek için siyasal demokrasi koşullarına ihtiyaç duymuyordu. Gerçekten de, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, liberal demokratik olmayan rejimler NATO'nun politikasına hizmet etmişlerdi. Portekiz, Salazar ve Caetano diktatörlükleri sırasında NATO üyesiydi ve üç askeri darbe Türkiye'nin ittifaka katılımını etkilememişti.[13] Aynı şekilde, bugün politik biçimlerinden bağımsız olarak herhangi bir devlet sistemi ya da sosyo-politik özne NATO çıkarlarına hizmet edebilir ve bunları savunabilir. Tek önkoşul bunların dost ve işbirlikçi özneler olmalarıdır.

Bazıları, Soğuk Savaş yıllarının aksine bugün NATO ve ABD için, insan ve yurttaş haklarına saygı duymayan otoriter politik sistemleri destekleyen politikalara gerekçe bulmanın zorluğunu öne sürüyorlar.[14] Tekrar, bu hem tarihsel hem de politik açıdan yanlış. İngiltere Dışişleri Bakanı Emest Bevin'in 1948 Ocağı'nda öne sürdüğü ve NATO anlaşmasının şart koştuğu gibi, ittifakın temel amaçlarından biri "Batı uygarlığının etik ve manevi güçlerinin örgütlenmesi ve sağlamlaştırılması"dır.[15] Bu dışlayıcı ya da hatta ırkçı ifade, Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında kendi taahhüdüne bağlı kalmayı başaramamıştır. Örneğin, Türkiye'nin Aydınlanma'nın liberal demokratik değerlerini savunduğu kolay kolay ileri sürülemez. Gene aynı şekilde Kıbrıs'ın üçte birinin Türkiye tarafından hukuk dışı bir biçimde 1974 yazından beri işgal altında tutulmasına da gerekçe bulmak

zor. Bu nedenle, NATO'nun 'yeni stratejik konsepti'nin bazı önemli ideolojik ve politik öğeleri, kuruluş ilkeleri arasında mevcuttur. Peki ama 1990'larda NATO'nun genişleme süreci nasıl gerçekleşti?

Aslında NATO, Avrupa Birliği'nin "değişken geometri" stratejisinin özel bir çeşidi temelinde genişlemeyi seçti.[16] Bu açıdan, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, jeopolitik bir yapbozdan öte bir şey. Avrupa Birliği'nin hiçbir zaman bütünleşmiş bir blok olmadığı düşünülürse, üyelerinden hiçbiri AB'nin yeni üyeleri kabul etmek için öne sürdüğü "kurallar ve prosedürler" olan *acquis communautaire*'e bağlı kalamazdı.[17] Pratikte, özellikle sosyal, savunma ve dış politika konularında ekonomik, mali ve diğer farklılıklar ve anlaşmazlıklar, Avrupa Birliği'nin kendi büyüme politikalarını 'değişken geometri' anlayışı temelinde sürdürmesine olanak tanıdı. Bu formülasyon istisnaları resmileştirir ve üye devletler arasındaki iç bölünmeleri vurgulamasa da kabul edilir hale getirir. Örneğin 1991 Kasım-Aralık aylarında Maastricht Anlaşmaları görüşmeleri sırasında İngiltere, EMU, sosyal politik, ortak savunma ve güvenlik politikası konularında dışarıda kalmayı tercih etmişti.[18] "Çok viteslilik", "iki viteslilik" ya da "eş merkezli çember lerden oluşan bir Birlik üzerine konuşmaların nedeni buydu. Değişken geometri yaklaşımı, iktidardaki CDU/CSU'ya bağlı bir Alman parlamenterler grubunun, yeni aday ülkelerin kendi hızlarıyla ve daha sonraki bir aşamada katılabilecekken, Birlik'in çekirdek ülkelerinin bütünleşme sürecinde ilerlemesini öngören bir karar tasarısı hazırlayıp dağıtmasıyla geliştirildi.[19] Pratikte bu, Avrupa çığı aşağı doğru yuvarlanırken çekirdeğe eklenenler olacağı, Avrupalı devletlerden oluşan bir çekirdeğin ise parasal, ekonomik ve politik birliğin sağlamlaştırılması yolunda ilerleyeceği anlamına geliyordu. Bu durum, büyüme sürecini hiçbir politik kurumsal yakınlaşma olmadan sadece neo-

liberal iktisadi temelde izlenecek apolitik bir ekonomik tasarı olarak gören İngiltere'yi kızdırdı.[20]

Avrupalılar kendi kurallarını hayata geçirmekte bayağı zorlanıyorlarmış gibi görünüyorlardı. Ancak NATO'nun büyümesi, çok daha büyük zorluklara gebeydi. Aydınlanma'nın sosyal adalet, politik demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi değerlerini ihraç etmek aslen kötü bir şey değil. Ama bunun bir askeri ittifak tarafından savunulan ve her fırsatta ve gerekirse, şiddet yoluyla dayatılan bir küresel anayasa kuralıymış gibi görülmesi çok farklı. Aşağıda göreceğimiz gibi, NATO'nun bir savunma paktından temelde üç 'paket' halindeki ideolojik ilkelerle yönlendirilen bir politik kuruluşa dönüşümü, hiç de inandırıcı değil. Süreç çok ilginç bir biçimde gelişti. Bu yaklaşım [Birinci] Körfez ve Bosna krizleri (1990-1994) sırasında tartışıldı, 1997 Madrid zirvesinde tamamlandı, 1999 Şubatı'nda en üst diplomatik sınırlarına ulaştı. Bu sırada NATO, Rambouillet'de Sırp heyetinden ünlü 'Ek B 'yi imzalamasını istedi, bununla sadece ülkenin egemenliğinden ikinci ve üçüncü 'paketler' uyarınca vazgeçmelerini değil, aynı zamanda NATO'nun sadece Kosova'da değil, tüm Sırbistan'da serbestçe hareket etmesine izin vermeleri de istendi.[21] Nihayet 11 Eylül'den sonra, NATO üyeleri teröre karşı savaşında ABD'ye dayanışma dışında hiçbir şey önermediklerinde, NATO'nun kendi politikasına aykırı düştüler.

Öte yandan geçiş devletlerine serbest piyasa ilkelerinin (ikinci paket) dayatılması, bazı beklenmedik sonuçlar yaratabilir. Örneğin, Susan Woodward'ın Balkan kriziyle ilgili ufuk açan değerlendirmesinin gösterdiği gibi, Yugoslavya'nın dağılması sadece komünist siyaset ve ideolojinin çöküşünün neden olduğu patlamanın ve içsel etnik şiddetin sonucu değildi. Tito'nun 1980'de ölmesinin ardından karizmatik bir liderliğin yokluğuna da bağlanamazdı. Dağılma, mali disiplin ve kurumsal merkezileşmeyi dayatan IMF müdahalesinin; Slovenya ve Hırvatistan

gibi Yugoslavya'nın temel kurucu cumhuriyetlerinin şiddetle karşı çıktıkları ve Kosovalı Arnavutların da onlara katıldığı zorunlu reform paketinin beklenmedik sonucuydu.[22] IMF'nin dayatması Yugoslavya'nın konfederasyona benzer yapısına bir son vermeyi gerektiriyordu ve en zengin cumhuriyetlerin, yani *Slovenya* ve *Hırvatistan'ın* neo-iiberallerin yönetimindeki reformların faturasını ödemesini öngörüyordu. Yugoslavya'daki bölgesel ekonomik eşitsizlikler Soğuk Savaş sırasında sürmüş oluğundan, bu durum etnik bölünmeleri derinleştirdi ve ayrılıkçı milliyetçi gündemlerin serpilip gelişmesini teşvik etti.[23] Yugoslav devleti, etnik gerginliklerin dışarıdan dayatılan ekonomik reformlara dayalı bir neo-liberal modernleşme paketi aracılığıyla iyice şiddetlendiği, bölgeler arası yapısal bir eşitsizliğin klasik bir örneğiydi. Susan Woodward ülkenin dağılmasını şöyle açıklarken haklıydı:

"Yugoslavya çatışması tarihsel düşmanlıkların sonucu ya da komünizm öncesine bir dönüş değil, bir sosyalist ülkeyi piyasa ekonomisi ve demokrasiye dönüştürme politikasının sonucudur. Bu başarısızlığın yaşamsal bir öğesi, büyük ölçüde dış borç krizini çözmeyi amaçlayan bir programın neden olduğu ekonomik çöküştür... Merkezi ve bölgesel yönetimler arasında ekonomik kaynaklar ve borç geri ödemesi paketlerinden oluşan ekonomik ve politik reformlarla ilgili olağan politik anlaşmazlıklar, anayasal anlaşmazlıklara ve sonra da uzlaşmak istemeyen politikacıların kendi aralarındaki bir devlet krizine dönüştü.... Cumhuriyetlerin liderleri federal anlaşmazlıklarda pazarlık gücü kazanmak için halk desteği peşinde koşarken, milliyetçiliği kullandılar."[24]

Dolayısıyla Batı, IMF'nin Yugoslavya'ya müdahalesinin etkilerini yanlış değerlendirmiştir. Aynı şekilde, aşağıda açıklamaya çalışacağım gibi, NATO'nun kendi *acquis'* ini (ikinci ve üçüncü kurallar paketi) Sırbistan ve Kosova olaylarına uygula-

ma iddiası, hem ittifak hem bir bütün olarak bölge için ciddi sorunlar doğuran bir hesap hatasıdır.

Son olarak, NATO'nun değişken geometri kavramı, NATO'nun kendi eylemleriyle ciddi bir biçimde baltalanmıştır. Dostları ve düşmanları gösteren jeopolitik haritanın yönlendiriciliğinde ve *acquis*'i güç kullanarak dayatmak için, NATO Doğu Avrupa'da varolan sosyal ve etnik gerilimleri vurgulayarak, acil durumlar yaratma eğilimine girdi. Sonuç, ekonomik bakımdan ayakta tutulması mümkün olmayan devletçikler, askerileştirilmiş etnik gettolar ve Doğu Avrupa ve Balkanlar haritasının parçalanması oldu. NATO birincil olarak bir ekonomik ya da politik kuruluş olmadığı için, başka türlü olması mümkün değildi. Eskiden olduğu gibi bugün de katı bir emir-komuta yapısına ve bu nedenle, üyeleri arasında disipline sahip bir askeri savunma kuruluşu olması, Avrupa devletleri arasındaki mali konulardaki işbirliğinden çok daha büyük bir anlam taşır. NATO'nun temel hatası savaşa gitmesi değildir. Başlıca yanlışı kendisini, liberal ideolojik amaçları seçici bir şekilde savunan ve hayata geçiren bir politik-askeri güce dönüştürme kararıdır. Başka seçeneği de yoktu, çünkü enerji ve diğer ekonomik çıkarların yönlendirdiği genişleme ve operasyon menzili gibi jeopolitik kaygılar, ahlaki bir pratiğe olanak vermez. Dolayısıyla, özellikle Kosova savaşından (Mart-Haziran 1999) sonra NATO ve ABD'nin siyasi eylemlerine, politikada çifte standart uygulamak şeklinde meşru suçlamalar yöneltildi. NATO'nun kuruluş sözleşmesine ilişkin çelişkilerini ve sonuçta Soğuk Savaş sonrası dönemde kendisi için tutarlı bir reform paketi geliştiremeyişini daha iyi araştırmak için, burada sadece Kosova örneğini tartışacağım.

Politik, Ahlaki ve Hukuki Bilmeceler: Kosova Savaşı

Kosovalı Arnavut milliyetçiler Komünist Yugoslavya'nın tarihi boyunca hep sorun yarattılar. Slovenler ve Hırvatlar ile birlikte, Kosovalı Arnavut yetkililer, 1980'lerde IMF ve Dünya

Bankası'nın şart koştuğu ekonomik reformları yürütmek için federal Yugoslav hükümetinin bölgelere ekonomik disiplin ve merkezi otoritesini dayatma çabalarını baltaladılar. Ayrıca, "1966 ve 1989 arasında, tahminen 130 bin Sırp, Kosovalı Arnavut çoğunluğun tacizleri nedeniyle bölgeyi terk etti."[25] Kosovalı Sırpların protestolarının sonucu ve IMF'nin istediği şekilde iktidarın federal düzeyde yoğunlaşması nedeniyle, Kosova özerk bir eyalet statüsünü kaybetti ve 1989'da Sırbistan'ın parçası oldu. Bunun karşılığında, Slobodan Milosevic'in milliyetçi hükümetinin cesaretlendirdiği Kosovalı Sırplar bunu misilleme için tarihsel bir fırsat olarak gördüler. Süreç bir tarafın diğerinden intikam aldığı tarihsel bir kısır döngü gibi görünmektedir. Ancak NATO Sırbistan'a saldırısını sadece Sırp milliyetçiliğinin saldırganlığına dayandıramazdı. Üstelik, Yugoslavya'nın kalıntıları ile Batı arasında 1995 Dayton anlaşması, hiçbir Batılı gücün Kosova sorununa müdahale etmemesini şart koşuyordu. Uluslararası hukuka göre hiçbir devletin bir başka devletin iç işlerine doğrudan müdahale hakkı yoktu ve sınırlar dokunulmazdı. Saldırının gerçekleşme biçimi, 1949'daki kuruluşundan beri ittifakın içinde görülmekte olan bir dizi ideolojik ve politik çelişkinin ortaya serilmesine yol açtı.

Öncelikle ki bu Bosna, Slovenya ve Hırvatistan örnekleri için de geçerlidir, NATO ve Batı hangi kriterle bir milliyetçiliği diğerine karşı destekledi? Normlar teorisi ve NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dostlar ve düşmanlar haritası, Sırbistan'ı bir haydut devlet, Kosova'yı çökmüş bir bölge ve milliyetçiliği, küreselleşmeyi engelleyen bir kuvvet olarak görebilirdi. Ama hem normlar teorisi hem de NATO'nun kendi kuruluş sözleşmesinde, milliyetçilik türlerinden hangisinin tercih edilebileceği konusunda hiçbir imaya rastlanmıyordu. Doğrudur, Slobodan Milosevic hakkında karışık fikirler besleniyordu ama Batı aslında onu desteklemişti. Bunun nedeni onun IMF'nin istediği mali di-

siplini ve anayasal merkeziyetçiliği dayatmak, "muhafazakar bir demir yumruğu gerektiren reformları yürütmek için büyük bir otoriteye sahip olabilecek bir liberal olarak ortaya çıkmış olmasıydı."[26] Milosevic'in yönetici grubu işte bu muhafazakar demir yumruk gibi görünmüştü. 1998 Martı'nda bile Batı için "birlikte iş yapılabilecek doğru adam" oydu.[27] Ayrıca 23 Şubat 1998'de ABD'nin Balkanlar özel temsilcisi Robert Gelbard, Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) bir "terörist grup" olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti. Chris Hedges'in sözleriyle:

"Robert Gelbard, Priştina'da UÇK'nın "tartışmasız bir terörist grup" olduğunu ilan ederek Belgrat'a asi çetenin üzerine gitmesi için yeşil ışık olarak yorumlanan sinyali verdi. ABD'nin Kosova'daki terörist faaliyetleri çok sert bir biçimde kınadığını ekledi, iki hafta içinde, Sırp kuvvetleri Prekaz'ı dumanları tüten bir harabeye çevirip, yaklaşık yüz kişiyi öldürdüler ve ayaklanmayı bastırdılar."[28]

Milosevic'in stratejisinin bütün Kosova bölgesinde etnik temizliği hedeflediğine dair hemen hemen hiç kanıt yoktu.[29] Kosova'daki Sırp harekatının amacı soykırımdan çok tehcir gibi görünüyordu. Christopher Layne ve Benjamin Schawarz'ın öne sürdükleri gibi "düşük yoğunluklu savaş" öğrencileri, Sırpların Kosova'daki, Fransızların Cezayir'deki, İngilizlerin Boer savaşındaki ve Amerikalıların Filipinler'deki karşı-ayaklanma takrikleri arasındaki benzerlikleri fark edeceklerdir.[30] Dolayısıyla, elimizdeki tek açık kanıt NATO generalleri ve savunma analistlerinin Başkan Clinton'ı, Sırbistan'a yüksek irtifalardan yapılacak bir hava saldırısının, Sırp paramiliterlerin bölge için tasarladıkları acil tehcir planlarını yürürlüğe koymasına davetiye çıkarmak olacağı konusunda uyarmalarıdır.[31] Sırp liderliği, Kosova'dan çıkarıldıktan sonra Arnavutların çoğunun geri dönemeyeceği umuduyla mı tehciri hedeflemişti? Gerçekten bilmiyo-

ruz. Ama yüksek irtifalardan yapılan NATO bombardımanının her iki askeri grubu da riskten uzak tutarken, bütün riski sivillere yüklediğini belirtmek gerek. Bütün bunlar, pekala Cenevre Sözleşmeleri'nin çiğnenmesi olarak da görülebilir.

Daha önce tartışıldığı gibi, NATO kendisini insancıl bir gündemi (üçüncü paket) gerçekleştirmeye çalışan politik bir özne olarak sunmuştu. Bu gündemi gerçekleştirmek için NATO Rambouillet'deki Sırp heyetinden üç koşulu yerine getirmesini isteyecek kadar ileri gitmişti. Bu taleplerden biri, hiçbir modem devletin politik liderliği tarafından kabul edilemezdi. İlki üç yıl içinde Kosovalılara bağımsızlık ve Arnavutluk'a katılma konusunda referanduma gitme olanağı tanınmasıydı. İkincisi, Sırbistan'ın serbest piyasa ilkelerini kabul etmesiydi. Kabul edilemez olan üçüncüsü, NATO kuvvetlerinin sadece Kosova'da değil, Sırbistan'ın istenen her yerinde konuşlanmasına izin verilmesiydi. NATO'nun çözümü Kosova krizine tek çözüm olarak sunulmuş ve Sırp heyetine ültimatom verilmişti: Ya masada anlaşmaya varacaklar ya da ülkeleri bombalanacaktı.[32]

Zorlayıcı diplomasi, ekonomik ve dış sorunlarla ilgilenen devlet görevlileri, diplomatlar ve politik heyetler arasında yerleşik bir uygulamaydı.[33] Ama NATO'nun kararlılığı zorlayıcı diplomasinin en kötü türü olarak görülebilir, çünkü müzakere eden kurum, prestiji ve bütünlüğü, gündemini şiddet yoluyla uygulama kararlılığına bağımlı olan bir askeri ittifaktı. NATO bir savunma paktı olarak kendi kuruluş sözleşmesini ve varolan tüm uluslararası kuralları çiğneyerek, Sırbistan'a karşı harekat başlattığında durum buydu.

Savaş sonrası tarihte ilk kez (gerçi yaklaşık otuz yıl önce Brejnev'in Çekoslovakya işgali ile bir paralellik kurmak uygun olabilir) NATO, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi onayı olmadan egemen bir ülkeye saldırdı. Doğru ya da yanlış, İkinci Dünya Savaşı sonrası hazırlanan Birleşmiş Milletler Şartı, dev-

letler arası çatışmayı uluslararası siyaset tarafından kontrol altına alınacak temel sorun olarak değerlendirmiş, böylece devlet içi şiddet sorununu etkin bir biçimde ele almakta başarısız kalmıştır. Bu bağlamda, NATO'nun Sırbistan'a karşı harekatı iki temel nedenden dolayı hukuk dışıydı: Birincisi, uluslararası hukukta insancıl gereksinim durumlarında askeri şiddet kullanmak gibi bir doktrin yoktu,[34] İkincisi NATO harekatı uluslararası ilişkileri düzenleyen ve eyleme geçme yetkisi veren örgüt yani BM tarafından onaylanmamıştı. Bu olay hem uluslararası ilişkiler hem de dış politika uygulamaları konusundaki incelemeler için eşsiz bir emsal oluşturdu.[35]

'Şiddete dayalı insani müdahale' uluslararası bir ilke statüsü haline getirilecektiyse, insani müdahale zorunluluğu tüm Avrupa ve yerkürede askeri müdahale pratiğiyle nasıl uyumlu kılınacaktı? Ahlakilik dış politikanın hukuki bir bileşeni olacaktıysa, o zaman pratikle uyum içinde olmak zorundaydı. İlkenin keyfi uygulanması, Batı kamuoyunu kolay kolay ikna edemezdi çünkü çifte standarttan başka bir şey değildi ve Büyük Güç'ün yeni emperyalist tasarılarıyla ilgili kaygılar yaratıyordu: Kürtleri bastırdığı için Ankara'nın ya da Çeçenlere saldırdığı için Moskova'nın bombalanması söz konusu olabilir miydi? Öte yandan Batı kamuoyu, medyanın sessizlikle geçirdiği bir şeyi, yani soyut bir insan hakları ve milliyetçilik üzerinde odaklanmanın, etnik temizliğin asli politik nedenini gizlediğini kolayca anlayabilir. Bu neden Diana Johnstone'un söylediği gibi: "Egemen otoritenin, politik olarak örgütlü bir etnik grubun varlığının, toprak iddia etmekte kullanılacağı korkusudur."[36]

Bu, elbette Cenevre Anlaşmaları'nın çiğnenmesi anlamına gelen etnik şiddet ve zulmü meşrulaştırmaz. Etnik temizlik hiçbir biçimde devlet yönetiminin meşru bir yolu değildir.[37] Ancak Johnstone'un ifadesi, modem devletlerin iç ve dış politikalarında politik amaçların etik karşısında ağır bastığım hatırlatan kes-

kin bir uyarıdır. Aslına bakarsak, yalnızca Kosova'daki NATO harekatında değil, hiçbir dış politika pratiğinde, 'insan haklarını koruma'ya dönük ahlaki bir amaç yoktur. Daha önce 'terörle savaş'ın Afganistan'ı bombalamakta kullanıldığı Orta Asya örneğindeki gibi, NATO ve ABD'nin Balkanlar ve Karadeniz bölgesinde de çok önemli jeopolitik ve güvenlik çıkarları vardı. Temelde bu jeopolitik çıkarlar petrol ve doğal gaz boru hatları projelerinin güvenliğiyle ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesiyle ilgilidir ve Rusya yanlısı düşman bir Sırbistan gibi bir yumuşak karna sahipken bunlar gerçekleştirilemez.

Çifte standartlar sorunu aslen çözülebilecek bir sorun değildir. ABD ya da başka bir hegemonyacı gücün, uluslararası hukuk, adalet ve standart insani ilkeler adına kendi ulusal ve jeopolitik çıkarlarını bir yana atacağı düşünülemez. Ama yapılabilecek bir şeyler var. Hem ABD hem de uluslararası topluluk örneğin, 'ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı' kavramı yönünden hangi tanımın benimsenmesinin uygun olduğunu kararlaştırmalıdır.

Yirminci yüzyılın politik ve entelektüel tarihi bize bu kavramın birkaç tanımını verir: Ancak bunlardan sadece ikisi politik açıdan önemli bir etki yaratmıştır. Bunun başlıca nedeni de formüle edenlerin, iki büyük ülkenin önde gelen politikacıları oluşudur. İlki, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra liberal Wilson'cı gelenekten kaynaklanmıştı. Buna göre, çoğulcu demokratik bir sistemde çoğunluk demokratik olarak yönetirken, azınlık da demokratik olarak denetler. Yugoslavya bağlamında, Sırplar ve Hırvatlar gibi bariz etnik çoğunluk öğelerine sahip olan bir ülkenin dağılmasını getireceğinden Yugoslavya'nın etnik bileşenlerinin kendi kaderlerini tayin hakkı ve bağımsız devlet kurmak açısından muğlak politik ve hukuksal zeminlere sahip oldukları anlamına gelir.

İkinci tanım Lenin'in yapıtlarından çıkarılabilir. Rus Devrimi'nin lideri, sadece etnik çoğunluğun değil aynı zamanda etnik

azınlığın da belirli bir toprak parçasında özyönetimini ve bağımsızlığını ilan etme hakkına sahip olduğu bir "kendi kaderini tayin hakkı" kavramı geliştirmişti.[38] Bu yaklaşım, örneğin etnik çoğunluk öğenin Rum (yüzde 80) olduğu Kıbrıs Cumhuriyetinde Kıbrıslı Türklerin ayrılmak istemesi halinde, buna hakları olduğunu kabul eder. Aynısı Romanya'daki Macar azınlık ya da Bulgaristan'daki Türk azınlık vb. için de geçerlidir.

ABD, NATO ve diğer güçlerin sorunu, teorik ya da pratik olarak, iki yaklaşıma da bağlı olmayıp sadece uluslararası topluluk ve hukuk üzerine konuşup durmalarındadır. Bu iki yaklaşımdan biri benimsenirse, o zaman uluslararası topluluk en azından daha tutarlı bir tarzda süper gücün eylemleri hakkında yargıda bulunabilir. Bugünkü koşullarda ABD, Rusya ve Çin gibi güçlü oyuncular, kendi kendini yönetme kavramını işlerine geldiği gibi, yani kendi jeoekonomik ve jeopolitik çıkarlarına göre yorumluyorlar.

Yukarıda sözü edilenler, savaş için kurulmuş bir yapının ya da savaş için tasarlanmış bir politikanın 'olağan' çelişkileri değildir. Soyut liberal demokratik ilkeler adına savaşmak için yapılandırılmış olan bir kurum ve politikanın kendine özgü çelişkileridir. NATO Sırbistan ile yaptığı savaşı kazanmamıştı, herhangi bir harp) akademisinin ilk sınıfındaki bir öğrenci bile, bir savaşın sadece düşmanın ezilip silahsızlandırılması ile kazanıldığını bilir. NATO'nun, Rambouillet'de ortaya koyduğu politik amaçları gerçekleştiremediği için de savaşı kazanamadığı söylenebilir. Aynı zamanda Kosova hala Yugoslavya Konfederasyonu'ndan geri kalanın (Sırbistan ve Karadağ) anayasal olarak bir parçası olduğundan, Batı 1990'ların sonunda Karadağ'ı bağımsızlık ilanına teşvik edip, Yugoslavya artık var olmayacağından Kosova'nın bağımsızlığının meşrulaşacağı bir anayasal durumu yapay olarak yarattığında pek rahat hissetmemeliydi. Kaldı ki, stratejik bakım-

dan önemli çok-milliyetli Makedonya Cumhuriyeti'ni istikrarsızlığa iten Kosova harekatının ardından, Tetova'da Makedonyalı Arnavutların ayaklanması, NATO'nun Kosova'daki UÇK yanlısı müdahalesinin etkisi olarak görülebilir.[39]

NATO'nun genişleme, yeniden yapılandırma ve kendisini liberal demokrasiyi savunan ve dayatan bir politik örgütlenmeye dönüştürme seçeneğinin, ittifak için, çözümden çok sorun yaratmasının kaçınılmaz olduğunu söylemeliyim. Sırbistan'ın bombalanması ittifakı kendi içinde bir kavgaya itmiş gibi görünüyor. Bosna ve Hırvatistan'daki hassas durum gibi, Arnavut milliyetçiliğinin 'Büyük Arnavutluk' emellerinin sürmesi de, NATO'nun Balkanlara istikrar getirme ve Soğuk Savaş sonrasında bölgede güvenlik sağlama çabalarında başarıdan çok, başarısızlığın göstergesidir. Eğer ABD açıkça tüm harekatın, 'haydut düşmanları' ve belirsizlik içindeki 'geçiş devletleri'ni kuşatarak, Balkanlar'da stratejik kontrol sağlamayı amaçladığını kabul etmiş olsaydı, kendi politik çelişkilerini çözme doğrultusunda cesur bir adım atmış olurdu. Ama NATO'nun neyi açıkça kabul edemeyeceği konusunda ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin eski üyesi Daniel Benjamin bizi kuşkularımızdan arındırıyor. Kendisi George Bush'un ABD'nin Balkanlar'da nüfuz alanını genişletmesine ilişkin seçim öncesi tezlerini eleştirirken, şöyle yazıyordu:

"Sayın Bush, Clinton yönetiminin büyük bir stratejik kazanımı konusunda tam bir anlayışsızlık sergilemiştir... Özellikle, genişleme ile Balkanlar'daki çatışma arasındaki içsel ilişkiyi gözden kaçırmıştır... NATO'nun genişlemesi, ülkenin en önemli stratejik sorununda, ne yöne gideceği hala belirsiz olan komünizm sonrası Rusya ile baş etmekte ABD'nin elini güçlendirmiştir."[40]

Ulusal Güvenlik Konseyi'nin içinden gelen bu ifade hakikatin sadece yarısını gösteriyor. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Rusya'yı kalıcı bir ortaklığa sokma çabaları, Batı pa-

zarlarına giden ham petrol ve doğal gazı kontrol eden ve güvenli ulaşımını sağlayan merkezlerde somut jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlara bağlı süreçlerdir. Karadeniz'deki limanları ve stratejik konuma sahip devletleriyle Balkan bölgesi, güvenliği 'haydut' rejimlere (örneğin, Milosevic'in Sırbistan'ı) ya da "ne yöne gideceği hala belirsiz olan komünizm sonrası Rusya"ya emanet edilemeyecek temel bir bağlantı güzergahıdır.

ABD'nin Başarıları

Yukarda anlatılanlar ABD'nin 1990'larda Avrupa ve Balkanlar'daki stratejisinin ya da tek başına NATO'nun reform sürecinin ayrıntılı bir incelemesi olmaktan uzaktır.[41] Ancak genişletilmiş Avrupa ve Balkan cephelerinde ABD stratejisinin etkilerini dikkate almamıza olanak tanıyan genel çerçeveyi verir. 1990'larda NATO'nun jeopolitik genişlemesinin mantıksal sonucunun Doğu Avrupa ve Balkanların kuşatılması, dolayısıyla eski düşmanın; yani Baltık devletleri ve Balkanlardan, Kafkaslar, Hazar Denizi, Orta Asya ve Ortadoğu'ya uzanan jeostratejik kuşakta Rusya ve potansiyel olarak ona bağımlı devletlerin bir düşman olarak *de facto* yeniden tanımlanması olduğunu öne sürmüştüm. ABD eşanlı olarak arka planda 'havuç taktikleri' kullandı: 1993'te PfP projesini başlattı ve Rusya'ya NATO-Rusya Ortak Daimi Konseyi aracılığıyla bir politik işbirliği yapısı önerdi. Bu ikili proje Avrupa'nın dağınık siyasal kuramlarının ortak sosyal, dış, savunma, güvenlik ve mali zeminlerde sağlamlaştırılması için kaba bir takvim sunan Maastricht (1992) ve Amsterdam'da (1997) ortaya konulan birleşik Avrupa projesinin aleyhineydi.

Avrupa kolordusunun kurulması ve Batı Avrupa Birliği'nin AB'yle bütünleşmesiyle, Fransız-Alman ekseninin korunması, Willy Brandt'ın Ostpolitik'inin ve Gorbaçov'un Avrupa halkının "Ortak Evi" fikrinin tekrar canlandırılmasına işaret ediyor-

du. Fransız-Alman fikri iç içe geçmiş iki stratejik boyut içeriyordu. İlki, Doğu Avrupa'nın ve Balkanların savaş sonrası Marshall Planı'na benzer şekilde, neo-Keynesgil tipte bir ekonomik canlanma, istikrar ve büyüme temelinde iç güçler tarafından yönetilecek ekonomik yeniden imarı için bir reform paketiydi. İkincisi, eski komünist ülkelerin Avrupa Birliği'yle yavaş yavaş bütünleşmesi ve ortak bir dış ve savunma politikasını amaçlayan güçlü bir jeostratejik kıtasal eksenin kurulmasıydı.[42]

Bunun Washington ve Londra'da, NATO ve ABD'nin Avrupa ve Asya'daki nüfuzuna açıkça meydan okuyan bir proje olarak görüldüğü tahmin edilebilir. Bu yönelim Pentagon'un AB'nin 'farklı ama ayrı olmayan' bir savunma kimliği doktrinine tamamen zıt, petrol ve doğal gaz üreten bölgelerdeki ABD çıkarlarına karşı bir hamleydi. Ayrıca, eğer gerçekleştirilme şansı olsaydı, Fransız-Alman projesi NATO'nun güney kanadında varolan gerginlikleri şiddetlendirirdi çünkü özellikle güvenlik ve savunma sahnesinde AB'nin bağımsız bir politik oyuncu olarak sahneye çıkışı Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da Yunanistan'ın rolünü Türkiye aleyhine artırırdı.[43]

Kıtasal Avrupa planına engel olmak için, ABD benzer stratejik araçlar kullandı. 1990-1991'de Harvard Üniversitesi Profesörü Jeffry Sachs'm çalışmalarının öncülüğüyle, Doğu Avrupa'nın 'şok terapi' kuramına dayalı yeniden imarı için alternatif bir ekonomik proje ve güçlü bir NATO-Rusya ortaklığının ABD'ye getirebileceği yararları göz ardı etmeden, NATO'nun Batı, Orta ve Güney Avrupa'da daha güçlenmesi ve genişlemesi.[44]

Fransız-Alman önerisi büyük artçı şoklar olmadan yavaş yavaş kapitalizme geçiş sürecini destekleyen bir Bölgesel Kalkınma Bankası'nın kurulması yoluyla üretim kapasitesini artırma çabalarını yoğunlaştırmayı kapsıyordu. Fonlar ve politik reformlar her ülkenin yönetimi tarafından idare edilecekti. Ama Reagan ve baba Bush bunun tehlikeli bir plan olduğunu düşün-

dü çünkü Avrupa ve Rusya'yı içine alan yeni bir Avrupa Konfederasyonu'nu, dolayısıyla ABD tarafından kontrol edilmeyen güçlü bir jeostratejik eksenin kuruluşunu öngörüyordu.[45]

Buna karşılık, alternatif 'şok terapi' modeli, Rusya'nın diğer Doğu Avrupa ülkelerinden ayrılması anlayışına dayalı olduğundan, ayrılıkçılığı ve milliyetçi gündemleri teşvik ediyor, neo-liberal reformlara daha yakın ülkelere ayrıcalık tanıyor ve komünist idari aygıtın tamamen ve hemen ortadan kaldırılmasını tercih ediyor, bankacılık ve endüstriyel sektörlerin liberalleştirilmesiyle desteklenen ticari ve finans ağırlıklı bir büyümeyi dayatıyordu. Belki de hepsinden önemlisi, 'şok terapi'nin, IMF ve Dünya Bankası'nm ekonomi danışmanları, Batılı siyaset uzmanları ve düşünce kuruluşları gibi dış güçler tarafından yönetilecek olmasıydı.

Bu bağlamda, Gorbaçov Almanya'nın yeniden birleşmesine izin verme karşılığında, NATO'nun Avrupa'daki genişlemesini durdurmasını istediğinde, baba Bush yönetiminin verdiği sözü tutamayışının nedenini anlamak zor değil. NATO ve ABD için işin ucunda, verdikleri sözleri tutamayacak kadar büyük bir ödül vardı. Gorbaçov'un hatası da Varşova Paktı'nın NATO'nun tek düşmanı olmadığını yeterince kavramayışıydı. Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında NATO, 'çekirdek ortaklar'dan oluşan iki stratejik bölge olan Batı Avrupa ve Yakındoğu'daki (Yunanistan ve Türkiye) denetimini ne olursa olsun gevşetme niyetinde değildi.

ABD stratejisine yardımcı olan diğer bazı etkenlerin en önemlileri şunlardı:[46]

a. AB'nin ABD'ye Soğuk Savaş sırasında oluşan askeri bağımlılığı üst düzeyde kurumsallaştı.

b. Avrupa, Yugoslavya krizi sırasında başarısız oldu (90-95).

c. İngiltere, Fransız-Alman-Rus jeostratejik eksenine muhalefet etti.

d. İngiltere dahil, Almanya ve diğer Avrupa güçleri 'ulusların kaderlerini tayin hakki ilkesi uyarınca yeni bir devletin kuruluşuna temel oluşturacak hiçbir çoğunluk ulus olmadığından, Bosna'nın bağımsızlığına karşı çıktılar. Ama ABD bağımsız bir Bosna talebiyle Yugoslavya cephesine girerek, hem Almanya'yı hem de AB'yi kanattan kuşattı. GATT'ın yerini alan DTÖ'nün düzenleyici yapısını kuran Uruguay Toplantıları Anlaşması'yla (1994) birlikte NATO'nun ezici askeri üstünlüğünü arkasına alan ABD'nin güçlü hamlesi, Almanya'yı ABD'nin perspektifini benimsemeye, Fransa ile kurduğu ekseni bir yana atmaya ve geçici bile olsa Bosna ve Kosova savaşları sırasında ABD'yi desteklemeye yöneltti.[47] Tecrit olacakları korkusuyla, Fransa ve İngiltere ittifakın yeni hegemonyacı eğilimini destekleyerek kervana katıldılar. Gözlerini Türkiye'nin üzerinden ayırmayan Yunanistan, Avrupa'nın ortak savunma ve güvenlik politikasında ısrar etti ama etkisi, Balkanlar'daki istikrar ve ekonomik yeniden imarla ilgili sorunlarla sınırlı kaldı.

ABD her zaman Rusya'ya karşı tek boyutlu, doğrudan cepheleşme stratejisi izlememek için özen göstermiştir. Soğuk Savaş sırasında bile ABD ve SSCB arasında *detente* ve anlayış dönemleri olmuştur. Rusya ve ABD/NATO arasında 2002 Mayısı'nda varılan anlaşmaya kapıyı açan PfP projesinin gösterdiği gibi, zor kullanarak "Rusları dışarıda tutmak", ABD tarafından devreye sokulabilecek bir dizi seçenekten biri olarak görülüyordu. Daha 1996-7'de Brzezinski kahince şunları söylemişti:

"Bir tek egemen gücün ortaya çıkışını engelleyen Avrasya'nın jeopolitik çoğulculuğunun istikrarı, belki de gelecek yüzyılın başlarında bir Trans-Avrasya Güvenlik Sistemi'nin doğuşuyla güçlenecektir. Bu tür bir kıtalararası güvenlik anlaşması Rusya, Japonya ve Çin ile işbirliği şartına bağlı olarak NATO'nun genişlemesini içerecektir. *Ama buraya varmak için*

Rusya'yı daha geniş bir bölgesel çerçevede güvenlik işbirliğine katarken, öncelikle NATO genişlemelidir [vurgular benim]."[48]

"Almanları kontrol altında tutmak" yaklaşımı da göründüğü tadar basit değil. ABD Almanya ile politik, ekonomik ve bölgesel düzeylerde son derece önemli bir ortaklık geliştirmiştir. Ama **bu**, ABD'nin sürekli gözetim altında tutmak istediği bir ortaklıktır.

Soğuk Savaş'tan beri ABD'nin Avrasya'daki genel politikası. ABD hegemonyası altında Rusya ile iki kutuplu, yeni bir Soğuk Savaş görüntüsünü yeniden oluşturmayı amaçlıyordu.[49] Böylece Çin, Japonya ve Almanya'yı Amerikan hegemonyasının zorunluluklarını izleme doğrultusunda disipline edebilirdi. Oluşan tablo aşağıdaki şekilde yorumlanabilir: Merkezde Almanya/Fransa/Avrupa ve kanatta Japonya olmak üzere ekonomik bakımdan güçlü Avrasya güçleri mevcuttur ve bu durumun korunması ekonomik açıdan yararlıdır. Avrupa Balkanların yeniden imarına katkıda bulunmakta ve çeşitli program ve inisiyatifleri yoluyla geçiş devletlerine ekonomik yardım sağlamaktadır. Japonya Güneydoğu Asya'nın 'kaplan ekonomileri'nde büyük bölgesel payıyla önde gelen bir küresel ekonomik güçtür. Ama güç dengesini ABD lehine tutmak için, Avrupa'ya, jeopolitik bakımdan iki büyük gücün, yani ABD ve Rusya'nın arasında 'sıkıştığı' izlenimi verilmelidir. ABD-Rusya ortaklığı, NATO'nun Avrupa'daki yerleşik genişleme pratiği ve Ortadoğu ile çevresindeki ABD varlığıyla beraber, ABD'nin lehine bir ilişkidir. Bu durum, özellikle kendilerini Rusya'nın etkisinden kurtarmak isteyen Baltık devletleri ya da Romanya ve Bulgaristan'da kuşku uyandırabilir ama NATO'nun genişlemesi kuşkusuz Çin, Almanya ve Japonya ile ilişkisinde ABD'nin işine yarayacaktır.

Bir bütün olarak bakıldığında, NATO'nun tartışmalı kazanımları, çelişkileri ve Bosna, Kosova, Makedonya ve hatta Kıb-

rıs'taki mevcut hassas durum ışığında şu sonuca varmak mümkün: Avrupa'daki Amerikan stratejisi "Rusları ve Slavları dışarıda tutmak"tan çok "Almanları kontrol altında tutmak"ta başarılı olmuştur. Mevcut politik durumda, NATO ve ABD, özellikle de 11 Eylül sonrasında, Avrupa tarafından artık güvenlik sağlayıcı değil daha çok güvenliği yok edici güçler olarak görülebilir. Soğuk Savaş sonrasının Balkanları'nda Yunanistan ve Türkiye'nin rollerine ve İslam ile Hıristiyanlık sorunlarına yakından bakarak, bu spekülatif iddiayı aydınlatmayı deneyeceğim.

Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Dış Politika

Balkan ve Doğu Avrupa krizlerinde ihmal edilen bir boyut 'Müslümanlar sorunu' diye adlandırılandır. Osmanlı yönetiminin mirasını taşıyan Güneydoğu Avrupa, 120 bin kişilik Müslüman topluluğuyla Yunanistan ya da yaklaşık 600 bin Müslüman nüfusuyla Bulgaristan gibi, İslam'a önyargıyla yaklaşan devletlerin otoritesini tanımaya zorlanan geniş bir alana dağılmış Müslümanların vatanıdır.[50] Bosna ya da hatta Çeçenistan ve Hazar Denizi havzasında yaşayanları saymazsak, Makedonya Cumhuriyeti'ndeki kalabalık Arnavut azınlıklar da Müslümandır. Ayrıca 1999'da Türkiye'nin AB'ye katılmak için aday statüsü kazandığı düşünüldüğünde, iki sorun öne çıkıyor. Birincisi, Balkanlar'da Türkiye ve Yunanistan'ın rolü, İkincisi Avrupa, NATO ve ABD'nin neden önemli ölçüde Müslüman devletleri ya da devlet nüvelerini destekleyerek Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın saflaşma çizgilerini kısmen tersine çevirmeye karar verdikleri. Ancak bu, 11 Eylül 2001 'deki trajik olaylardan önce olmuştu. Eğer Yugoslavya krizi bu tarihten sonra patlak vermiş olsaydı ya da eğer Amerika'ya yapılan saldırılar Yugoslavya savaşlarından önce ya da bu savaşlar sırasında olsaydı, ABD'nin Balkanlar'da aynı politikayı izleyip izlemeyeceğini bilemeyiz.

Yunanistan Yugoslavya'nın parçalanmasını kabul etmekte,

iki nedenden ötürü kuşkucu davranmıştı: Birincisi, "Yunanistan ın önemli ticaret yolları Yugoslavya'dan geçiyordu ve Yugoslavya'nın istikrarı birçok ekonomik nedene bağlı olarak önem taşıyordu",[51] İkincisi Balkanların batı kısmının herhangi bir şekilde ikiye bölünmesi, Türkiye'nin Batı Trakya'daki Müslüman nüfusunu cesaretlendirmesi için örnek oluşturacaktı. Bunlara, Yunanistan'ı Yugoslavya'nın dağılmasına şiddetle muhalefet etmeye iten çok önemli iki etken daha eklenmeli.

İlki geçmişte hemen hemen tüm Balkan güçlerinin dahil olruğu 'Makedonya sorunu'ydu. Eski Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti, Yugoslavya'nın diğer kurucu parçalarını izleyip, Yunanistan'ın kuzey eyaletinin adı olan Makedonya adıyla uluslararası tanınma talep ettiğinde, bu sorunun yeniden ortaya çıkması kaçınılmazdı. İkinci etken Kıbrıs sorunuydu. Eğer Yugoslav devletinin etnik bileşenlerinin ayrılma hakkı varsa, o zaman neien aynı şey Kıbrıs'ta 1963-64'den beri ısrarla ayrı bir devlet alarak uluslararası tanınma peşinde koşan Kıbrıslı Türk azınlığa da uygulanmasındı ki?[52] İtiraf edildiği gibi aynı kaygı, Türkiye'nin Kürt azınlığı için de geçerlidir. Böylece Yunanistan ve Türkiye, NATO ve ABD'nin çifte standart politikasından ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakki sorunuyla ilgili olarak tutarlı uluslararası hukuksal bir çerçevenin yokluğundan ötürü tedirgin oldular.

Türkiye ve Bulgaristan'ın daha başından itibaren Balkan krizine doğrudan katılmış olduğu anımsanmalıdır. Bulgar yetkililer ayrı bir Makedonya ulusunu tanımadıklarını açıklığa kavuşturmuş olmalarına rağmen, 1992 Ocağı'nda Bulgaristan, Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti'ni (EYMC) ilk tanıyan devletti.[53] Türkiye de onu izledi. EYMC ve Bosna'daki Müslümanların güvenliğini bir öncelik sorunu olarak gören Türkiye, Amerika'nın başını çektiği bağımsız bir Bosna stratejisine katılırken, Yunanistan'ın EYMC ile düşmanca ilişkilerinden yararlanarak

1992'de Makedonya'yı tanıdı. Aynı zamanda EYMC ve Türkiye arasında askeri işbirliği anlaşması da imzalandı. 1993 Şubatı'nda, Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Turgut Özal Makedonya, Bulgaristan, Arnavutluk ve daha sonra Hırvatistan'ı ziyaret etti. Bu, Susan Woodward'ın belirttiği gibi Yunanistan'ı rahatsız etti:

"Cumhurbaşkanı Turgut Özal, döneminde, 1993'te Hırvatistan ve Makedonya'daki aktif Türk diplomasisi, Türk askerlerinin 1994 ilkbaharında Bosna'daki BM barış kuvvetlerine katılmaları ve Balkanlar'daki Müslüman halkların lehine olarak yorumlanan ABD'nin politika modeli, genelde Yunanistan'da artan bir rahatsızlığa yol açtı."[54]

Türkiye kendi Kürt sorunundan kaynaklanan çekingenliğinden hızla kurtuldu. Türkiye'nin dış politikasının amacı Yunanistan'ın Makedonya sorunuyla ilgili sorumsuz tutumunu teşhir etmek ve hem AB hem de ABD'ye Türkiye'nin Balkanlar'daki Müslüman halklarla son derece ilgili olduğunu ve stratejisinin barışı ve demokratik istikrarı hedeflediğini açıkça anlatmaktı. Dolayısıyla ABD'ye oradaki ve daha geniş Balkanlar bölgesindeki Müslüman nüfusu korumak için baskı yapan diğer Müslüman, Ortadoğu ve Asya devletleri korosuna Türkiye de katıldı.' Aslında Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasındaki dış politika modeli, oradaki Müslüman nüfusun varlığını kullanarak, Balkanlardaki etkisini canlandırmaktı. Hugh Poulton'un açıkça sergilediği gibi, Türkiye Balkanları bir "soydaş devlet" olarak görürken, bazı askeri çevreler Müslüman azınlıkları stratejik kuşatılmış bölgeler olarak "askeri bakımdan yararlı" buluyordu,[56]

1996'dan beri Kostas Simitis'in Üçüncü Yolcu yeni sosyalist kabinesinin Yunanistan'ın Balkanlar'daki dış politikası ve ekonomik diplomasisinin imajını düzeltmek için harcadığı büyük çabalara karşın, ülkenin Müslüman sorununda diken üzerinde durduğunu kaydetmek çok ilginç. Örneğin, sosyalist diplomatlar

Bosna krizinin ortasında Belgrat ve Zagreb'i ziyaret ettiklerinde, Hırvat milliyetçi liderler, o sırada (1994) Yunanistan AB'nin dönem başkanlığını üstlendiği için çok aktif olan Yunanlı muhataplarına, Sırbistan ve Hırvatistan arasında Müslüman bir kurtarılmış bölgenin oluşturulması gereğinden söz ettiler. Yunanistan tarafının yanıtı aşağıdaki gibiydi:

"İslam devletlerinin Bosna-Hersek'e gönderdiği yardım konusunda olduğu gibi, Avrupa'nın ortasında Müslüman bir devletin kurulması konusunda da kaygılıyız. Türkiye ile sınırlarımızda bir azınlık yaşıyor ve Bosna-Hersek'te Müslüman bir devletin kurulması sadece bu azınlığı ayrılmak için cesaretlendirir."[57]

Türkiye sık sık Avrupa Birliği'ni, tek Müslüman ülke olduğu için katılma başvurusu karşısında ayrımcılık yapmakla suçladı. Türk aydınları ve bu kitap yazıldığı sırada ülkenin başbakanı olan Bülent Ecevit'in kendisi, bu tür bir ayrımcılığı, kökleri Aydınlanma'nın hoşgörüsüz kültürel öncüllerine kadar giden ırkçı bir oyun olarak nitelemiş, Türkiye'nin adetlerinin ise Osmanlıların çoğulcu dinsel hoşgörü geleneğinden kaynaklandığını öne sürmüşlerdi. Bu görüşler abartılı olmamakla birlikte, aynı zamanda Türkiye'nin Kemalist yönetici elitinin derin politik tutarsızlığını da gösteriyor. Milliyetçi laik kesimler ve askeri seçkinler İslamcıları ülke içinde kovuştururken, dışarıda onların haklarının savunuculuğunu üstleniyorlar. Özellikle Hazar havzasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Türki cumhuriyetlerde yarattığı belirsiz sonuçlardan sonra bu politika çok sayıda kuşku uyandırmış olmasına karşın, özellikle 11 Eylül'den sonra çok daha ihtiyatlı hale gelmesi kaçınılmazdı.

Aynı şekilde Türkiye'nin yirminci yüzyıldaki dönüşümünün, laik Aydınlanma yanlısı seçkinlerin lehine titiz bir etnik temizlik politikasıyla el ele yürütüldüğü öne sürülebilir. Bu 1920'lerde Yunanistan ve Türkiye arasındaki mübadele örneğindeki gi-

bi Türkiye'nin suçlanacak tek taraf olmadığı kurumsallaşmış bir temizlik biçimini ya da 1 milyon 300 binden fazla Ermeni'nin Türk birlikleri tarafından öldürüldüğü 1915 'Ermeni soykırımı' örneğindeki gibi zalim bir askeri operasyon biçimini almıştır.[58] Tekrar, bu etnik temizlik politikasının temeli ezeli nefretler ya da 'Türklerin barbar' olduğu gibisinden anlayışlar değil, politik amaçlar ve jeopolitik kaygılardır. Yirminci yüzyılda Kemal Atatürk'ün öğretisini izleyen Türkiye'nin tüm askeri seçkinleri, modern Türk devletini *Anadolu nun jeopolitik matrisi* (Misak-ı Milli- ç.n.) temelinde korumayı başlıca amaç olarak benimsemişlerdi. Bu bakış açısıyla, Kıbrıs özel bir durum oluşturuyor. 1923'te modern Türk devletinin kuruluşundan beri Türkiye ilk kez, Anadolu'nun coğrafi uzamının dışındaki bir Türk-Müslüman Osmanlı azınlığı üzerinde şiddetle meşruluk ve devlet yönetimi iddiasında bulunmuştur.

Geleceğin tarihçileri Balkanlar'daki NATO savaşları ile Avrupa'daki Müslüman sorunu arasında bağlantı kuran daha çok kanıt ortaya çıkarabilirler. ABD'nin Güneydoğu Avrupa'daki dış politika modeli açıkça Türkiye'den yanadır ve ülkenin AB üyesi olma talebini desteklemektedir.[59] ABD çeşitli nedenlerle, Kürtlerin bağımsızlık talebini Kosovalı Arnavutların davası kadar kolayca benimseyemez. İlk olarak ABD, İncirlik ve Diyarbakır'daki Türk hava üslerini Irak hedeflerine karşı günlük hava hücumlarında kullanıyor. Ayrıca Türkiye'nin toprak ve idari bütünlüğü Kafkasları Akdeniz ve Karadeniz'e bağlayan petrol ve doğal gaz boru hatları projeleri nedeniyle de önemlidir. Bunların, Türkiye'nin Kafkaslar, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'deki geleneksel rakibi Rusya'yı devreden çıkarmayı amaçlayan projeler olduğu not edilmelidir.[60]

Petrol, doğal gaz ve boru hatları projeleri sorunlarını, ABD'nin 1990'lardaki Balkan politikasıyla ilişkilendiren kanıtları ve spekülatif/mantıksal önermeleri sundum. Aynı zamanda ABD'nin Balkanlar'daki Müslüman yanlısı tutumunu da, ılım-

lı Arap devletleriyle ilişkilerini güçlendirerek ABD'nin enerji çıkarlarını güvenceye alırken, bir yandan Arap dünyasının gözündeki İsrail-yanlısı duruşunu dengeleme çabası olarak yorumladım. Geleceğin uluslararası ilişkiler tarihçileri, Brzezinski'nin Avrasya satranç tahtasında oynadığı oyunun önemli öğeleri olan bu tür konuları kanıtlayan, NATO'nun neden Hıristiyan Bosnalı Sırpları değil de Bosnalı Müslümanları desteklediğine ek açıklamalar getiren bazı 'çok gizli' dış politika belgelerini açığa çıkaracaklardır. Bu bakımdan ayrıca 11 Eylül, 2001'de değil de sözgelimi 1994'de olsaydı, ABD politikasının nasıl bir dönemeçten geçeceğini bilmesek de, Çeçenistan savaşıyla ilgili olarak The *Guardian*'ın aşağıdaki başyazısı ilgi çekicidir:

"En büyük nüfuza sahip olan ABD, şimdi IMF ve Dünya Bankası'nın Rusya'ya kredilerini durdurması çağrılarını desteklemeli ve iki taraflı programlarını durdurmayı düşünmelidir. Bu arada, bu soruna gecikerek de olsa tepki veren İslam dünyası, Arap ülkelerini petrol fiyatlarını indirmeye ikna ederek çok büyük bir yardımda bulanabilir. Dünyanın en büyük üçüncü petrol üreticisi olarak Rusya, savaşını OPEC'in ihracatının azalmasının sonucu olan kendi gelir artışlarıyla finanse ediyor."[61]

NATO'nun Sınırları

Brian de Palma'nın yönettiği 1983 tarihli *Scarface* (Yaralı Yüz- ç.n.) filmi, Florida'ya beş parasız gelen ve bir yıl içinde kokain parası aklayarak milyonlarca dolar kazanan Kübalı bir göçmenin yükseliş ve çöküşünün öyküsünü anlatan 1932 tarihli bir Howard Hawks-Paul Muni klasiğinden esinlenmiştir. Kahramanımız Tony Montano (Al Pacino) eski işbirlikçisi dışındaki tüm düşmanlarını ortadan kaldırmıştır. Montano kontrol edememekten korktuğu kız kardeşini döven bir maçodur, ama iki küçük çocuğuyla bir kadının içinde olduğu bir otomobili havaya uçurmayı reddederken hayatını riske atmakta tereddüt etmez.

Ama Scarface Freudyen bir karakterin ötesindedir. Özünde, Scarface kibir ve boyundan büyük işlere kalkışmakla, yani "Tanrıya meydan okumayı düşünen bir insanın çöküşe mahkum olduğunu söyleyen antik Yunan mitolojisiyle ilgilidir."[62] Montano sınırlarını kabul etmeyi reddeder. Diğer adamın hırsını küçümsememesi ve uyuşturucu ticaretinin temel kuralını gözden uzak tutmaması için uyarılır. Elvira (Michelle Pfeiffer) "Kendi malınla kafayı bulma" der. Montano dünyayı fethetme sanatında ustadır ama bu başarısını sürdürmenin yolunu bulamaz. Geçmişteki her imparatorluğun maço politikasının yükseliş ve çöküşü Tony Montano'nun öyküsündeki gibi yorumlanabilir.

Tüm Soğuk Savaş döneminde, NATO ve ABD aynı anda Sovyet tehdidini sınırlar ve Avrupa'nın yakınlaşmasını güçlendirirken, Avrupa ve Yakındoğu'daki stratejik varlıklarını takviye etmek için ellerinden geleni yaptılar. 'Reel sosyalizm'in çöküşü ve Varşova Paktı'nın dağılması yeni sorunlar yarattıysa da aynı anda Amerika'nın küresel etkisinin genişlemesi için yeni ve umut veren ufuklar açtı. Neo-liberal çizgilerde izlenen sıkı iç reformların eşlik ettiği mali ve güvenlik pazarlarının yayılması, Amerika'nın küresel ekonomik genişlemesinin temel ayaklarıydı. Muazzam askeri kudretiyle NATO itaatsiz oyuncuları cezalandıran güç aygıtını oluşturuyordu. NATO'nun Avrupa kıtasındaki yükümlülükleri ye AB'nin kendi arka bahçesinde cereyan eden gelişmeleri engellemekte başarısız kalışı düşünülürse, Balkanlar, yani Batı ve Doğu Avrasya arasındaki jeopolitik bekçi, küreselleşme ideolojisi ve NATO'nun jeopolitik genişlemesine uyumlu kılınmak zorundaydı.

Balkanlar gerçekten de çok büyük öneme sahip bir jeopolitik bekçidir. NATO'nun kendi genişleme süreci gibi ABD'nin Yugoslavya'ya saldırgan müdahalesinin de temel nedeni, Hazar Denizi'nden Batı piyasalarına gelen petrol ulaşım yollarının güvenliğiydi ve hala öyle. ABD, Balkanlar ve Ortadoğu ile çevre-

sinde 'ganimet'in aslan payını almayı amaçlıyor. Bu ABD, Almanya, diğer büyük Avrupa oyuncuları, Rusya, Japonya ve Çin arasındaki çeşitli kamplaşma ve işbirliği biçimlerini alan bir paylaşımdır.

Gene de eğer ABD yanlış ideolojik ve politik çizgiler temelinde hareket etmekten kaçınsaydı, yukarıdaki gelişmelerin AB için olumsuz olması gerekmezdi. Sonuç olarak NATO, Avrupa ve Balkanlar'daki ağırlığını korumak için, kendi kuruluş ilkelerinin uygulanmasında, uluslararası hukuka bağlılığın sürdürülmesinde ciddi zorluklar yaşıyor. NATO'nun bir savunma paktından, liberal demokratik ilkeleri savunan ve seçmeci bir biçimde uygulayan saldırgan bir politik örgüte dönüşmesi, 1949'da kurulduğundan beri ittifakın izlediği en yanlış yol olarak yorumlanmalıdır. Belirsiz ekonomik ve politik gelecekleriyle birlikte çok sayıda devletçiğin ortaya çıkışının yanında, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Batı Balkanlar'da feodal tipte bir parçalanma, NATO'nun yanlış politik-askeri genişleme stratejisi kadar, IMF ve Dünya Bankası'nın da eseridir. Kosova savaşının 'röntgeni' NATO'nun 1990'lardaki reform sürecinin bütün sorunlu iskeletini ortaya çıkarmış, bütün bir dizi kurumsal çelişki ve politik çıkmazı göstermiştir. Ayrıca 11 Eylül sonrasının ortamı, ABD'nin jeostratejik olarak uygun olduğunda İslamcı örgütleri ve temsilcilikleri destekleme ya da bunlara yardım etmenin yararını yeniden düşünmek zorunda kaldığı bir politik durum yaratmıştır.

NATO Avrupa'nın ABD'ye politik-askeri bağımlılığını kurumsallaştırmış, dolayısıyla AB'nin politik ve ekonomik kararlarını etkilemiş olsa da,[63] gelecekte çekirdek Avrupa devletlerinin ve halklarının, NATO'nun Avrupa'daki tutarsız ya da 'çifte standartlar' politikasına dayalı operasyonları ve genişleme projelerini onaylamaya devam edeceklerini düşünmek zor. Aynı zamanda AB/Almanya'nın, ABD ve Rusya arasında jeopolitik

olarak ‘sıkışmayı’ kabul edeceği de düşünülemez. Avrupa’nın ABD hakimiyetindeki NATO’dan bağımsız olarak 60 bin asker konuşlandırma inisiyatifi Pentagon stratejistlerini şaşırtan bir bakış açısı ve savunma stratejisinin habercisidir.[64]

Kosova savaşı NATO’nun yanlış ve oldukça iki yüzlü ideolojik-politik öncüller temelinde seçici jeopolitik genişlemesinin sonucuydu. Bu genişleme Rusya, Fransa, İtalya ve Almanya’nın rekabetini ortadan kaldırarak, Batı Avrasya’daki petrol ve doğal gaz boru hatları projelerinin güvenliğini garantiye almayı amaçlıyordu ve hala öyle. Rusya ve Çin bombardıman harekatına karşıydı ve diğer trajik olayların yanında, Belgrat’taki Çin Büyükelçiliği’nin bombalanması Çin’i ciddi olarak rahatsız etti. Bütün bunlar Rusya ve ABD arasında Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu’daki işbirliğini zorlaştırdı ve ancak Vladimir Putin’in yönetimi sırasında yeni bir ‘işbirliği’ çabası görüldü.[65]

1999 Aralığı’nda Seattle’da ve 2001 Temmuzu’nda Cenova’da DTÖ’nün yaşadığı bozgun ABD’nin sorunlarına yenilerini ekledi. AB’nin yardımıyla Güneydoğu Avrupa’da bölgesel işbirliği, Batı, Doğu ve Güney Avrupa’yı bağlayan güçlü bir sosyo-ekonomik ve jeopolitik eksen yaratabilir. Yunanistan Dışişleri Bakanı George Papandreou’nun Balkanların ekonomik yeniden imarını düşünerek, inandırıcı bir biçimde öne sürdüğü gibi, Avrupa’nın Güneydoğu Akdeniz’le bölgesel bütünleşme politikası Türkiye için olduğu gibi Yugoslavya için de geçerlidir.[66]

ABD ve İngiltere Türkiye’nin AB’ye ‘mümkün olduğunca çabuk’ katılmasının en önemli destekçileridir, çünkü başka nedenlerin yanı sıra, şimdi Türkiye’nin bunalımdaki ekonomisine akıtılan çok büyük miktarlarda IMF kredisinin yerini Avrupa’nın bölgesel ve yapısal fonları alacaktır. Ama Türkiye, İslam dünyası ve AB arasındaki daha yakın bir ilişki; 1970’lerin başında Avrupa Politik İşbirliği (EPC), BM Güvenlik Konseyi’nin 242 sayılı Kararı’nı ABD’ye meydan okuyarak kendi tarzında

yorumladığında olduğu gibi, Ortadoğu barış sürecine yönelik farklı bir Avrupa dış politikasının canlandırılmasına yol açabilir.[67] Kıbrıs'ın AB'ye girişi de bu şekilde yorumlanmak: Adanın deniz ticareti kapasitesi dahil, Güneydoğu Akdeniz'deki stratejik konumu ve güçlü ekonomisi, Yakın ve Ortadoğu'da Avrupa politikasının etkisini artıracaktır. Gelecek bölümlerde, detaylı bir biçimde inceleyeceğimiz gibi Kıbrıs, AB için Yakın ve Ortadoğu'da bağımsız dış politikanın turnusol kağıdıdır.

NATO ve ABD'nin Soğuk Savaş sonrasının küresel ortamının yönetilmesinde, ilk ciddi sorunlar dizisiyle yeni karşılaştığını öne sürmek isterim. Bu sorunların çekirdeğinde, ittifakın hatalı olarak askeri bir paktan bir politik örgüte dönüşmesi ve bu dönüşümün Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu ile çevresinde güvenlik üretimi değil tüketimi eğiliminde olması yatıyor. NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki dönüşümü ve ABD politikasının iniş çıkışlarını *Scarface*'in temel temaları olan kibir ve boyundan büyük işlere kalkışmak olarak yorumlamakta tereddüt etmiyorum. Avrupa'nın Aydınlanma ilkelerine dayalı ideolojik matrisinin karşısında NATO ve ABD'nin kibri yadsınamaz. Yayılmacı macerasının yaşamsal politik ve tarihsel sınırlarını göremeyişinden sonra, NATO'nun kendisinin boyundan büyük işlere kalkıştığı da yadsınamaz. ABD politikasının iniş çıkışları, şiddet yoluyla adalet dağıtma şeklindeki politik efsanenin büyüsünü bozmuş, içinde yaşadığımız dünyanın hala güç siyaseti ve çatışan kapitalist ekonomik ve ulusal çıkarların egemen olduğu gerçekçi/yeni gerçekçi bir dünya olduğunu açığa çıkarmıştır. NATO ve ABD, Rusya'yı işbirliğine ve Avrupa/Almanya'yı DTÖ bağlamında ticari ve ekonomik konularda daha esnek davranmaya zorlamak amacıyla, bir *fait accomplis* (oldu bitti- ç.n.) yaratmak için Avrasya'nın derinliklerine doğru genişliyor. Bunun insani maliyeti olağanüstüdür. Bu bağlamda başlıca sorumlulular, ittifakın doğuya doğru genişlemesini, politik bir şiddet

örgütüne dönüşmesini eleştirmeden destekleyen politikacılar ve aydınlardır. Brzezinski ve Kissinger'in başını çektiği genişleme yanlısı tez inandırıcı değildir ve insani müdahaleyi desteklemek için hukuksal bir çerçeve yaratılması gerektiği görüşü, son derece iki yüzlü, gerçekçilikten uzak ve verimsizdir. 11 Eylül'den sonra bu daha da geçerlidir.[68] ABD politikasının sınırı, Avrupa toprağında denenen ve istismar edilen liberal Avrupa değerlerinin ' kibri'dir.

Bana öyle geliyor ki Amerika, Avrasya ve zenginliklerine Tony Montana'nın Miami'ye baktığı gibi bakıyor. Gene de NATO ve ABD Montana'nın düştüğü türden hatalara düşmeyebilirler. Clinton yönetimi Somali ve Haiti'de insancıl şartlar vaat etti ama ardında kaos ve anarşi bıraktı,[69] oysa Latin bir maço olan Montana kadın ve çocukların hayatına gerçekten de değer vermişti. Montana'nm düşüşünün, daha çok kendi sınırlarını kabul etmeyi reddedişinin bir sonucu olarak, eski işbirlikçisinin (ya da NATO'nun jargonunda 'çekirdek ortaklar'ın) işi olduğu unutulmamalı. Sonunda, NATO'nun sınırlarının NATO'nun kendisi olduğu ortaya çıkabilir.

4 Yakındoğu ve Ortadoğu İkilemleri

ABD'nin Batı Avrupa'nın güvenlik ve savunmasını kontrol altına alma stratejisinin temel aracı olarak NATO'nun misyonu, ABD'nin nüfuzunun Batı'nın jeopolitik çıkarlarının tehlikede olduğu kuşaklara makul bir şekilde 'yayılması'na olanak tanıyordu. İngiliz imparatorluğunun etkisinin azalmasına bağlı olarak, daha İkinci Dünya Savaşı sona ermeden kendisini göstermeye başlayan ABD'nin kontrol stratejisi, zorunlu olarak petrol ve doğal gaz üretilen bölgelerin savunma ve güvenliğini sağlayabilecek bir şekilde yapılandırılmalıydı. SSCB'nin Orta Asya ve Kafkaslar'daki güçlü konumuna bağlı olarak tüm boyutlarıyla hayata geçirilmesi olanaksız olsa da, ABD ve Batı'nın aleyhine olmayan bir güç dengesi gözetilmek zorundaydı. Dolayısıyla 1947'de Truman Doktrini'nin formülasyonundan önce ABD politikasını oluşturanlar, Avrupa'da kontrol stratejisinin başarısının, yakın ve Ortadoğu ile çevresindeki güçler dengesine bağlı olduğu sonucuna varmışlardı.

Daha 1945-46'da ABD stratejistleri "Kuzey Duvarı" dedikleri bölgedeki güçler dengesine özel bir dikkat gösteriyorlardı. Bu terim "Sovyetler Birliği sınırındaki ya da en kuzeyde ona komşu Yakındoğu ve Ortadoğu ülkelerini kapsıyor."[1] Savaş sonrası dönemde Yunanistan, Türkiye, İran ve zaman zaman Af-

ganistan gerçekten de ABD'nin Avrupa'daki kontrol politikası“. nın başarısı için kaçınılmaz sayılıyordu.[2]

Ancak eleştirel bir gözle bakıldığında, 'Kuzey Duvarı' kavramı, yaşamsal bölgesel oyuncular ve ABD müttefikleri arasında, birlikten çok dağınıklığa neden oldu. Birincisi, Kıbrıs ve Ege'de Yunan-Türk çatışması ve aynı zamanda 1979 İran Devrimi'yle bu kurgu sarsıldı. İkincisi, 1948'de bir Yahudi devletinin kurulması, Ortadoğu'da bölgesel güç dengesini yeniden bozarak, Arap ve Filistin milliyetçiliğini kızıştırarak 'duvar'ın tam ortasında kararsız bir bölge yarattı. Bu bağlamda ve SSCB'nin Arap dünyasındaki etkisi düşünüldüğünde, ABD teoride olduğu gibi politik ve stratejik açıdan da 'Kuzey Duvarı'nı Arap-İsrail çatışması ile petrol ve doğal gaz üretilen bölgelerin istikrarından ayıramazdı.

Bu bölüm, ABD için temelde Soğuk Savaş'ın ilk otuz yılında Arap-İsrail çatışmasının ve 'Kuzey Duvarı'nda ortaya çıkan sorunların anlamını araştırma çabasıdır. Başlıca odağımız Kıbrıs sorununun uluslararası bağlamı ve daha geniş olarak, Yunan-Türk düşmanlığı ve Soğuk Savaş'ın jeopolitik bağlamına ait olan Ortadoğu'daki diğer güvenlik sorunları olacaktır. ABD politikasının Yakındoğu ve Ortadoğu'daki ikilemlerinin, SSCB ve Avrupa güçleri arasındaki karşıtlığın yörüngesinden kurtulamayan ikilemlerin farkına varacağız. Çözümlememiz gelecek iki bölümdeki Türkiye ve Kıbrıs-AB ilişkilerini incelemenin yolunu açacaktır.

Kuzey Duvarı ve Türk-Yunan Boyutu

Hem Yunanistan hem de Türkiye'ye 400 milyon dolarlık yardım ayıran Truman Doktrini, Batı Avrupa'nın yeniden imarına ortam hazırlamıştı. Ayrıca Güney Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de hegemonyanın İngiltere'den ABD'ye geçiş sürecini de başlatmıştı. Tek istisna İngiltere'nin sömürge olarak elinde tut-

makta ısrar ettiği Kıbrıs'tı. ABD'yi 'Kuzey Duvarı' kavramını ortaya atmaya iten olaylar, tamamen savaştan doğan ve Soğuk Savaş'ın yeni oluşan sınırlarında şekillenen bölgesel dinamiklerin parçasıydı.

Savaşın sonunda İran, SSCB, İngiltere ve ABD'nin üçlü işgali altındaydı. SSCB'nin başarılı direnişi ve Ahvaz petrol sahalarının ve dünyanın en büyüğü olan Abadan rafinerisinin Almanlardan temizlenmesinden sonra, müttefikler savaş boyunca İran'ın tesislerinden yararlandılar. Sovyetlerin bir yandan savaş sonrasında İran'ı elde tutma kararlılığı ve diğer yandan, sonradan Türkiye'nin egemenliğine yönelik tehditleri, ABD'yi her iki Yakın-Ortadoğu ülkesine de paha biçilmez bir stratejik değer yüklemeye itti. SSCB İran'ın petrol ve doğal gaz üretimini kontrol etmek, Körfez bölgesine açılmak ve aynı zamanda "Türkiye'ye giriş yolu olarak"[3] Kürt sorununu kullanmak istiyordu. Türkiye açısından SSCB görünürde, Ermenistan ve Gürcistan Sosyalist Cumhuriyetleri'nin uyguladığı baskılar yoluyla, Türk Boğazları'nın ve Kars ile Ardahan'ın kontrolünü ele geçirmeyi amaçlıyordu. Savaş yıllarından beri mayalanan İran ve Türkiye krizleri, hemen hemen eşzamanlı olarak ortaya çıktılar (İran-Mart 1946, Türkiye- Ağustos 1946).

'Batı uygarlığının beşiği' olmasının simgesel değerinden ayrı olarak, Yunanistan üç komünist ülke ile sınır komşusuydu: Arnavutluk, Yugoslavya ve Bulgaristan. Yunan komünist gerillalar Makedonya'daki ikinci gerilla savaşında (1946-49) Yunan milliyetçi kuvvetlerini yenilgiye uğratmayı başarmış olsalardı, o zaman Yunanistan Doğu Akdeniz'e çıkış için kolayca SSCB ve Bulgaristan'ın Truva At'ı olacaktı.[4] Dolayısıyla, Yunanistan'ın Türkiye ile kara sınırını oluşturan Meriç nehri ne pahasına olursa olsun elde tutulmak zorundaydı. Ama bu sınır dar İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na komşu olduğundan, Ege'nin Yunanistan'a ait ve Karadeniz'in Türkiye'ye ait kesiminin savunulması

özel bir önem kazanmıştı. ABD stratejistleri Yunanistan ve Türkiye'nin eğer gerektiği gibi desteklenirse, Sovyetleri Türk Boğazları ve/veya Ege yoluyla Doğu Akdeniz ve Süveyş'e inmekten caydırmak için birleşik bir jeostratejik blok oluşturduğunu düşünmüyorlardı. ABD'de politika oluşturanların stratejik düşüncesinde, Yunan-Türk denklemi eşitlenmemişti; zira Türkiye stratejik bakımdan Yunanistan'dan daha önemli görülüyordu. Bu, Kıbrıs'taki Yunan-Türk çatışmasını hesaba katmaya başladıklarında dikkate alacakları bir olguydu.

Türkiye, komünist Rusya'nın sınır komşusuydu ve petrol ile doğal gaz üretilen bölgelere yakın olduğundan, ABD tarafından askeri bakımdan SSCB'yi petrolden uzak tutmak için kullanılabilirdi.[5] Türkiye Avrupa savunmasına, kontrol altına alma stratejisine stratejik derinlik katarak katkıda bulunuyordu ve potansiyel olarak Balkanlar, Karadeniz, Ortadoğu ve hatta Orta Asya'nın yaşamsal cephelerinde bir caydırma siperi olarak işe yarayabilirdi. 1946'da yaklaşık 460 bin kişilik büyük bir muvazzaf orduya sahipti ve Karadeniz ile Doğu Akdeniz'de önemli bir deniz gücü olma potansiyeli taşıyordu. Ayrıca ABD ve Batı'ya, Kafkaslar yoluyla olası herhangi bir Sovyet saldırısını caydırmak için yaşamsal üsler sunabilirdi. Dolayısıyla, Türkiye-lran-Afganistan duvarı Sovyetlerin petrol ve doğal gaz üretim bölgelerinde egemen olmasını engelleme savaşımında yaşamsal bir savunma hattı haline geliyordu. İran Basra Körfezi'nin doğu kıyısına egemendi ve Afganistan tampon bir kara kütlesi sağlıyordu. Eğer Yunanistan halkası eksik kalırsa, zincirin yetersiz kalacağı doğru olmakla birlikte, bir araya getirildiğinde gerçek jeostratejik düzenleme, Türkiye'ye Yunanistan karşısında ağırlık kazandırıyordu. Bruce Kuniholm'un söylediği gibi:

"Yunanistan ve Türkiye'nin güvenliği ABD için yaşamsal bir önem taşıyordu. Her iki ülke de Doğu Akdeniz'deki operasyonlar için üsler sağlamakla birlikte, Türkiye stratejik bakımdan

daha önemliydi, çünkü Sovyetler Birliği'nden Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi'ne açılan başlıca hava, kara ve deniz yollarına hakimdi. Yunanistan muhtemel bir saldırıya güçlü bir biçimde direnemeyecek durumdayken, Türkiye saldıran kuvvetleri hatırı sayılır bir ölçüde geciktirebilir ve ABD'nin desteğiyle güçlü bir direniş sergileyebilirdi. Bu düşünceler temelinde, Genelkurmay ABD'nin aşağıdaki uzun vadeli stratejik çıkarlarını tanımlamıştır: (a) Komünistlerin hakimiyetini önlemek amacıyla iç güvenliği koruyabilecek yeterliliğe sahip bir Yunan askeri aygıtı, (b) Sovyet baskısına karşı sürekli bir direniş gösterecek ve ABD ve müttefik kuvvetlerin Türkiye'nin bazı bölgelerini Sovyetler Birliği'ne kaptırmamasına yetecek kadar bir süre Sovyet saldırısını geciktirmeye yeterli bir Türk askeri aygıtı."[6]

Bu stratejik akıl yürütme ABD'nin en azından Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yaptığı 1974 yazına kadar, Yunanistan ve Türkiye politikalarını dayandırdığı temeli oluşturdu. ABD'nin Yunanistan'a yaptığı ekonomik ve politik yardımlar, temelde bir iç anti-komünist güvenlik rejimi geliştirmeyi amaçlamıştı. Aynı zamanda, Türkiye'ye de 'Sovyet saldırısını geciktirebilecek' bir savunma 'mikro-dev'i olması için yardım etmişti.

Hem Yunanistan hem de Türkiye, Kore savaşında (1950) yer aldıktan sonra NATO'ya 1952 Şubatı'nda eşzamanlı olarak katılmış olmalarına rağmen, Yunanistan'ın NATO'ya giriş talebinin ancak 1950-51'de ABD-İngiltere-Türkiye arasındaki danışma toplantılarının olumlu sonuçlanmasından sonra kabul edilmesi hiç de rastlantı değildi.[7] ABD bu önceliklerle, Yunanistan ve Türkiye'ye eşit olmayan temelde askeri yardım dağıtımına başladı. Kıbrıs'ta Ulusal Kıbrıs Savaşçıları Birliği'nin (EOKA) kendi kaderini tayin hakkı ve enosis (Yunanistan ile birleşme) mücadelesi verdiği 1952 ve 1959 arasındaki bu kritik dönemde, Türkiye'nin aldığı askeri yardım miktarı Yunanistan'ınkinin iki

misliydi (673.9 milyon dolara karşılık 1.36 milyar dolar).[8] Bu eğilim 1960'lı yıllar boyunca sürdü ve sonuçta 1974 Öncesinde, "güçlü hava ve deniz unsurlarından yoksun Yunan kuvvetleri bir Sovyet saldırısı karşısında bir duvar olarak kalmış, oysa Türkiye bağımsız bir saldırı harekatı gerçekleştirebilecek büyük bir kuvvet geliştirmişti."[9] 1974 yazında Yunan kuvvetlerinin hareketsiz kalmasında daha başka nedenler örneğin, yedi yıllık cunta yönetiminin neden olduğu Yunanistan'ın askeri çıkmazı rol oynamış olmakla birlikte, gerçekte Yunanistan Türkiye'nin gücünün çok gerisindeydi. 1950'lerin (Constantine Karamanlis) ve 1960'larm (George Papandreou) Yunan politik liderleri, ABD askeri yardımının bu eşitsiz dağılımından şikayet etmiş ama çabaları sonuçsuz kalmıştı.[10]

Arap-İsrail Çatışması

Soğuk Savaş sırasında Arap-İsrail çatışmasının jeostratejik toprağı, 'Kuzey Duvarı'nın kaim kuşağının altında kalan hassas jeopolitik alan olarak tanımlanabilir. Bu tanım, ABD'nin Ortadoğu politikası ile SSCB'nin etkisini kontrol altında tutmak için başarılı bir biçimde yönetmek zorunda olduğu bölgesel ittifak ve düşmanlıklar arasındaki bağlantıları açığa çıkarmamıza yardım ediyor.

İsrail'in doğuşu acılı ve uzun bir süreçti. Temelde bu, İngiltere'nin o topraklardan çekilme kararı, Yahudi halkının maruz kaldığı korkunç soykırım deneyimi, Siyonist hareketin çok uzun zamandır Filistin'de bir devlet kurmak için yaptığı kararlı çalışmalar gibi olaylar zincirinin sonucuydu. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında 6 milyondan fazla Yahudi Naziler tarafından öldürülmüş ve Theodor Herzl'in Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması talebi Avrupa ve ABD'de önemli ölçüde taraftar bulmaya başlamıştı.[11] Yahudi halkının sığınıp kendilerini koruyabilecekleri 'kendi devletlerine sahip olma' ta-

lebi, İngiltere'nin Kıbns'ı ve Süveyş Kanalı'ndaki mevzilerini elde tutarken Filistin'de manda yönetimine son verme isteğiyle beraber uygun koşullara kavuşmuştu.

İngilizler ve Fransızlar, Yunanistan'ın 1919-22'de Küçük Asya'daki emellerine verdikleri desteğin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, ganimeti aralarında pay ederek Ortadoğu'daki Sovyet etkisini önlemek istemişlerdi. Buna göre, Süveyş Kanalı ve Kıbrıs köprü-adasından doğuya, Doğu Akdeniz'e, Irak petrol sahaları ve Hindistan'a giden iletişim hatları birleştirilecekti.[12] Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin Yakın ve Ortadoğu'dan kısmen çekilmesi, petrol ve doğal gaz üretim bölgelerinin kalbinde muzaffer SSCB'nin kolaylıkla kendi yararına kullanabileceği bir boşluk yaratmıştı.

İngiltere, Filistin'de bir çıkış stratejisi arayışındaydı ve oradaki sorunları iyice içinden çıkılamaz bir duruma dönüştürdü. İngiltere bir Yahudi devletinin kurulmasını destekleme konusunda karışık duygular besliyordu ve Yahudi göçmenlerin Filistin'e göçünü defalarca engellemişti.[13] Bununla birlikte, Filistinlilere karşı açık bir politikası yoktu. Filistin'de Yahudi kurumlaşması İngiltere'nin teşviki ve gözetiminde iki savaş arası dönemde başlamıştı. Ancak İngiltere sadece Yahudi kurumlaşmasına çağrıda bulunarak durumu idare edemezdi ve olayların akışıyla Arap/Filistinlilere de kendi ön devlet yapılarını oluşturma çağrısında bulunmak zorunda kaldı. 1939'da İngiltere resmen, on yıl içinde bağımsız bir Filistin'in kurulması için çağrıda bulunmuştu. 'Böl ve yönet' politikasının bu türü, sadece Araplar ve Yahudiler arasında değil, bu taraflarla İngilizler arasında da sürdürülemez hale gelmiş ve güvensizlik yaratmıştı. "1947 Ekimi'ne kadar Yahudi saldırılarında 127 İngiliz askeri ölmüş ve 133'ü yaralanmış"ken,[14] 1945 Martı'nda Yahudilere ve İngiliz-Fransız güçlerine muhalif Arap Birliği kurulmuştu.

Yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletler ve ABD, İngilte-

re'nin Filistin'deki bu politik başarısızlığını miras aldı. Filistin'i Arap ve İsrail kesimlerine ayıran bir BM kararına dayandırılan İsrail'in bağımsızlık ilanı (14 Mayıs 1948), beş Arap devleti için savaş anlamına geliyordu. ABD tarafından desteklenen İsrail, Arap ittifakının dağınıklığından yararlanarak savaşı kazandı ve BM'nin toprak dağıtım planında öngörülenden yüzde 21 oranında fazla toprak işgal etti.[15] İsrail böylece, Filistin otoritesi ve uluslararası topluluk arasındaki barış görüşmelerini hala gölgeleyen dev bir mülteci sorununa neden oldu.[16]

İsrail'in doğuşu, tutarsız ve dağınık olsa da Arap milliyetçiliğinin dirilişiyle ve hem İsrailliler hem de Araplar için kalıcı bir güvenlik sorunuyla el ele ilerledi. Bu güvenlik sorunu, en azından ilk aşamalarda mülteciler sorunundan ve İsrail'in kurulması ya da kurulma tarzıyla ilgili Arap/Filistinlilerin yakınmalarından kaynaklanıyordu. Soğuk Savaş'ın jeostratejik ortamında, SSCB başından itibaren Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki etkisini genişletmek için Arap davasını desteklemeye özen gösterdi.

Ortadoğu'da gerilim ABD'nin her zaman tercih ettiği bir durum değildi çünkü Batı'nın önemli güvenlik ve stratejik çıkarları tehlikedeydi. SSCB sadece kendisine Arap devletleri ve onların Bağlantısızlar Hareketinin sunduğu açılımlardan değil, aynı zamanda ve hatta daha da önemlisi, dönem dönem NATO müttefiklerinin kendi aralarında patlak veren çelişkilerden de yararlanmaya hazırdı. Ayrıca, ABD Ortadoğu ve çevresinde 'Kuzey Duvarı'nın ilk savunma hattının (Suriye, Ürdün, Lübnan, Irak ve Mısır) sürekli kargaşa içinde olmasını kaldıramazdı. Dolayısıyla ABD politikasını oluşturanlar, çatışan bölgesel ve küresel çıkarları uzlaştırmaya çalışarak, çok yanlı ve riskli bir politika geliştirmek zorunda kaldılar. Soğuk Savaş sırasında zaman zaman 'Eisenhower doktrini' (1957) ya da 'Carter/Reagan doktrini' (1970'lerin sonu-1980'ler) olarak adlandırılan şey, Yakındoğu ve Ortadoğu'ya ilişkin birbirine bağlı beş kilit hedefi uzlaştırmaya çalışan dikkatli bir balans ayarıydı:

a. İsrail'in güvenliği ve yaşatılması ya da Henry Kissinger'ın 1970'de söylediği gibi "ABD İsrail'in fetihlerini değil, İsrail'in varlığını savunmayı taahhüt etmiştir."[17]

b. Mümkün olduğu kadar çok Arap devletini SSCB'nin etkisinden uzak tutmak amacıyla, farklı Arap çıkarlarını uyumlaştırmak.

c. ABD'yle İngiltere ve Fransa gibi bazı kilit müttefikleri arasındaki farklılıklar dahil, NATO üyeleri arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması.

d. Caydırmanın başarısız kalması halinde, ABD ve NATO gücünün Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi'ne yayılması için olasılık planlaması.[18]

e. Arapları petrol silahını kullanıp, Batı'yı ciddi bir ekonomik krize itmekten alıkoymak.

Bu beş politik hedefe, Yunanistan ve Türkiye arasında Kıbrıs anlaşmazlığının bir silahlı çatışmaya dönüşmesini önleyerek, 'Kuzey Duvarı'nın bütünlüğünü sağlamak şeklinde bir altıncı da eklenebilir. Ancak bu hedef 1962-63'te, İngilizler Kıbrıs'ın iç güvenlik sorunlarına müdahaleye son verme kararı aldıklarında ABD'nin öncelikler listesine katıldı.

ABD'nin Yakındoğu ve Ortadoğu konusunda küresel balans ayarı politikası, bölgenin 1950'ler ve 1960'larda yaşadığı, çoğu doğrudan Arap-İsrail çatışması ya da Kıbrıs sorunu ve Yunan-Türk anlaşmazlığıyla ilgili olan bir dizi olayda görülebilir.

Başlangıçta, İsrail'in kurulması ve 1948-49'da Arapların yenilgisi, Arap devletlerinde büyük alt üst oluşlara yol açtı. Mısır monarşisi 1952'de devrildi ve 1949-1955 arasında Suriye'de bir dizi darbe oldu. Ürdün Kralı Abdullah ve Lübnan başbakanı Riad as-Sulh 1951'de öldürüldüler. Mısır'da 1952 devriminden iki yıl sonra, 1954 Ekimi'nde Muhammet Neguib'in yerini Cemal Abdül-Nasır aldı.

Hem İsrail hem de ABD tarafından iyi karşılanan Nasır, kısa sürede kendisini hem Bağdat Paktı'ndan hem de Batı'dan uzaklaştırdı ve SSCB'nin açık desteğini almaya başladı.[19] Nasır devletin ekonomiye artan müdahalesi yoluyla hırslı bir modernleşme programı başlatarak, Süveyş Kanalı çevresinde konuşlanan yaklaşık 85 bin İngiliz askerine meydan okuyup, Asuan Barajı'nın finansmanında kullanmak için fon sağlamak amacıyla Süveyş'i millileştirmeye karar verdi. İngiltere ve Fransa Nasır'a karşı, önce İsrail'in Kanalı silah yoluyla ele geçirmesini öngören bir plan hazırladılar.[20] İsrailliler gerçekten Sina yarımadasının büyük bölümünü ele geçirdiler ama İngiltere ve Fransa, Arapları ve İsraillileri ayırma bahanesiyle, Süveyş'i yeniden ele geçirmek için Mısır'ı işgal etmeye başladıklarında, ABD müdahale ederek onların bu projeyi hayata geçirmelerini engelledi. ABD askeri tehdidiyle yüz yüze ve BM'nin petrol ambargosu tehdidi altında, İngiltere-Fransa kuvvetleri hemen geri çekildiler. Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de bağımsız eylem yeteneğine sahip olmayan ikinci sınıf güçler oldukları artık kafalarına dank etmişti.[21]

İngiltere-Fransa harekatı ve İsrail'in işin içine girmesi hassas dengeler üzerindeki Bağdat Paktı'nı dağıtmış ve ABD, kendi hegemonyası altında ılımlı Arap devletlerinin yeni bir koalisyonunu oluşturmak zorunda kalmıştı.[22] Ayrıca ABD çatışmanın sıçrayarak büyük Ortadoğu'da geniş bir Soğuk Savaş kamplaşmasına dönüşmesini önlemek istiyordu. Bunun için gerekçeleri çoktu, o sırada SSCB bölgede önemli bir istihbarat ve askeri güç göstermeyi başarmıştı.[23] Ayrıca, Avrupa kuvvetleri Süveyş krizinden önce yararlandıkları petrol ve doğal gaz anlaşmalarındaki imparatorluk imtiyazlarını kurtarma çabasıyla Arapları tutmaya başlarken, ABD Avrupa'nın bölgedeki genel stratejik konumunu zayıflatmaya başladı. Sonuçta, iç ekonomik sorunlar ve Arap milliyetçiliğinin baskısıyla, İngiltere ve Fransa sırasıyla Basra Körfezi ve Cezayir'den tamamen çekildiler. Sömürgecili-

ğin tasfiyesi süreci doruğa çıkmıştı ve bu bağlamda Doğu Akdeniz'deki Kıbrıs önem kazanıyordu.

Kıbrıs Sorunu,

Türkiye ve Yunanistan'ın Batı'nın nüfuz alanına dahil olmasının ardında yatan mantık daha geniş bir bağlamdan kaynaklanıyordu. Sadece Yunanistan ve Türkiye'nin birleşik bir savunma hattı oluşturduğu düşünülmüyor, aynı zamanda Balkanlar ve Ortadoğu da potansiyel olarak tek bir jeostratejik kuşağın parçası olarak görülüyordu. Ancak bu abartılmamalı çünkü Soğuk Savaş sırasında Balkanlar ve Ortadoğu planlama amaçlarıyla ayrı ayrı gruplandırılmıştı, yine de özellikle Batı Balkanlar'da hala yararlanılabilecek bir stratejik potansiyelin bulunduğu gerçekti. Sözgelimi Tito'nun Yugoslavyası en sonunda Stalin-Churchill paylaşımı uyarınca bağlantısız bir dış politika izlemeye başladığında,[24] Batı'nın Balkan kuşağına etkide bulunma şansı artmıştı. Susan Woodward'in yazdığı gibi, Soğuk Savaş boyunca Yugoslavya'nın ayakta kalması:

"ABD askeri yardımı, ABD'nin yönetiminde IMF ve Dünya Bankası, ABD Exim Bank ve yabancı bankaların ekonomik desteği ve 1949 Ağustosu'ndan sonra Batı ile ticari ilişkilerin yeniden kurulması [sayesindeydi]. Karşılık olarak, sosyalist Yugoslavya Soğuk Savaş sırasında ABD'nin küresel liderliği için, onun anti-komünist ve anti-Sovyet kampanyasında bir propaganda aleti olarak ve Doğu Akdeniz'de NATO politikasının bütünleyici bir öğesi olarak çok önemli bir rol oynadı. Tarafsızlığını kıskançlıkla koruyan Yugoslavya, Batı'nın Sovyetler Birliği'ni kontrol altında tutma stratejisinin önemli bir öğesi haline geldi. Sovyetleri Akdeniz'de bir köprü başı tutmaktan alıkoydu ve Balkanlar'da potansiyel bir Sovyet saldırısına karşı askeri bir caydırma unsuru sağlayarak, İtalya ve Yunanistan'a giden yolları korudu."[25]

ABD'nin Balkan ve Yakındoğu politikasının başarısının do-

ruk noktası, 1953'te Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında ertesi yıl genişleyerek bir karşılıklı savunma paktına dönüşen Balkan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıydı. Ama İngiltere Kıbrıs'ın geleceğiyle ilgili olarak Yunanistan ile yaptığı ikili müzakerelere (1954-55) Türkiye'yi de kattığında, çok geçmeden Türkiye ve Yunanistan arasında gerilimler ortaya çıktı. Bu, Yunanistan ve Türkiye arasında 1930'dan beri Venizelos-Atatürk Dostluk ve Uzlaşma Konvansiyonu'yla birlikte gelişmekte olan anlayışı ortadan kaldırdı.

Yunanistan Türkiye'nin görüşmelere katılımını gereksiz ve hukuk dışı olarak görüyordu. Yunanlılara göre, 1923 Lozan Antlaşması Türkiye'nin artık Müslüman nüfusun bulunabileceği Osmanlı İmparatorluğu'nun eski toprakları üzerinde hak iddia edemeyeceğini şart koşuyordu. Ne var ki Türkler bu topraklara ilişin hukuksal haklara sahip olduklarında ısrar ederek Antlaşmanın söz konusu maddesine farklı bir yorum getiriyorlardı. Lozan Antlaşması'nm 16. Maddesi şu şekildeydi:

"Türkiye işbu maddeyle bu Antlaşmada çizilen sınırların ve söz konusu Antlaşmanın tanıdığı egemenlik hakkına sahip olduğu adalar dışında kalan topraklar üzerinde ya da bu topraklarla ilgili ne mahiyette olursa olsun tüm hakları ve mülkiyet haklarından vazgeçer. Bu toprak ve adaların geleceği ilgili taraflar arasında kararlaştırılır."[26]

Bu ifade Yunanistan'ın yorumundan yanaymış gibi görünmekle birlikte, "Kıbrıs'ın kaderinin belirlendiği bölümde, hukuksal bakımdan 'ilgili taraflar' olarak kabul edilebilecek uluslar olan Türkiye ve Yunanistan arasında tartışmalar için kapıyı açık bırakıyordu."[27] Kıbrıs konusunda iki ülke arasında süren anlaşmazlık sonucunda, 1960'larda en az iki kez, 1963-64 ve 1967'de ve 1974'de çok daha ciddi bir biçimde Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı iki müdahale ile (20 Temmuz ve 14 Ağustos

1974) NATO'nun 'Kuzey Duvarı'nın güney kanadının bölünmesi tehlikesi ortaya çıktı.[28]

Bununla birlikte, Türkiye ile bir askeri cepheleşmeyi amaçlayan taraf Yunanistan değildi. Tersine ısrarla enosis (Yunanistan ile birleşme) hedefini güden ve Yunan anavatanının desteğini talep eden Kıbrıslı Rumlardı. Enosis Kıbrıslı Rumların, kökleri 1820'lerde Yunanistan'ın Osmanlı boyunduruğundan kurtulma savaşına kadar uzanan, daha sonraki on yıllarda da değişmeden kalan bir talebiydi. İngiltere'nin sömürge idaresine karşı Kıbrıslı Rumların silahlı savaşıma başlamasını tetikleyen, İngiliz hükümetinin Sömürge Bakanı yardımcısı Henry Hopkinson olmuştu. 1954 Temmuzu'nda parlamentoda bir tartışmada muhalefetteki İşçi Partisi milletvekillerinin saldırıları üzerine, şu talihsiz açıklamayı yapmıştı: "İngiliz Milletler Topluluğu'nda özel koşullara bağlı, tam bağımsız olması *hiçbir zaman* beklenmemesi gereken bazı topraklar olduğu her zaman kabul edilmiştir ve bu konuda uzlaşmaya varılmıştır (vurgular benim)."[29] "Hiçbir zaman" sözü Kıbrıslı Rumlar tarafından kabul edilemezdi. Ertesi yıl, 1 Nisan 1955'te tüm Kıbrıs'ta İngiliz sömürge kurumlarım hedef alan bombalar patladı. EOKA'nın gizli silahlı kolunun lideri Albay George Grivas ve politik-dini lider Başpiskopos Makarios'un yönetiminde EOKA'nın kendi kaderini tayin hakkı ve enosis savaşımı başlamıştı.

Özelikle 1960'lardan itibaren, ABD'nin bölgesel jeostratejik hedefi, Kıbrıs'ı "Yunan-Türk barut fıçısı" olmaktan çıkararak, NATO müttefikleri olan Yunanistan ve Türkiye arasında sağlam bir işbirliğinin temellerini atmaktı.[30] Filistin örneğinde olduğu gibi, Kıbrıs ile ilgili Yunan-Türk anlaşmazlığı önemli ölçüde İngiltere'nin adadaki sömürgeci 'böl ve yönet' politikasının mirasıydı. EOKA'nın sömürgecilik karşıtı savaşımı sırasında, çoğunlukla işçi sınıfı kökenli ve işsiz Kıbrıslı Türkler İngiliz otoriteleri tarafından jandarma ve güvenlik personeli olarak işe

alınmıştı. Bu politika Kıbrıslı Müslümanların Türk milliyetçilerine dönüşümüne zemin oluştururken, Türkiye'yi de Kıbrıs sorununa diplomatik bir taraf olarak katıyordu. 1950'lerde Türk azınlığı Rum çoğunluğa karşı açık savaşa sokarak, iki topluluk arasında Yunan-Türk ilişkilerinde olumsuz sonuçlar yaratmaya mahkum uzlaşmaz farklılık tohumları ekmek İngiltere'nin stratejisiydi.[31]

Ayrıca daha 1955-56'da ve yine İngiltere'nin suç ortaklığıyla, Türk stratejisi Kıbrıs sorununu, Ege, Yunanistan'a ait Batı Trakya'daki Müslüman azınlık ve İstanbul'daki Rum azınlık gibi sorunları da kapsayan daha geniş bir çerçevede ele almaya başladı. Türk politikasını oluşturanlar, savaş durumunda Türkiye'nin sadece Antalya, Mersin ve İskenderun gibi güney limanları yoluyla ikmal yapabileceğini ve eğer Kıbrıs Yunanistan'a bağlanırsa, artık böyle bir güvenceden yoksun kalacaklarını iddia etmişlerdi. Türkiye gerçekten de geleneksel bir düşman olan Yunanistan tarafından kuşatılmaktan çekiniyordu. O sıradaki Türk başbakanı Adnan Menderes'in Kıbrıs sorunuyla ilgili özel danışmanı Nihat Erim'in sözleriyle:

"Yunanistan, enosis ilan ederek Lozan'da varılan dengeyi bozmak istediği sürece, Türkiye, ilgili tüm konularda yani Ege adaları, Batı Trakya, Patrikhane'nin durumu, İstanbul'daki Rum azınlık gibi sorunlarda ikili görüşmeler talep etmelidir."[32]

Dolayısıyla ABD, NATO'nun bütünlüğünü korumak ve bu yüzden 'Kuzey Duvarı'nın stratejik operasyon kabiliyetini korumak için Yunanistan ve Türkiye'nin üzerinde uzlaşmaya varabileceği bir çözümü hedeflerken, İngiltere'nin desteğiyle Türk politikası, ikili ilişkileri zora sokacak bir planı düşlüyordu. Türkiye 1958'de kıta sahanlığı konusunda Cenevre Konvansiyonu'nu onaylamayı reddetti ve 1970'lerin başında Ege Denizi'nde Yunanistan'ın egemenlik haklarına karşı çıktığında, Konvansiyo-

nun imzacıları arasında olmadığını anımsatmakta gecikmedi, Yunanistan da Konvansiyonu oldukça gecikerek, 1972'de imzalamıştı.[33] Türkiye'nin genel planı, Lozan Anlaşması'nın gözden geçirilmesi anlamına geliyordu.

Ege Denizi ve Trakya, Kıbrıs ile stratejik benzerlikler taşıdığından, ABD karşılıklı etnik cemaatlere ev sahipliği yapan bölgelerde Yunan-Türk çatışmalarını önlemek konusunda aynı derecede hassastı. İlk olarak, bir Yunan-Türk savaşı, varolan koşullara ve SSCB için hangi seçimin daha elverişli olacağına bağlı olarak Yunan ya da Türk tarafını tutarak, etkisini Doğu Akdeniz'e yaymak için Varşova Paktı'na büyük fırsatlar sunardı. Ayrıca bugün de aynı derecede geçerli bir etken olan Karadeniz ticareti ve FIR hatları çökecek, bu olayların yansımaları Süveyş Kanalı ticaretinde ve NATO'nun bütün iletişim hatları ağında hissedilecekti. Öte yandan Kıbrıs'ın durumu tamamen farklıydı da, çünkü diğer şeylerin yanında, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye adaletsiz, bölücü ve en başta Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ruhuna aykırı göstermelik bir anayasa oluşturmayı başarmışlardı.[34] Van Coufoudakis'in yazdığı gibi "ABD Dışişleri Bakanlığı'nın İstihbarat ve Araştırma Bürosu bile, 1959 yazına dair kehanet gibi bir çözümlemesinde, bu [anayasal] anlaşmaların çetrefil ve işlevsiz olduğu sonucuna vararak, çökeceklerini öngörmüştü."[35]

Türkiye Kıbrıs'ta sert bir pazarlığa girdi ve bir Türk saldırısının son saatlerde ABD Başkanı Johnson tarafından önlendiği 1964'ten sonra SSCB'ye yanaşmak gibi kurnaz taktikler izledi. Ancak NATO'nun, doğu sınırlarının güvenliğini garanti edemiyebileceği gerekçesiyle, Türkleri Kıbrıs'ta herhangi bir maceraya girmemeleri konusunda uyaran ünlü Johnson mektubundan önce bile, ABD bir Sovyet saldırısını püskürtmek için konuşlandırdığı Jüpiter füzelerini Türkiye'den çekme kararı almıştı.[36] 1963-64'te topluluklar arası bölünmeden sonra, Makarios'un

akıllı uluslararası taktikleri ve Küba füze krizi sırasında (1962) ABD-Türkiye uzlaşmazlığıyla da birleşen başpiskoposun BM'deki politik zaferi, ABD'yi Türkiye'nin doğu sınırlarını 'bölge dışı' ve bu yüzden savunulamaz olarak kabul etmeye itti.[37]

Türk-Sovyet işbirliği güçlü ekonomik bağlar biçimini aldı ve 1967'de doruğa ulaştı. O yıl "SSCB Türkiye'de içlerinde bir çelik fabrikası, bir alüminyum arıtım tesisi ve petrol rafinerisi de olan birçok endüstri işletmesi inşa etmeye karar verdi."[38] Ayrıca 1967 Altı Gün Savaşı ve 1973'teki iki Arap-İsrail savaşında, Türkiye İsrail'e gidecek Amerikan yardımına sınırlarını açmayı reddetti. Dahası 1973 Ekimi'nde Yom Kippur Savaşı'nda ABD tamamen yalnız kaldı, çünkü "Portekiz dışında, diğer tüm NATO üyeleri [Yunan cuntası dahil], ABD'nin bölge dışı müdahalesine kolaylık göstermeyi reddettiler."[39]

Yom Kippur Savaşı'nda, İsrail'in SSCB'nin desteklediği Mısır ve Suriye'nin sürpriz saldırısına karşı tek başına direnemeyeceği açığa çıkarken, ABD gerçekten de müttefiklerini İsrail'i kurtarmak için ortak savaş çabasına çekecek bir seferberlik gereğini hissetti. Arap devletleri Sovyet askeri donatımını, en son teknolojiyi kullanıyorlardı ve SSCB'nin kendisi de Doğu Akdeniz'e yaklaşık seksen savaş gemisiyle yığınak yapıyor, çatışma bölgesine havadan indirme yapmak için askeri birliklerini hazırlıyordu.[40] Bu kritik ortamda Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, ki kendisi bağlantısızlar hareketinin kurucularından biriydi ve ABD politikasını oluşturanlar tarafından defalarca Akdeniz'in Castrosu olmakla suçlanmıştı Amerikalıların Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğindeki üsleri kullanmasına izin vermedi. İngiltere Makarios'un tutumuyla uyum içindeydi. Henry Kissinger ve ABD savunma analistlerinin, İsrail'in savunmasında Kıbrıs'ın politik-askeri önemini berrak bir biçimde kavramalarına yol açan işte bu kritik olaylardı.

Bu bakış açısıyla, Yunanistan karşısında Türkiye'nin jeostra-

tejik üstünlüğünün genel çerçevesi, Türkiye ve SSCB arasındaki yakınlaşma bağlamında ABD için özel bir anlam kazandı. Arap-İsrail çatışmasının şiddeti, Avrupa'nın ABD ile çelişkisi ve Kıbrıs ile Yunanistan'ın ABD'yi Doğu Akdeniz'de desteklemekteki gönülsüzlüğü, ABD'yi Türkiye'nin önemini yeniden düşünmeye itti. Dahası, Türk dış politikasının SSCB yanlısı bir eğilim göstermesinden sonra, ABD Türkiye'yi yitirmesinin NATO'nun savunma ve iletişim hatları bütünlüğüne zarar verebileceğinden korktu. Bu 'Kuzey Duvarı'nın jeostratejik olanaklarını ortadan kaldırarak SSCB'ye olağanüstü avantajlar sağlayabilir ve Ortadoğu'nun petrol ve gaz üretim kuşaklarına daha çok nüfuz etme olanağı verebilirdi. Eğer gerçekleşseydi, Türkiye'nin kaybedilip SSCB'ye yaklaşması, İsrail'in kaybı anlamına gelirdi, çünkü SSCB ile Arap milliyetçiliğinin ortak bloğu 'Kuzey Duvarı'nda gedik açardı.

ABD'nin 1960'larda ve 1970'lerde Kıbrıs için yaptığı taksim planları işte bu bölgesel ve küresel bağlamda çözümlenip kavranabilir. 1964-65'te George Ball ve Dean Acheson'ın denetimindeki güvenlik ve diplomasi ekiplerinin hazırladığı bu planlar, temelde Türkiye'ye Kıbrıs'ta büyük bir askeri üs taviziyle, adanın Yunanistan ile birleşmesini öngörüyordu.[41] Bu yolla, ABD NATO içerisinde Yunan-Türk ilişkilerini yeni bir dengeye oturtmayı ve Kıbrıs sorununda hem Türkiye hem de Yunanistan tarafından kabul edilen bir çözüm aracılığıyla, Yunan-Türk dostluğunu yaratarak 'Kuzey Duvarı'nı güçlendirmeyi umuyordu. Ancak ne Makarios ne de Yunanistan'ın seçimle iş başına gelen George Papendreou hükümeti taksim planlarını kabul ediyordu.[42] O sırada Kıbrıs Cumhuriyeti'nin izlediği strateji bağımsızlık ve bağlantısızlık olduğundan, taksim planlarının herhangi bir şekilde kabul edilmesi ülkeyi Yunanistan ve Türkiye arasında bölünmüş bir NATO toprağına dönüştürürdü. Aslında, taksim planlarının işlevsiz olduğu ortaya çıkmıştı.

ABD “Kıbrıslıların çıkarları” ve politik iradesini değil, sadece kendi güvenliğini dikkate alıyordu.[43]

ABD’nin Kıbrıs sorununa hem Yunanistan hem de Türkiye’yi ‘mutlu’ edebilecek bir çözüm bulma politikası iki stratejik zorunluluğa ayrılmaz bir şekilde bağlıydı. Birincisi, ‘Kuzey Duvarı ’nın caydırma ve savunma konumunu sürdürmek, İkincisi Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’de kuvvet dengesini NATO ve İsrail lehine korumak. Bu stratejik zorunluluklar, 1973 Ekimi’ndeki Yom Kippur Savaşı’ndan sonra ABD için özel bir aciliyet kazanan, Türkiye’nin SSCB’ye yaklaşan dış politika eğilimini yeniden dengeleme stratejisinin temelini oluşturdu.

1974 Yazına Doğru ve Sonrası

Yunanistan’da 1967’de, CIA’den maaş alan subayların başı çektiği bir askeri cuntanın kurulması, Kıbrıs sorununa dengeli ve adil bir çözümün bulunabileceğine dair tüm umutları ortadan kaldırdı. Atina rejimi, ABD’nin Soğuk Savaş politika önceliklerinin stratejik tercihleri ile sınırlanmıştı. Cunta anti-komünizmi ve iç güvenliği artırmak, George ve Andreas Papandreou’nun demokratik hareketinin ivmesini tersine çevirmek ve aynı zamanda ABD’nin taksim planları uyarınca Kıbrıs sorununun çözümünü kolaylaştırmak için iktidara gelmişti.[44]

Yunan cuntası George ve Andreas Papandreou’nun demokratik hükümetlerinin taksim-karşıtı dış politikasının çerçevesini bozdu ve Başpiskopos Makarios ile doğrudan bir kamplaşmaya girerek, onun bağımsız Kıbrıs politikasının altını oydu. Makarios yedi yıl boyunca cuntanın, Türkiye’ye Kıbrıs’ta büyük bir askeri üs karşılığında adanın Yunanistan ile birleşmesini öngören çetrefil milliyetçi planlarına başarıyla direndi. Ama cuntanın 15 Temmuz 1974 darbesine engel olamadı ve beş gün sonra Türkiye’nin ilk harekatı geldi. Girne’yi Lefkoşa’ya bağlayan kapalı bölgede Kıbrıslı Türklerin askeri üstünlüğünden yararlanarak,

Türkiye iki gün içinde bu kuşatılmış bölgede bir köprübaşı elde etmeyi başardı.

Çatışmanın sonucu rahatlıkla kestirilebilir olsa da, Henry Kissinger ve ABD 1974 yazında kimin kazanacağıyla pek de ilgili değildi. Önceden gördüğümüz gibi, Temmuz-Ağustos 1974'de tehlikede olan ne Kıbrıs'ın toprak bütünlüğü ne de ABD'nin telafi edebileceği bölgesel NATO gücüydü. Gerçek sorun NATO'nun güney kanadının ve 'Kuzey Duvarı'nın bütünlüğüydü ve zorlukla da olsa bu başarılmıştı![45] Doğru, ABD 1964 ve 1974 arasında Yunanistan'ın aleyhine olarak Türkiye'ye eğilim göstermişti ama bu, Soğuk Savaş sırasında jeostratejik konumunun önceliğiyle desteklenen Türkiye'nin başarılı politikasının sonucuydu. Ancak eğer başarılı dış politika manevraları ile desteklenmemiş ve Arap-İsrail çatışmasında olayların olumsuz gidişinden yararlanmamış olsaydı, tek başına Türkiye'nin stratejik değeri bir anlam ifade etmezdi.

Bakan Kissinger ve Başkan Ford'un sert muhalefetine karşın ABD en sonunda Türkiye'ye Kongre'nin inisiyatifiyle kısa süreli (1975-8) bir silah ambargosu koydu ve BM'de Yunanistan'ın, Kıbrıs'ta Türklerin kontrol ettiği toprakların (adanın yüzde 37'si) tanınmaması talebini destekledi. Bu karar ABD açısından ahlaki bir kaygının sonucu değildi. Daha ziyade 1959-60'ın acayip anayasal düzenlemelerinin, Türkiye'nin kontrolündeki bölgeyi Girne-Lefkoşa kapalı bölgesinden Acheson ve Ball'ın önceden hazırladığı taksim planının çok ötesine genişleten ikinci Türk harekatının şiddetinin ve Yunanistan'la ABD Kongresi'ndeki Rum-Amerikan lobisini yatıştırıp memnun etme ihtiyacının sonucuydu.[46]

Henry Kissinger ve Bülent Ecevit o zamandan beri Kıbrıs sorununun 1974 yazında çözülmüş olduğunu söylemektedirler. Bu doğru değildir. İkisi de Kıbrıs sorununun çözümlenmeyip, en fazla dondurulduğunu biliyor. 1974'ten beri Yunanistan ve Tür-

kiye'yi diplomatik düzeyde savaş halinde tutan bu durumdur. 1974'ten beri Yakındoğu cephesinde (bkz. gelecek iki bölüm) ABD, Türkiye ve İsrail'e hizmet etmiş olan da yine bu durumdur. Ama yine bu durum sayesinde, ABD *in ter alia* (başka şeylerin yanında- ç.n.) ne zaman uygun görürse hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi dilediği gibi yönlendirebiliyor. Zaman zaman, Büyük Güçler sorunları çözmeyip, dondurmayı daha uygun buluyorlar.[47]

Türk ordusunun Kıbrıs'a yerleşmesi sadece adanın taksimi için gerekli koşulları yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda Yunanistan'ı, Kıbrıs'tan batıya ve kuzeye doğru Ege ve Batı Trakya'ya uzanan tüm güvenlik kuşağında bir askeri dezavantaja da itti. Türkiye Ege ve Batı Trakya'da Yunanistan'ın egemenlik haklarına, havacılık yetkisinin İstanbul'a transferini talep ederek, Atina'nın FIR hatlarının meşruluğuna açıkça meydan okuyabilirdi. Türkiye, Yunanistan'dan Ege'de bir sınır çizgisi çizilerek, Türkiye'ye kendi sahil çizgisindeki doğu Ege adalarının güvenliğini sağlama hakkını müzakere etmek istedi.[48] Bu sırada, Türkiye Ege'de kıta sahanlığı için iddia ettikleri Batı sınır çizgisine uygun bir hava kontrol çizgisi de talep etti.[49] Başka bir deyişle, Ege'de hem karasuları hem de hava sahası Yunanistan anakarası ile Türkiye arasında bölünmeliydi. Türkiye'deki Rum azınlık sorunu bir ölçüde çözülmüştü: Kıbrıs'ta Rumların mevzi kazanmasına misilleme olarak 1950'ler ve 1960'lardaki kıyımlardan sonra İstanbul ya da İzmir'de önemli bir Rum azınlık kalmamıştı. Bu, yaklaşık eşit sayılarda Batı Trakyalı Müslüman ile İstanbullu Rum'un 1920'lerin zorunlu nüfus mübadelelerinden muaf tutulmasını öngören 1930 Ankara Konvansiyonu'nun ve Lozan Antlaşması'nın ağır bir ihlali olarak görülebilir.

Yunanistan'ın Kıbrıs fiyaskosu, ülkenin demokrasiye geçiş sancılarıyla daha da karmaşıklaştı. Constantine Karamanlis'in liderliğindeki yeni siyaset sınıfı, diktatörleri günah keçisi haline

getirmeyi başardıysa da, bütün siyasal yapı ve bürokratik aygıt birçok nedenle bir dizi kriz yaşadı. 1950'ler ve 1960'larda Batı Avrupa modellerine uygun Keynesgil bir politik oluşumu yaşamamış olan Yunanistan, Bretton Woods sisteminin krizi (1971) ve Yom Kippur Savaşı'nın tetiklediği ilk petrol şokundan sonra, bu politikalar her yerde gerileme halindeyken refah ve yeniden dağıtım sistemlerini benimsedi. Yunanistan 1960'lar ve 1970'lerin başında önemli ölçüde büyüme ve ekonomik kalkınma sağlamış olduğundan Karamanlis, Keynesgil bir politika çerçevesi yaratabildi. Dolayısıyla 1974'den sonra Karamanlis'in liderliğindeki yeni siyaset sınıfı, devlet müdahaleciliğini genişletti ve toplam talebi arttırdı. Bu tip bir genişleme politikası, 1980'lerde Andreas Papandreou'nun PASOK'u tarafından da izlenecekti. Uzun vadede ne denli zararlı olursa olsun, Yunanistan'ın Karamanlis ve Papandreou dönemlerindeki refah yanlısı reformları, adeta demokratikleşmenin ve politik kurumsal yenilenmenin ilk aşamalarında bulunan Yunan siyaset kurumu ve toplumunun doğasının dikte ettiği bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Karamanlis'in Yunanistan'ın savunma doktrinini değiştirmeyi öngören politik kararı da pek kolay olmadı. Türkiye'nin ikinci Kıbrıs harekatına (14-16 Ağustos 1974) karşılık Karamanlis, Lozan Antlaşması'na aykırı olarak Doğu Ege adalarını yeniden silahlandırdı ve Yunanistan'ın güvenliğine baş tehdidin Komünist Kuzey Balkanlar'dan değil, Türkiye'den geldiğini ilan etti. Bu, daha sonra Yunanistan'a, Ege sorununun Türkiye ile ikili anlaşmalarla değil, Uluslararası Adalet Divanı'nda çözülmesi gerektiğini savunan hukuki talebine destek bulmakta yardım etti. Karamanlis aynı zamanda Kıbrıs ile ilgili halktaki hoşnutsuzluğu yatıştırmayı amaçlayan taktik bir hamleyle Yunanistan'ı NATO'dan çıkardı ve Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmesi için başvuru hazırlığına başladı. Yunanistan'ı

ustalıkla İberya'nın (İspanya ve Portekiz) karmaşık katılım müzakerelerinin dışında tutan Karamanlis, 1979 Nisanı'nda AET ile katılım anlaşmasını başarıyla sonuçlandırdı. Ayrıca Türkiye'nin sert muhalefetine karşın, Yunanistan 1980'de NATO'nun askeri komutasına yeniden dahil edildi ve 1981'de AET'ye tam üye olması, Türkiye'yi en azından ekonomik olarak dezavantajlı bir duruma soktu.[50] 1980'lerde Papandreou kabineleri, AET ve NATO karşıtı söylemlerine karşın, Karamanlis'in dış politika çerçevesinden uzaklaşmadı. Bu bağlamda, Karamanlis pekala Soğuk Savaş'ın ortasında "Soğuk Savaş sonrasının bir Avrupalı politikacısı" olarak görülebilir.

O zamandan beri, Yunanistan Türkiye'nin meydan okumalarına birincil olarak Avrupa'nın kurumsal yapısı içinde rakibini köşeye sıkıştırarak cevap veriyor. Bu sık sık ve zaman zaman gereksiz bir biçimde ya Avrupa'nın Türkiye'ye yapacağı ekonomik yardımı veya bu ülkenin AB'ye tam üye olma çabalarını engelleme biçimini alıyor. Ama en azından 1990'ların ortasından beri, Yunanistan'ın AB-Türkiye ilişkilerinin gelişmesine itirazları adım adım ortadan kalkmaya başladı. Yunanistan 1995'te Türkiye'nin AB ile bir gümrük birliği anlaşması imzalamasına izin verdi ve buna karşılık da Türkiye Kıbrıs'ın AB'ye katılması için katılım görüşmelerini veto etmekten vazgeçti.[51]

5 Batı'da Türkiye ile İlgili Soru İşaretleri

Amacımız Kıbrıs'ın Avrupa'ya katılım çabalarını ABD'nin küresel ve bölgesel stratejik gereksinmeleri bağlamında ele almaktır. Bu tartışma aynı zamanda kitabın ana konusunu, yani ABD'nin Batı Avrasya, Almanya ya da Türkiye'ye ilişkin stratejik hesaplarında hangi gücün daha çok öne çıktığını vurgulama olanağı tanıyor. Ayrıca ABD ve AB arasındaki çelişkileri de açığa çıkarıyor.

ABD'nin Soğuk Savaş sırasında ve sonraki stratejisini incelerken, bu stratejinin bazı AB devletlerini, özellikle Almanya ve Fransa'yı Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye'nin de dahil olduğu Batı Avrasya cephesinde ABD'nin temel stratejik müttefikleri haline getirdiğini görmüştük. Bununla birlikte, bir bütün olarak AB ve/veya bazı kilit AB devletleri ile ABD arasında önemli bir rekabet olduğunu da belirtmiştik. Soğuk Savaş sırasında bir dizi savunma ve ekonomik sorunda ortaya çıkan bu karşıtlık, 'reel sosyalizm'in çöküşünün ardından AB'nin politik ve ekonomik gelişmeleriyle birlikte 1990'larda daha da kurumsallaştı. AB-ABD ilişkileri gerçekten de bazı ilginç özellikler sergiliyor.

AB, kumdan askeri ve politik kaleler üzerinde duran bir ekonomi devidir. 1990'ların ortasındaki genişlemesinin ardından AB "doğrudan yabancı yatırımların başlıca tedarikçisi" olarak

hareket ederken, ABD'den daha büyük bir nüfusa (370 milyon) ve gayri safi milli hasılaya (GSMH) sahiptir. Ayrıca "tüm resmi yardımların yüzde 53'ünü sağlıyor."[1] Dünyanın gayri safi hasılasının yüzde 30'unu karşılıyor ve 2001'de ABD ile ikili ticaretinin toplamı yaklaşık 500 milyar dolardır.[2] Gene de AB dünya siyasetinde tamamen bağımsız bir oyuncu değildir. AB yerküre çapında bağımsız örgütlenmek, yönetmek ve nüfuz alanını genişletmek için gereken düzeyde politik, askeri ve istihbarat bütünleşmesine ulaşmayı başaramazken, NATO Avrupa'nın ABD'ye bağımlılığını kurumsallaştırıyor.

Ancak bu, ABD'nin AB'yi dış politikadaki bir uzantısıymış gibi kolayca yönlendirebileceği anlamına gelmez. AB çok sayıda politik ve ekonomik sorunda ABD'ye defalarca muhalefet etmiştir. Bunların arasında Arap-İsrail çatışmasına farklı yaklaşımlar, küresel ticaretle ilgili sorunlar, örneğin, 1999 Martı'ndaki muz savaşı; koruyucu gümrükler, örneğin, ABD'nin 2002 Martı'nda Avrupa'nın çeliğine koyduğu ticari kısıtlamalar ya da küresel ısınma gibi konular var.[3] 2000'lerin başında AB, *The Economist*'in söylediği gibi Amerika'nın Küresel Konumlama Sistemi'ni "özellikle ve gereksiz bir biçimde" taklit eden bir uydu sistemi olan Gallileo'ya 3 milyar dolarlık yatırım yapmıştı.[4] AB Küba'ya yönelik ABD ambargosuna da karşı çıktı ve yeni kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) konusunda AB ile ABD arasında yeni bir gerginlik yaşandı. 2002 Haziran-Temmuzu'nda bir BM Güvenlik Konseyi oturumunda ABD, Konsey BM barış gücünü ICC'nin yargı kapsamı dışında tutmadığı takdirde, askeri birliklerini Bosna'dan çekmekle tehdit etti. 2002 sonbaharında Almanya, ABD liderliğindeki bir koalisyonun BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın Irak'a olası bir saldırısına karşı çıktı.

Bu sorunların çoğunda ABD, AB ile ayrıcalıklı ortaklığını yeniden kurmak ve yeniden onaylatmak amacıyla uzlaşma ara-

maya zorlandı ve Joseph Nye'nin söylediği gibi, gerçekten de eşsiz küresel üstünlüğüne karşın ABD "tek başına yapamaz." AB devletleri sonunda ABD'nin 'kuyruğuna takılabilir' ama bunun için ABD bir bedel ödemek zorunda. Tek taraflı hareket etme yanlısı bir Amerika, Avrupa'yı politik bütünleşmeye yöneltiyor. Diğer yandan başka bazı durumlarda da ABD, Avrupa devletlerini birbirine karşı kışkırtmak için yığınla fırsat buluyor. ABD'nin bu taktiğinin işe yaramasının tek nedeni AB'nin kendi içinde politik olarak bütünleşmiş bir blok olmaması, nitekim üye devletler arasındaki farklılıklar NATO'nun kurumsal çerçevesi içinde billurlaşmaya başlamış durumda.

NATO, AB devletleri ve ABD, Soğuk Savaş sonrasındaki hiçbir askeri harekata ya da çatışmaya kendi içlerinde tamamen birlik halinde girmediler. Örneğin bir nükleer güç olan Fransa, Irak'ın uçuşa yasak bölgesini defalarca ihlal etti. İtalya ve Yunanistan NATO'nun giriştiği Kosova savaşını gönülsüz bir biçimde kabul etti. Öte yandan bütün Avrupalı güçler İtalya ya da Fransa'nın tutumlarını benimsemiyordu. 1990'larda NATO'nun genişlemesiyle ilgili olarak ABD stratejistlerinin kendi aralarındaki bölünmelerin dışında, İngiltere de NATO dışında bir Avrupa ordusuna varabilecek bütünleşmiş bir Avrupa siyasi kurumlaşmasının oluşumu konusunda Fransa ve Almanya'yla sürekli sürtüşmektedir. Ayrıca ABD'nin Bosna'daki askeri müdahalesi, Almanya'nın Balkanlar'daki ekonomik ve politik etkisini durdurmaya yönelik bir stratejik zorunluluk, Balkanları kendi hegemonyası altında Almanya, Rusya ve kendisi arasında bir 'yeniden paylaşma' girişimiydi. 'İttifak içinde ittifaklar'ın yeniden şekillenmesi, çoğu kez ABD'nin uluslararası ekonomik platformlarda kilit AB devletleri üzerine uygulayabildiği baskının bir sonucu olarak gerçekleşiyor. Örneğin DTÖ'nüri düzenleyici yapısının oluşturulduğu 1994 Uruguay Toplantıları Almanya'yı, ABD'nin hegemonyası altında Balkanları yeniden paylaşmayı

öngören bakış açısını benimsemeye itti. Sonuç olarak Almanya, Fransa ile kurduğu ekseni ihtiyatlı bir biçimde bir yana iterek, Bosna Savaşı sırasında, ABD politikasına önemli bir destek vermek zorunda kaldı.

AB-Türkiye ilişkileri sorunu, AB devletleri ve ABD arasında, özellikle de Almanya ve ABD arasında yeni bir dizi çelişki yarattı. Özellikle Başbakan Helmut Kohl'ün yönetimindeki Hıristiyan Demokrat koalisyon yıllarında, bu durum modem Türk siyaset ve toplumunun doğasına ilişkin birçok somut sorunda, Almanya ve Türkiye arasında diplomatik çatışmalara yol açtı.

Ordu Tarafından Yönlendirilen Bir Demokrasi

Türk Sorunu' iç içe geçen birçok sorundan oluşmuştur, önem sırasına aldırmadan bunların bir kısmını aşağıda sıralıyorum:

a. Türkiye'nin iç ekonomik, etnik ve dinsel sorunları,
b. İnsan hakları sicilinin kötü olması,
c. Türkiye'nin politik sisteminde ordunun merkezi yeri,
d. Türkiye'nin hemen hemen tüm komşularıyla açık ya da gizli uzlaşmazlıkları,
e. AB üyesi Yunanistan ile Kıbrıs ve Ege konularındaki çatışmaları.

AB ve ABD'nin Türkiye politikalarını ortaya koyarak, bu sorunların her birini inceleyeceğim. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu sorunların bir kısmının kendi politik seçkinlerinin beceriksizliğinden çok, ABD ile Atlantik ötesi ortaklığının sonucu olduğunun farkına varmalıyız. Sorun çok boyutlu ve karmaşık olmakla birlikte şimdilik, Türkiye'nin ABD'nin ona Ortadoğu ve çevre cephesinde biçtiği rol konusunda kendisini çoğu kez ABD karşısında ve AB ile uzlaşırken bulduğunu söylemek yeterli.

Çözümlememi dayandırmak istediğim çerçeve, Almanya ve ABD'nin 'Türk Sorunu' konusunda ortak görüşleri paylaşmadığıdır. Bu anlaşmazlık Türkiye'nin aleyhine Yunanistan'ın çıkarına çeşitli kurumsal kararların alındığı AB zirvelerinde kısmen ortaya çıkmıştır. Bunun ABD için de stratejik bir önemi var, örneğin Almanya'yı Türkiye'nin AB üyeliğini kabul etmeye zorlayabilecek durumda değil. Almanya bütün Batı Avrasya kuşağında ABD'nin en önemli stratejik ortağıdır. Bu açıdan Türkiye puan kaybediyor, çünkü Almanya ve Türkiye arasında seçim yapmaya zorlandığında, ABD tercihini Almanya'dan yana yapıyor. Thukydides zamanından beri uluslararası ilişkilerin kuramsal ve pratik ilkesi, "en güçlü ve en önemli müttefike yaslan"dır ve ABD'nin geçmişte ve şimdi yaptığı da budur. Ama şimdi filmi baştan izleyelim.

Türkiye etnik kimliklerden (örneğin, 67 milyonluk nüfusunun yaklaşık 16 milyonu Kürtlerdir), farklı İslami mezheplerden (örneğin, Sünni ve Aleviler) ve laik, Batı-yanlısı seçkinlerden oluşan bir mozaiktir. Aşağıda daha da ayrıntılı olarak ortaya koyacağımız gibi, bu toplumsal çoğulluk politik ve askeri sınıflar tarafından kötü yönetilmektedir.[5] 1950'lerde çok partili sistemin kabul edilmesinden beri, Türkiye her zaman en hafif deyimle ordu tarafından gözetim altında tutulan istikrarsız bir politik sisteme sahip olmuştur. Ülke çoğu kez partilerin oluşturduğu bir koalisyon tarafından idare edilmiştir. 1990'ların sonlarına doğru, Başbakan Bülent Ecevit'in yönettiği koalisyonun ikinci en önemli partisi, aşırı milliyetçi MHP'ydi.[6]

Bazı analistlerin öne sürdüğünün tersine, ister askeri-politik olsun, isterse ekonomik, bütün laik seçkinler Avrupa yanlısı değildir.[7] Devlet aygıtından gelen ayrıcalıklarını korumak isteyen belirli sınıfsal ve askeri gruplar (örneğin üst düzey idari kadrolar, devlet burjuvazisi ve bazı askeri kesimler) ülkenin AB'ye katılmasına kesinlikle karşıdırlar. lan Lesser bu durumu şöyle açıklıyor:

"Türk ordusu ve bürokrasisi, devletin güvenliği, bütünlüğü ve refahına bir tehdit olarak algıladıkları ekonomik reformlar dahil reformlara çok büyük bir direnç göstermişlerdir. Ne gariptir ki, bu iki kurum modern Cumhuriyetin temel direkleri ve Atatürkçü modernlik vizyonunun sağlam yandaşlarıdırlar. Bugün birçok Türk'ün kabul edeceği gibi, bu vizyonun devletçilik ve merkeziyetçiliği vurgulayan ekonomik boyutu, artık başka yerlerde liberalleşme ve merkezsizleşme yayılırken çok modern görünmüyor. Türkiye'deki bu sorunlar etrafındaki tartışma hem Türkiye'nin yirmi birinci yüzyıldaki bakış açısını hem de Avrupa ve ABD'nin Türkiye'yi bir kalkınma 'modeli' olarak görmeye devam edip etmeyeceklerini belirleyecek." [8]

Laik ordu içinde güçlü kesimler, ülkenin belirli normlar temelinde demokratikleşmesi/federalleşmesinin, sonunda Türkiye'nin parçalanmasına/bölünmesine yol açacağı düşüncesiyle, Türkiye'nin Avrupa perspektifine gerçekten de muhalefet ediyorlar, benzer bir görüş, MHP'nin sertlik yanlısı bazı kesimleri tarafından da savunuluyor. Bu görüş çoğu kez AB'nin Türkiye'nin üyeliği konusunda ciddi olmadığı ve bu nedenle Türkiye'nin İran ve Rusya kartını oynayarak, Batı yanlısı ittifak sisteminden ayrılmayı düşünmesi gerektiği biçiminde sunuluyor. Bu, sadece AB-ABD'yi yoklama amaçlı bir söylem olabilir ama gene de önde gelen askeri kesimin Avrupa'nın koşullarıyla Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak bakmadıklarının da göstergesidir.[9] Özetle Türk devleti içindeki bazı güçlü kesimlerin Avrupa'ya kuşkuyla yaklaşması, "Türkiye'nin üye olması için, Türkiye'nin değil, AB'nin değişmesi gerektiği"ni öne süren bir söylemden anlaşılıyor.[10]

İslam, toplumsal tutumlar, adetler ve töreler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip, laik askeri ve politik seçkinler buna çok az hoşgörü gösteriyor. Ancak sadece Türkiye'nin toplumsal kimli-

ğinde değil, aynı zamanda ülkenin politik sisteminde de derin köklere sahip olduğundan, hem AB hem de ABD Türkiye'nin iç politika sahnesinde İslam yanlısı bir dönüşe her zaman şiddetle muhalefet etmişlerdir.[11] Bu durum kendi içinde tutarlı bir blok olmayan ordu üzerinde, İslamcı partileri sıkı bir şekilde gözetim altında tutması için ek bir baskı yaratıyor. Bunun nedeni kısmen, çoğunlukla Hıristiyan Demokrat olan bazı AB liderlerinin, Türkiye'nin Müslüman kimliğini ülkenin AB üyeliğini reddetmek için bir bahane olarak kullanmış olmalarıdır. Ama sorun çok daha karmaşıktır.

İlk elde, bir yandan İslamcı politik partiler ve kuruluşlar, diğer yanda Türk milliyetçileri kimin daha milliyetçi olduğu konusunda tam bir yarış ve rekabet halindedirler. Türk İslamcıları geçmiş yıllarda zaman zaman kendilerini Türk milliyetçiliğinden daha milliyetçi ve vatansever olarak göstermişlerdi. Örneğin 1974 Kıbrıs krizi sırasında, sosyal demokrat Bülent Ecevit ve İslamcı Necmettin Erbakan'ın yönetimindeki garip koalisyon kabinesi sadece askeri harekata tam destek vermekle kalmamış, aynı zamanda Erbakan'ın, Türkiye'nin tüm Kıbrıs'ı ele geçirmeyi düşünmesi gerektiği şeklindeki şahince önerisini de tartışmıştı.[12] Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin İslamcı parti ve kuruluşları, Kafkaslar ve Orta Asya'daki eski Sovyet Türki/Müslüman cumhuriyetlerde Türkiye'nin etkisini canlandırmayı amaçlayan bir eğitim ve ekonomi politikası geliştirmişlerdir. Bazı laik milliyetçi kesimler İslamcı vatansever ufku bile aşmışlardı: Onlar Ziya Gökalp'in Pan-Türkizminin ideolojik etkisi altında, Osmanlı İmparatorluğu'nu andıran ve Balkanlar'dan Çin Seddi'ne uzanan büyük Türkiye'nin yeniden yaratılmasını hayal ediyorlar. Bu Pan-Türkist fikirler demetine göre, Türk vatanı Balkanlar'dan Çin Seddi'ne, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya uzanan mitolojik ülkenin adıyla 'Turan' olarak adlandırılmalıdır.[13]

İslam ve Pan-Türkizm gibi iki rakip milliyetçiliğin olağandışı sosyo-politik karışımı, Türkiye'nin Kafkaslar'daki Müslüman/Türki devletlere ve Balkanlar'daki çeşitli Müslüman azınlıklara yönelik dış politikasında oldukça tutarsız ve kafa karıştırıcı bir grafik çizmesine neden oldu. Türk ordusu her zaman bir yandan İslamcıları ülke içinde bastırırken, diğer yandan seçici bir biçimde yurt dışında onların haklarının bayraktarlığını yaparak laik ve İslamcı milliyetçi akımlar arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır.[14] Sözgelimi Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, Türkiye'nin Balkanlar'daki dış politikası, Müslüman azınlıkların haklarını savunmak olmuştur. Ancak bu politik proje tutarlı ve dolayısıyla başarılı olmadı, nedeni ise çok basitti: Türkiye, Kürtlere azınlık haklarını vermek istemediğinden, Türk hükümeti Balkanlar'daki etnik Türkler ya da Müslümanlara azınlık haklarının verilmesini ısrarla talep etmemiştir. Türkiye'nin iç ve dış politikaları arasındaki politik-kültürel ilişkileri koparan bu çelişkiler demeti, ülkenin bölgesel etkisini sınırlandıran etkenlerden sadece biridir. Gerçekte, Türkiye'nin Balkanlar ve Kafkasya bölgesindeki nüfuz alanı, diğer birçok tamamlayıcı ve daha önemli nedenlerle sınırlanmıştır.

Birincisi, Hazar ve Kafkaslar'daki Rus ve İran etkenleri ve ABD'nin Ortadoğu ve çevresinde Türkiye'ye biçtiği rol, Türkiye'nin bu bölgede etkisini artırmasını engelledi. İkincisi ve belki daha önemlisi, Türkiye'nin ekonomik sorunları, Türklerin İslam yanlısı dış politikasının tutarlı bir biçimde gelişmesinin önüne geçti. Paradoksal bir biçimde bu iki nedene Türkiye'nin İsrail ile ittifakı da eklenebilir. Türk-İsrail ekseninin Türkiye'nin dış ilişkilerinde elini güçlendirdiği doğruyken, aynı zamanda ülkenin Arap ve diğer İslam devletleriyle ilişkilerini de koparıyor. Türk-İsrail eksenini gelecek bölümde inceleyeceğiz. Şimdilik, kısaca üç sorunu ele alarak Türkiye'nin gücünün sınırlarına göz atmak yeterli: Birincisi, Hazar bölgesinde Türkler ve

Ruslar arasındaki çıkar çatışması, İkincisi ABD'nin Türkiye'ye Ortadoğu ve çevresinde biçtiği rol ve üçüncüsü, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının ülkenin genel performansını ve imajını etkilemesi.

İlk olarak, Türkiye'nin Hazar çevresindeki eski Sovyet cumhuriyetleri ya da Balkanlar'daki çıkarlarının, hem geçmişte hem de bugün sadece bu cumhuriyetler ile paylaştığı dilsel ya da etnik yakınlıklara dayanmadığını açıklığa kavuşturmalıyız. Aslında Türkiye bölgenin kaynaklarından yararlanmak, dolayısıyla "artan enerji gereksinimleri"ni[15] karşılamak için etnik-dilsel etkeni kullanmaya çalışıyor ya da Bülent Aras'ın söylediği gibi:

"[Türkiye] özellikle Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'da yaşamsal enerji kaynaklarına, karlı petrol taşıma gelirlerine ve Türk malları için yeni pazarlara girmeyi [umuyordu]. Türkiye'nin mevcut ekonomik gelişme çizgisini sürdürmek için 2010 yılına kadar yılda kabaca 55 milyon ton petrol ithal etmek zorunda olduğu tahmin edilmiştir."[16]

Bu yüzden Hazar bölgesinde ülkenin politikası çok nettir. Bakü-Ceyhan boru hattını inşa edip, ekonomik bakımdan sürdürülebilir kılmak isteyen Türkiye, Hazar'a kıyısı olan Türkmenistan ve Anadolu arasında bir doğal gaz boru hattının inşasına olağanüstü önem verdi. Bu proje, "Türkiye'ye Karadeniz'in altından doğal gaz taşımayı amaçlayan, eleştirenlerin Mavi Düş diye adlandırdığı, Rusların Mavi Akım projesi gibi alternatif rotaları" devreden çıkarmayı hedefliyor.[17] Bu bağlamda, Türkiye 1990'larda Çeçenleri destekleyerek ve aynı zamanda enerji kaynakları ve Dağlık-Karabağ'ın kontrolü için Ermenistan ile çatışmaya giren Azerilerin yanında yer alarak, Ruslarla çelişkiye düşmekte duraksamadı. Bu durumda ABD, Türklerin Hazar bölgesinde nüfuz kazanması adına Rusya ile gelişmekte olan ilişkilerini tehlikeye atamayacağından Türkiye'ye hiçbir yardımda

bulunmadı. Ayrıca Türkiye ABD'den 1990'ların ortasında Bakü-Ceyhan projesi için destek aldı, Türkmenistan-Anadolu doğal gaz boru hattı için değil.[18]. Ama Bakü-Ceyhan projesinde bile, ABD tüm ağırlığıyla Türkiye'ye destek veremedi, çünkü bu, Rusya ile ilişkilerinin bozulmasına yol açabilirdi. Meliha Altunışık bu sorunu şöyle yorumluyordu:

"Yoğun diplomatik girişimlerden sonra, Ocak 1995'te ABD hükümeti 'Türkiye'den geçen bir boru hattı'na [Bakü-Ceyhan projesi] desteğini ilan etti. Ne var ki bu fikir, ABD'nin 'çok sayıda boru hattı' politikasının genel çerçevesi içinde sunulmuştu. ABD hükümeti Rusya'yı tamamen karşısına almak istemiyordu. Diğer yandan, ekonomik ve politik nedenlerle Washington bir tek ülkenin petrol musluklarının kontrolünü elinde tutmasını istemiyordu. Bu tüm 'boru hatları siyaseti'nde ABD politikasının köşe taşı oldu. Zaman zaman ABD hükümeti Türk hükümetine de Rusya ile anlaşması yönünde baskılar yaptı."[19]

Şurası muhakkak ki Türkiye'yi yaratıcılıktan yoksun ve karışıklık içinde bir dış politika üretmeye sadece Türkiye-ABD ilişkileri itmiş değildir. Örneğin 2002 sonbaharında boru hattının işletilmesinde BP'nin yeni rolü ve ABD'nin projeye ve katılımcı üç ülkeye (Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye) yardım etme kararı, ABD'nin Türkiye'yi Irak'taki Saddam rejimine karşı kazanma ihtiyacından doğmuştu. Aynı zamanda ABD, büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı olan Gürcistan için de bir alternatif enerji kaynağı sunuyordu. Sonunda ABD'nin Ortadoğu ve çevre cephesinde Türkiye'yi ve diğer bölgesel ve etnik oyuncuları kullanma tarzı, hem Türkiye hem de AB'de birçok kızgınlıklara yol açtı.

İran ve Irak'la iyi ilişkiler geliştirmek öteden beri Türkiye'nin çıkarınaydı ve bu tutumu AB tarafından çok olumlu bulunuyordu.[20] Irak Türkiye'nin üçüncü büyük ticaret ortağı ve en

büyük petrol tedarikçisiydi. Yine de ABD 11 Eylül'den sonra, Amerikan liderliğinde bir koalisyonun olası bir Irak bombardımanına destek olması için Türkiye'ye baskı yaptı. Ayrıca ABD, Saddam rejimini tasfiye etme çabasında, Saddam'a karşı kullanmak amacıyla kuzey Irak'taki Kürt politik gruplarıyla ilişkilerini tazeledi. Bunun karşılığında özerklik sözü verdi ama Türkiye buna sert bir muhalefet gösterdi. Türkiye'nin Saddam'ın düşüşünün ardından bir Kürt devletinin doğma olasılığına karşı Kuzey Irak'a askeri birliklerini konuşlandırmaktan başka bir seçeneği kalmayabilir. Türkiye'nin Iraklı Kürtlerin özerkliğinin Türkiye Kürtlerini Irak'taki kardeşleriyle birleşmeye teşvik edebileceği, Türkiye'yi bölebileceği ve 'Büyük Kürdistan'ı yaratabileceği şeklindeki korkuları anlaşılabilir. Türkiye, ABD'nin Afganistan'daki ISAF komutasını üstlenmesi önerisine de, kendi kuvvetinin orada sürekli konuşlanması gerekebileceği gerekçesiyle itiraz etmiş ve bu tutumu ABD'de büyük rahatsızlık yaratmıştı. ABD Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'yi Ortadoğu ve çevresinde kontrolsüz petrol üreticisi devletler ve alt bölgelerde nüfuzunu arttırmak ve bunlar üzerinde denetim sağlamak amacıyla, molla yönetimindeki İran ve Irak'a karşı saldırı projesinde "kilit bir cephe devleti"nden öte bir şey olarak görmeme eğiliminde.[21] Türkiye'ye verilen bu "cephe devleti" rolü de İran ve/veya Irak'ın Amerikan yanlısı tavır alması halinde ortadan kalkabilir ama şimdilik durum böyle değil.[22] ABD'nin İran ve Irak konusunda Türkiye'ye yönelik baskılarıyla birlikte, Rusya ve Türkiye arasında denge kurma kaygısı Türkiye'yi, oldukça karışık ve AB'yi rahatsız eden bir dış politika izlemeye itmiştir. Aynı zamanda gözden kaçırılmaması gereken diğer bazı sorunlar da vardır.

Türkiye hem AB hem de ABD tarafından sürekli enflasyon, devasa bir kamu borcu ve bütçe açığı, zayıf bankacılık sektörü, yüksek faizler, yetersiz endüstriyel üretim oranı ve istikrarsız

kur politikası ile yaşayan her zaman hasta bir ekonomi olarak görülüyor. Ayrıca nüfusunun yaklaşık yüzde 45'i tarımda çalışıyor ve ekonomisi hala devlet tarafından yönetiliyor. Türkiye ekonomik ve mali krizlerden kurtulmak için sürekli olarak IMF kredilerine ihtiyaç duyuyor. Bu ekonomik kısıtlamalar Türkiye'nin kaynaklarına büyük bir yük bindiriyor ve ülke Kafkaslar ve Hazar'daki Türki devletlere vaat ettiği yardımı göndermekte olağanüstü zorluklar yaşıyor.[23] Ayrıca IMF Türkiye'ye gerekli reformları uygulaması, örneğin özelleştirmeyi hızlandırması için yeni neo-liberal koşullar dayatıyor ve bu, Anadolu'nun kalabalık yoksul kitleleri ile orta-üst sınıflar arasındaki uçurumu iyice büyütüyor.

Öte yandan Türkiye'den, sınıf farkları Anadolu'ya bir ölçüde orantılı bir biçimde dağılmış homojen bir sosyo-ekonomik bölge olarak söz etmek doğru olmaz. Batı Türkiye ve doğu Türkiye iki farklı dünyadır, örneğin İtalya'nın sanayileşmiş kuzeyi ve az gelişmiş güneyi arasındaki bölünmenin bunun yanında sözü bile edilemez. Özellikle bölgenin Kürt karakteri nedeniyle, Türkiye'nin Güneydoğusu devletin sosyal ve ekonomik politikalarında tamamen göz ardı edilmiştir.[24]

AB'nin Türkiye'nin kötü insan hakları sicili hakkındaki kaygısı kısmen Avrupa ve Almanya'nın stratejik kaygılarını gizleyen bir söylemken, kısmen Türkiye'nin siyasi yapısının ciddi sorunlarını yansıtıyor. Ne olursa olsun bu, liberal demokrasi ve güvenliğe kopmaz bir biçimde bağlı bir sorundur: Türkiye'nin askeri seçkinlerinin bu sorunları ele alma tarzları, Avrupa ve Türkiye için daha da fazla sorun yaratıyor.

Türk Kemalist kurumlaşmanın içindeki geçerli görüş, ülkenin birliğinin, toplumsal, dinsel ve etnik çoğulculuğun politik, hukuki ve ideolojik düzeylerde ifadesinin önlenmesi yoluyla korunabileceğidir. AB'nin 1993 Kopenhag politik kriterlerine aykırı olmasının dışında, bu yaklaşım iç güvenlik dengesini de tehlikeye

atabileceğinden, AB'nin yarı otoriter bir Türkiye'yi kendi saflarına kabul etmekte hiçbir çıkarı yoktur. Ayrıca Almanya'nın etkisi altında ABD de, Türkiye'nin sorunlu mozaiğini içine almaya zorlayarak doğuya doğru genişleme sürecindeki AB'nin önemli oranda istikrarsızlaşması olasılığını kabul etmekte isteksiz davranmaktadır. AB/Almanya'nın pozisyonu tamamen liberal demokratik bir pozisyondur: Türkiye'nin birliğe katılım öncesi demokratikleşmesi iç gerilimleri barışçıl bir biçimde azaltabilir, demokratik bir siyasi yapı olarak sınıfsal, etnik ve dini ayrımları özümseyebilir, dolayısıyla Türk toplumunun Soğuk Savaş sonrası dinamizmini politik olarak bütünleştirebilir. AB, Türkiye'yi olduğu gibi ya da çok küçük düzeltmelerle kabul ederse, politik ve ekonomik güvenliğini tehlikeye atabileceği sonucuna varmıştır. Ayrıca AB'ye üye devletler AB'nin bölgesel ve yapısal fonlarının IMF'nin Türkiye'ye taahhüt ettiği borçların yerini almasını kabul etmemişlerdir ve özellikle Fransa Türkiye'nin katılımıyla er geç delinecek olan Ortak Tarım Politikası'nın (CAP) bozulmasına itiraz etmiştir. Türkiye'yi olduğu gibi ya da 'kendi koşullarıyla' kabul etmek *acquis*'in uygulanmasında tamamen olumsuz bir örnek oluşturacaktır.

AB'nin 1990'lardaki 'demokratikleşme talebi' temelde Balkanlar ve Karadeniz bölgesinde Alman/Türk çıkarlarının çatışma içinde olması nedeniyle, en başta Almanya tarafından öne sürülüyordu. Ayrıca Avrupalı bir Türkiye'nin Türkiye'den emek göçü aracılığıyla Alman ekonomisi üzerinde bir yük oluşturabileceği şeklinde bazı temelsiz korkular vardı ve hala vardır.[25] Bu iki nedene, Helmut Kohl yönetimindeki CDU-CSU koalisyonunun Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki çekimserliği de eklenebilir. Ancak bu çekimserlik Gerhard Schroeder başbakanlığında SPD'nin yönettiği 1998-99 sonrası koalisyon hükümeti tarafından paylaşılmamıştır.

Her halükarda, zaman zaman devlet aygıtına bağımlı, mo-

dernleşme karşıtı sınıfsal tabakalar tarafından desteklenen Türk ordusu, AB'nin ve Almanya'nın 'demokratikleşme talebi'ne direnme eğilimindedir. Bu tutum diğer faktörlerin yanı sıra, ABD tarafından tam desteklenen bir Türkiye'nin askeri gücünün, gerektiğinde iki buçuk farklı cephede başarıyla savaşma yeteneğine sahip olduğu şeklindeki kendinden menkul varsayıma dayanmaktadır.[26] Dolayısıyla ordu *fait accomplis* (oldu bitti- ç.n.) yaratmak ve/veya iç istikrarı sağlamak ve/veya bazı seçkinlerin politik konumunu meşrulaştırmak için bağımsız ve hatta provokatif eylemlere girişme riskini alabilmiştir. Bu bağlamda ordu sadece Türkiye'nin siyasi yapısını bir arada tutan bir aktör değil, aynı zamanda politik sınıflar ve diplomatik kurumların demokratik ve caydırıcı aracılığı olmadan dış ve iç politikaları doğrudan yürüten bir organ olarak görülebilir.

Böyle bakınca, Türkiye'nin iç krizlerini savmak için Yunanistan ve Kıbrıs'a karşı güç göstermeye hevesli olması hiç de rastlantı değildir. Örneğin 1995 Aralık seçimlerinde istediği sonucu alamayan Başbakan Tansu Çiller, kendi politik durumunu sağlamlaştırmak için Ege'de Yunanistan'a ait Kardak kayalıklarına gazeteciler ve komandoları göndererek oradaki Yunan bayrağını indirtip Türk milliyetçiliği kartını oynamıştı. İki ülke de hemen Ege'ye donanmalarını yığmaya başlamış ve kriz en sonunda ABD Başkanı Clinton'ın kişisel müdahalesiyle sona ermiş, her iki taraf da kayalıkları ulusal sembollerini bırakmadan terk etmekte anlaşmışlardı. 1987'den beri Yunanistan ve Türkiye arasında yaşananların en kötüsü olan bu olay, Costas Simitis'in Üçüncü Yolcu sosyal demokrat liderliğinde kurulan yeni Yunan hükümeti için (Ocak-Şubat 1996) kötü bir dış politika sınavı olmaktan çok, Türkiye'nin iç sorunlarını anımsatan tehlikeli bir uyarıydı. ABD liderliği kızdı çünkü Bosna savaşma henüz son vermiş olan Dayton anlaşmalarının ardından bir Yunan-Türk cepheleşmesi anlamsızdı.[27]

ABD ve Türkiye Ekseni

ABD resmi olarak, AB ve Almanya'nın Türkiye'ye yönelik politikasının temel ilkelerini desteklemekle beraber, özellikle Türkiye siyasi kurumunun demokratikleşmesi konusunda Türk Sorunu'nun çözümüne yaklaşımı tamamen farklıdır. ABD'ye göre, Türkiye'nin demokratikleşmesi, üyelik öncesinde Batı'nın liberal demokrasi standartlarını benimseyerek 'kulüp'ün dışında bırakılmadan bir AB üyesi olması sorunudur. Türkiye Yakındoğu'da Amerika'nın temel jeopolitik ekseni olduğundan, ABD Türkiye'nin sorunlarının çözülmesinin Türkiye'nin değil, AB'nin kurumsal yapısının görevi olduğunu savunuyor. Zbigniew Brzezinski, "Türkiye çok önemli bir jeopolitik eksendir" ama aynı zamanda da "çok ciddi iç sorunlarla boğuşuyor ve güç dengelerinde büyük bölgesel değişimlere yol açma kapasitesi sınırlıdır" diyor.[28] Bu stratejik değerlendirme, Türkiye'nin AB üyeliğinin, ABD'nin Türkiye, Avrupa ve ayrıca Ortadoğu üzerindeki ağırlığını arttıracağı görüşüne temel oluşturuyor. Washington'daki Georgetown Üniversitesi'nin Türkiye Araştırmaları Bölüm Başkanı Sabri Sayarı, durumu şu şekilde görüyor:

"Washington'ın bakış açısına göre, Türkiye, Amerika'nın ulusal çıkarlarını ilgilendiren birçok bölgesel sorunda stratejik bir role sahip önemli bir müttefiktir. Bunların içinde Körfez ve Doğu Akdeniz'de çeşitli olasılıklar, Balkanlar ve Kafkasların istikrarı ve Hazar'daki enerjiyle ilgili gelişmeler de var. ABD'nin ulusal çıkarları ve dış politika hedefleri için Türkiye'nin önemini sürdürdüğünün anlaşılması sonucunda, Washington Türkiye'nin AB'ye tam üye olma girişimini destekliyor, Türkiye'nin Azeri petrolünün Batı piyasalarına nakleden başlıca boru hatlarından birine [Bakü-Ceyhan projesi] ev sahipliği yapma isteğine olumlu bakıyor ve Türkiye ile ticari bağlarını genişletmek istiyor."[29]

ABD'nin Türkiye'nin mümkün olan en kısa sürede AB'ye üye olmasını istemesinin diğer bazı önemli nedenleri de var.

ABD, Türkiye'nin AB üyeliğini, İslamcı kökten dinciliğin merkezi Türk siyasetinin dışına çıkarılmasının bir yolu olarak görmektedir. Türk etnik-dilsel kuşağı Kafkaslar'dan Çin'e kadar uzandığından, Türkiye, *inter alia,* özellikle 11 Eylül'den sonra ABD'ye köktenci İslamcılığı tecrit etmekte yardım eden modern ve laik bir İslam imajı çizebilir. Ancak bu politika, mollaların yönetimindeki İran ve Irak konusunda kamplaşmaya dayalı bir jeopolitik boyut içeriyor ve hem Türkiye hem de AB bunu benimsemekte gönülsüz davranıyor. Türkiye ve AB arasında, ABD'nin Türkiye'yi saldırgan bir 'cephe devlet'i olarak görmesine karşı bir anlayış birliğine varılmıştır. Bu yüzden, Graham Fuller'in Türkiye ile ilişkilerinde Avrupa'yı "daha somut birkaç kaygı yönlendirirken, VVashington'ın hemen hemen sadece jeopolitik ve stratejik kaygılar taşıdığı" değerlendirmesi temelde doğrudur.[30]

Ancak Türkiye'nin AB üyeliği aracılığıyla ABD-Türkiye bağlarının güçlendirilmesi, diğer stratejik seçenekler arasından sadece bir tanesidir. Aslında, geniş anlamda iki senaryonun gerçekleşme olasılığı vardır. Birincisinde ve Türkiye'nin AB üyeliğinde, ABD kartlarını Ortadoğu ve Orta Asya konularında Almanya/AB karşısında hem Türkiye hem de İngiltere'ye oynayacaktır. Bu pekala İsrail ekseninin de kullanılmasıyla birleşerek, Batı Avrasya ve Akdeniz'de olayları olası bir Alman-Fransız-İtalyan tavrının aleyhine geliştirebilir. Bu tür bir senaryoda, Rusya ve Çin etkenleri kilit olacaktır, çünkü ya ABD liderliğinde bir ittifaka ya da kıtasal Avrupa ittifakına yaklaşacaklardır. Her halükarda eğer Türkiye AB üyesi olursa, ABD olası bir Fransız-Alman cephesine karşı daha güçlü bir politika kartını oynamak için elinden gelen her şeyi yapacaktır. Ama bir de buna karşıt bir senaryo daha vardır.

Avrupalı bir Türkiye Türk-İsrail eksenini pekala zayıflatabilir ve Almanya, Fransa ve Türkiye arasında yakın bir dostluğun itici gücünü oluşturarak, ABD'nin Türkiye üzerindeki ağırlığını azaltabilir. Bu tür bir bloğun oluşturulması, aynı zamanda İsrail'i de denkleme katarak, AB ve Arap devletleri arasında daha olumlu bir anlayışın yerleşmesine bile katkıda bulunabilir. Euronun Ortadoğu'da petrol ve diğer enerji kaynaklarının alışverişinde kullanılmasının getirdiği ekonomik yararlarla birleşen bu anlayış, orada ABD ekonomik gücünü tamamen kırabilir.[31] ABD dünyanın en büyük borçlusudur ama borcu dolar ağırlıklıdır. "Eğer Ortadoğu'nun petrol gelirlerinin önemli bir miktarı bir başka dövize kayarsa" ABD ekonomisi epey zarar görebilir.[32] Bu bağlamda, Türkiye üzerinde etki kurma konusunda AB-ABD arasındaki kapışma, gerçekten açık bir biçimde ve sonucu kestirilemeyecek kadar büyük önem taşıyor olarak görülmelidir.

Yakın ve Ortadoğu konusunda ABD ve Türkiye arasındaki ortaklık, her zaman 'dengesiz karşılıklılık' ilkesine dayanmıştır. Türkiye, ABD'nin ekonomik, askeri ve politik desteği karşılığında çok büyük ödüller sunmuştur. 1990'ların başında Türkiye'nin ABD'nin Körfez'deki savaş politikasını desteklemesi, Türkiye'ye "Ortadoğu ticaretindeki kayıplarıyla birlikte, Irak'tan gelen petrol boru hattının kapanmasıyla, tahmini olarak 9 milyar dolarlık gelir kaybına neden olmuştur."[33] 1990'larda, ABD Türkiye'nin İncirlik ve Diyarbakır üslerini Irak hedeflerine karşı günlük askeri operasyonlarında kullanmıştır. ABD, aynı zamanda Kıbrıs'taki Dekhelia ve Akrotiri/Episkopi İngiliz üsleriyle birlikte, bu hava üslerini de 2001-02'deki Afganistan harekatı sırasında kullanmıştır. Bununla birlikte ve Bakü-Ceyhan projesinin başlamış olmasına karşın Türkiye, Ürdün ve diğer Ortadoğu devletleriyle birlikte, Irak'a karşı tam boyutlu bir harekatı desteklemekte kararsız davranmıştır.[34] 11 Eylül sonrasında, Irak'a karşı büyük bir ABD saldırısının gündemde oidu-

ğu düşünülürse, İngiltere'nin Kıbrıs'taki üsleri gibi İncirlik ve Diyarbakır da özel bir askeri ve istihbarat önemi kazanmıştır. Aynı zamanda, Türkiye ve ABD arasında çeşitli ortak ekonomik yatırımlar da vardır ve Türkiye ABD askeri donanımının en büyük müşterilerinden biridir.

ABD ve Türkiye arasındaki ortak anlayış, aynı zamanda Rusya'nın Kafkaslar ve Hazar'da dengelenmesi ve denetim altında tutulmasıyla da ilgilidir. ABD, Çeçenistan ve Azerbaycan'da Türkiye'nin Rusya karşıtı politikasını desteklemekte kararsız davranmakla birlikte, Türkiye Rusların Hazar ve Kafkaslar'daki Amerikan çıkarlarını tehlikeye atabilecek olası hamlelerine karşı caydırıcı bir rol de oynamaktadır. Türkiye ABD'nin teşvikiyle Rusya'nın güvenlik kuşağının kalbinde yer alan ve ABD'nin tümüyle kendi safına çekmek istediği kilit bir ülke olan Ukrayna ile bağlarını geliştirmeyi başarmıştır. 1997 Haziranı'nda Türkiye, Ukrayna ile "Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan limanı ile Karadeniz'deki Samsun limanı arasında bir boru hattının inşa edilmesi için" bir anlaşma imzaladı.[15] ABD gerçekten de Soğuk Savaş sonrasının Türkiyesi'ni Hazar-Ortadoğu-Balkan yayını kaplayan çok boyutlu 'cephe' rolüne sahip bir ülke olarak görüyor. Ama kısmen Rusya ve Çin'in ABD için taşıdığı jeopolitik ağırlık ve kısmen de Türk ekonomisinin durgunluğu ve/veya Türkiye'nin Irak, İran ve Ortadoğu ticaretindeki çıkarları nedeniyle, Türkiye'nin bu rolü ciddi bir biçimde sınırlanmıştır.

Bu, bir dizi sınıra rağmen, Soğuk Savaş sonrasında ABD tarafından Türkiye'ye biçilen çok boyutlu 'cephe' rolü, aynı 'dengesiz karşılıklılık' ilkesi temelinde iki ülke arasındaki işbirliğini güçlendirmiş görünüyor. 1990'larda ABD-Türkiye ilişkileri "giderek artan bir oranda Yunan-Türk ilişkilerine bağlı kalmaktan uzaklaştı."[36] Örneğin, ABD artık Türkiye'ye yaptığı askeri yardımı Kıbrıs sorununa uygulanabilir ve kalıcı bir çözüm bulun-

masına bağlamıyor. Ayrıca 2002'de Türkiye, ABD ve İngiltere ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (ESDI) üzerine başarılı bir anlaşma yaptı. Yunanistan'ı kızdırma pahasına, Türkiye ESDI operasyonlarını Kıbrıs ve Ege gibi gerilimli bölgelerin dışında tutmayı başardı.[37] Bunun karşılığında Türkiye, AB'nin NATO'nun Türkiye'deki üslerinden yararlanmasını kabul etti. Bir yandan Türkiye Yunanistan'ın aleyhine kendi ulusal çıkarlarını güvenceye alırken, ABD de büyük bir hedefini, yani AB'nin Acil Müdahale Kuvveti'nin NATO'ya bağımlılığını gerçekleştirmiş oldu.[38] Bu kitap yazılırken, AB düzeyinde sorun tamamen çözülmemiş olmakla beraber, bu sınırlama yönteminin Yunanistan ve AB'nin Orta Asya ve Ortadoğu'daki politik rolünün aleyhine olduğu gerçektir.

Gerçekçi Oyunun Özeti

Kıbrıs'ın AB'den beklentileri tartışmalarına girmeden önce, geçen bölümlerde çıkarılan bir dizi sonuçla ilgili yorumlarımızı güçlendirip genişletmeliyiz. ABD, Balkanlar ve Ortadoğu politikasını, Soğuk-Savaş'taki güvenlik ve savunma ilkelerinin stratejik çerçevesini saldırgan bir biçimde genişleterek sürdürüyor. Soğuk Savaş'tan beri ABD politikasının büyük başarılarından biri, planlama, stratejik ve ekonomik amaçlarla Balkanlar ve Yakındoğu'nun 'yeniden birleştirilmesi' olmuştur. Ne var ki, bu 'yeniden birleştirme', Balkanlar ve Doğu-Orta Avrupa'daki eski Sovyet cumhuriyetlerinin Almanya, Rusya ve ABD arasında 'yeniden paylaşımı' yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden ABD, Almanya'nın AB'nin genişlemesi yoluyla sürdürdüğü doğu politikasına destek vermektedir.

Soğuk Savaş'taki 'Kuzey Duvarı' anlayışı, böylece Rusya ve Çin'i kuşatan kaim Batı Avrasya stratejik kuşağına dönüşme eğilimindedir. İran 1979'dan beri zincirin hareketli denkleminin dışında kaldığından, Afganistan ve diğer önemli Ortadoğu dev-

letleri ve alt bölgeleri, en azından Körfez Savaşı'dan beri tamamen Amerikan çıkarlarına bağlı kalmışlardır. Ortadoğu'da Irak, Suriye ve Libya gibi başka itaatsiz oyuncular da var ama kilit hedefler olan Rusya ve Çin'i kuşatmak, enerji boru hattı projelerini kontrol etmek ve düşman rakipleri ortadan kaldırmak doğrultusunda çok önemli ilerlemeler de sağlanmıştır. ABD, Ortadoğu ve çevresinde, Balkanlar'da başarılana benzer bir uzlaşmaya, yani bölgenin ABD hegemonyası altında kendisi ve kilit Avrasya oyuncuları arasında 'yeniden paylaşımını" amaçlıyor. Soğuk Savaş sırasında özellikle Nasır milliyetçiliği, Arap-İsrail çatışması, Avrupa'nın dile getirdiği çelişkiler, Kıbrıs çatışması ve SSCB'nin askeri kudreti ile karşı karşıya geldiğinde, ABD Ortadoğu oyununu kontrol etmekte bugünkünden çok daha büyük sorunlar yaşamıştı.

Bu açıdan, Avrupalı bir Yunanistan ve NATO'ya üye bir Türkiye hala Yakındoğu'nun satranç tahtasında önemli piyonlardır ve ABD tarafından birleşik bir jeostratejik blok olarak görülmeye devam edilmektedir. Aynı şekilde, her iki ülke de Karadeniz ve Balkanlar'dan, Doğu Akdeniz ve Kafkaslara kadar uzanan daha geniş kuşakta istikrar unsurları olarak görülüyor. ABD, Ege'yi kilit bir uluslararası deniz yolu, Yunan-Türk dostluğunu çatışmalardan kaçınmanın yaşamsal bir önkoşulu, dolayısıyla deniz ticareti, boru hattı projeleri ve FIR hatlarının korunmasının zemini olarak görüyor.

Soğuk Savaş politikasını sürdüren ABD, bu çözüm NATO ve AB çerçevesinde hem Yunanistan hem de Türkiye'yi tatmin ettiği ölçüde, Kıbrıs sorununa kalıcı ve uzun süreli bir çözüm istiyor. Ne var ki, Türkiye hala stratejik olarak Yunanistan'dan daha önemli görülüyor. ABD'nin 1974'den beri Ege ve Kıbrıs'ta Yunanistan ve Türkiye arasında çatışmaya yol açan olaylarda takındığı tutum, Türklerin çeşitli hatalarına rağmen IMF ve Dünya Bankası'nın Türkiye'ye desteğinin sürmesi ve çeşitli

Avrupa forumlarında AB'yi Türkiye'nin tam üyeliği için sıkıştırması buna işaret ediyor (bkz. gelecek bölüm). Ayrıca, 11 Eylül sonrasının olayları Türkiye'nin temel jeopolitik önemini daha da artırmıştır.

Ama Türkiye'nin bölgesel jeostratejik önceliği, bugün de geçmişteki gibi, değişmeden kalan yapısal bir koşul değildir. Görmüş olduğumuz ve aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde sunacağımız gibi, Türkiye'nin jeopolitik rolü ve iç sorunları konusunda bir yandan Türkiye ve ABD, öte yandan ABD ve AB arasında ciddi anlaşmazlıklar vardır. Ayrıca, NATO ve AB'nin kurumsal çerçevesinde, ABD büyük Batı Avrasya satranç tahtasında Almanya'yı Türkiye'den daha önemli görme eğilimindedir. Bu açıdan, Türkiye dış politikasını değişen politik durumlara göre geliştirmeye zorlanmıştır. Aynı şekilde, Yunan-Türk karşıtlığının etkisi, soyut jeostratejik kaygılara dayalı önceden belirlenmiş sonuçlardan çok, Batı Avrasya'daki diğer bölgesel değişkenler gibi, sadece bütün tarafları ilgilendiren ekonomik, politik ve savunma diplomasisinin başarıyla uygulanmasının bir sonucu olarak görülebilir. Yunanistan'ın ABD için Batı Avrasya'da Almanya'nın önemini anlamış olduğunu ve bu nedenle AB içinde Kıbrıs oyununu çok akıllı ve becerikli bir biçimde oynadığını söyleyebilirim.

Bir yandan Türkiye'nin iç ve dış politikaları arasındaki sorunlu halkaları, diğer yandan ülkenin ABD'nin Avrasya politikasına stratejik katkısını dengeleyen ABD, Yakındoğu'da Türk eksenini desteklemeyi tercih etmiştir. Bunun sadece Türkiye'nin Ortadoğu ve çevresinde yapısal jeostratejik önceliğine dayanan *a priori* (önsel- ç.n.) belirlenen bir karar değil, Türkiye, AB devletleri ve ABD arasında politik-askeri ve ekonomik düzeylerde başarılı pazarlıkların bir sonucu olduğunu görebiliriz. Ayrıca, aşağıda daha da aydınlanacağı gibi, Türkiye hem Batı Avrasya'da hem de küresel açıdan Almanya'dan daha önemli değildir.

Dolayısıyla, Türkiye birçok uluslararası forumda AB devletleri ve Almanya'nın politik iradesini yansıtan uzlaşmalara zorlanmıştır. Hem AB'nin hem de ABD'nin baskısı altında, Türkiye cesur bir politik ve ekonomik reformlar süreci başlatmayı kabul etmiştir. Örneğin Kürtçe yayın mevcut yayıncılık yasaları açısından fiilen yasaklandığı halde, Avrupa standartları açısından tamamen yetersiz kalsa da 2001-02'de gerçekleştirilen reformlar kesinlikle bir iyi niyet göstergesidir ve gelecek on yılda süreci derinleştirmeye dönüktür.'[9] Ayrıca Türkiye'nin politik idari kesiminin bölgesel ve sınıfsal farklar karşısındaki kayıtsız tutumuna rağmen, Türkiye IMF kredileri konusunda ABD ile başarılı pazarlıklar yapmıştır.

Türkiye'nin üyeliği konusunda ABD'nin Avrupa yanlısı tavrı temelde jeostratejik bir amaç taşıyor. Türkiye NATO'nun en büyük ikinci muvazzaf ordusuna sahiptir ve Balkanlar ve Ortadoğu'nun sorunlu kuşağında askeri konumunu sağlamlaştırmayı başarmıştır. Ayrıca Türkiye'yi AB'ye mümkün olduğunca çabuk sokmak isteyen ABD, Ortadoğu'daki 'haydut devletler'e karşı kendi politikalarını desteklemesi için Türkiye üzerinde ek baskılar da yapabilecektir. ABD, Kafkaslar ve Hazar bölgesinde Rusya'nın aleyhine Türkiye'yi desteklememekle birlikte, gerçekte Türki Doğu Avrasya, hala bölgede istenmeyen Rus yanlısı ya da hatta Çin yanlısı gelişmelere karşı caydırıcı amaçla kullanılabilir.[40] Bu açıdan, *mutatis mutandis,* ABD'nin Türkiye'yi Ortadoğu'nun Almanyası olarak düşündüğünü varsaymak bir abartma değildir.

ABD'nin ikinci ama eşit derecede önemli amacı ekonomiktir. Önceden özetlendiği gibi, şu anda Türkiye'ye akıtılan muazzam miktarlardaki IMF kredisinin yerini AB'nin bölgesel ve yapısal fonları alacağından, ABD ve Ingiltere, Türkiye'nin AB'ye katılmasının en güçlü destekçileridir. Türkiye'nin katılmasının AB'nin sendeleyen Ortak Tarım Politikası'nı (CAP) ortadan

kaldırması sorun değildir. Bu Fransız, Yunanlı ve doğuya doğru genişleme bağlamında PolonyalI çiftçilerin kaygısıdır, ABD ya da İngiltere'nin değil. ABD zaten 1960'ların başından beri CAP'a karşı çıkıyor, gerekçeleri de bunun Amerikalı ihracatçılara karşı bir koruma kalkanı olduğu, onların Avrupa'nın tarım pazarına girmelerini engellediğidir.

Almanya ve Yunanistan'ın başını çektiği AB devletleri, 1990'ların ortalarından beri Türkiye'nin katılım öncesinde demokratikleşmesinin şart olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu talep, hepsi de birbirine bağlı Türkiye'nin kötü insan hakları sicili, ordunun politik sistemde başı çekmesi[41] ve diğer ekonomik ve politik (Kürt sorunu, Kıbrıs sorunu) güvenlik konularına dayandırılmıştır. Öyle görünüyor ki, AB Türkiye'nin ekonomisi ve siyaset kurumunu kendi kurallarına göre standartlaştırmak ve ancak bundan sonra Türkiye'yi üyeliğe kabul etmek, dolayısıyla büyük artçı sarsıntılar olmadan büyük bir ülkenin kendi yapılarına katılmasını kolaylaştırmak istiyor. ABD tersine, kendi jeostratejik amaçları için, Türkiye'nin AB üyeliğinin ülkenin demokratikleşmesi için bir *sine qua non* (olmazsa olmaz- ç.n.) koşul olduğunu ilan etmiştir.

Bunları söyledikten sonra, bugün ABD'nin Türkiye'ye atfettiği özel stratejik önem gibi, Balkanlar, Ortadoğu ve çevresindeki hakimiyet savaşımının da ABD'nin muzaffer Soğuk Savaş stratejisinin bir devamı olduğunu öne sürebilirim. Ancak bu değerlendirmenin değişen diplomatik ve jeopolitik güçler dengesine göre dönem dönem gözden geçirilmesi şarttır. Bu açık denklemde Türkiye, bütün Batı Avrasya kuşağında Almanya'nın jeostratejik önemini aşamaz.

Şimdi de Avrasya'nın daha geniş stratejik bağlamında, Kıbrıs-AB ilişkileri sorununa daha fazla ışık tutabiliriz, bu konu yine Türkiye'ye kıyasla Almanya'nın stratejik önceliğine bir örnek oluşturmaktadır.

6 Kıbrıs'ın AB Beklentileriyle İlgili Avrasya Oyunları

Yıllar boyu, Kıbrıs sorununda uzman olan ya da olmayan bir yığın stratejik analist ve tarihçi, Kıbrıs'ın iç politika sahnesinde uluslararası etkenlerin yaşamsal rolünü kabul etmişlerdir. Temel gerekçeleri adanın Doğu Akdeniz'de Ortadoğu ve Süveyş Kanalı'na hakim jeopolitik konumudur. Sayısız 'çok gizli' diye sınıflandırılan belge de adanın stratejik yeri ve süper güçlerin dışişleri ve güvenlik analistlerinin Ortadoğu'ya ilişkin jeopolitik kaygıları arasındaki bağlantılara ışık tutuyor.[1] Adada çoğunluk olan Rumları ve azınlık olan Müslümanları -daha sonra Kıbrıslı Türkler- temsil eden yönetici sınıflar, dönem dönem, çok daha güçlü dış oyuncular tarafından yönlendirilmişlerdir. Eğer Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de hakim gücün pençesine düşmüşse, bunun temel nedeni petrol ve doğal gaz üreticisi bölgelere hakim olmak için bir zıplama tahtası olarak görülmesidir. Eğer Osmanlı İmparatorluğu bu petrol potansiyelinin uzun vadeli stratejik öneminin tam farkına varmış olsaydı, belki de 1878'de Kıbrıs'ı İngiltere'ye hiç kiralamayacaktı. Yunanistan 1912 ve 1922 arasında bir fırsat yakaladıysa da, Ege Adaları'na hakim olmak için yeterli olan savaş gemileri, Doğu Akdeniz'de güç gösterisi yapacak durumda değildi. Eğer Yunanistan Balkan savaşları sırasında ya da hemen sonrasında bunu yapabilse, İngiltere'nin ile-

tişim hatlarının güvenliğini garanti edebilseydi, Yunanistan yönünden makul bir *quid pro quo* (karşılık, bedel- ç.n.) önerildiği sürece, Lloyd George'un İngilteresi buna itiraz etmezdi.[2]

Sovyetlerin Kıbrıs politikasıyla ilgili araştırmalar[3] dışında, iki savaş arası dönemden 1970'lere uzanan sürece odaklı, Kıbrıs sorununun uluslararası ve stratejik yönleriyle ilgili önemli sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Ne yazık ki, Kıbrıs sorununun bugünkü uluslararası ilişkilerde en çetrefilli politik-stratejik sorunlardan biri olduğu yaygın olarak kabul edilmesine rağmen bu durum, Kıbrıs-AB ilişkileri üzerine eğitim gören öğrencilerin çözümlemelerini bu olguyu kabul etmenin ötesine taşımalarını sağlamamıştır. Bununla ne kastediyoruz?

Kıbrıs-AB ilişkilerinin uluslararası dinamikleri ve stratejik yönleri üzerinde odaklanan yayınlanmış malzeme yoktur. Kıbrıs-AB ilişkileri konusunda çalışan günümüz analistleri, sorunun Avrasya ve hatta Yakındoğu boyutunu ikincil plana atarak, bunun yerine tartışmanın kurumsal yönlerine ve/veya Kıbrıs ekonomisi ve toplumunun AB kurallarına 'yapısal uyumu'yla ilgili konular üzerinde odaklanıyorlar.[4] En kötüsü, ne yazık ki en kalabalık yorumcu grubu budur, Yunanistan ya da Türkiye'nin, AB'nin adanın katılımı yoluyla Kıbrıs sorununu çözme politikasından tatmin olmaması halinde uygulanabilecek senaryo ve olasılıkların tasviriyle sınırlı kalan analizlerdir.[5] Özetlersek AB-Kıbrıs ilişkileriyle ilgili çözümlemeleri ele aldığımızda, çoğu kez bunların Kıbrıs sorununun yaşamsal jeostratejik boyutlarını, ABD'nin ve AB'nin ekonomik, dış ve güvenlik politikalarında kilit bir yere sahip olan boyutları göz ardı ettiklerini anlamaya başlıyoruz.

AB'ye dönük olasılıkları net bir biçimde ortaya koymak için, Kıbrıs'ın Avrupa kumarının oynandığı stratejik bağlamı iyi kavramamız gerektiğini öne sürüyorum. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası döneme odaklanarak, Kıbrıs'ı ABD ve AB'nin Avrasya

politikalarının küresel dinamik bağlamına ve Ortadoğu'nun bölgesel bağlamına yerleştiriyorum. Avrasya bölgesinde ve Kıbrıs'ın ait olduğu Yakındoğu alt bölgesinde parametreler ve güç dengesi ilişkilerini ortaya çıkarmak gerekmektedir. Kıbrıs'ın çok boyutlu jeopolitiğini ortaya koymak için kullandığım analitik çerçeve, ABD'nin Almanya ve Fransa ile stratejik ortaklığını Türkiye'yle girdiği ortaklıktan daha önemli görmesidir. Dahası eğer ABD, Batı Avrasya cephesinde işlevsel öncelikleri yönünden AB'nin doğuya doğru genişlemesini yöneten Almanya ile Türkiye arasında seçime zorlansaydı, tercihini Almanya'dan yana yapardı. Hiçbir zaman resmen ilan edilmemiş olmakla birlikte, Yunanistan'ın eğer Kıbrıs AB'ye kabul edilmezse, AB'nin genişlemesini bloke edebileceği şeklindeki kozunun, bu stratejik değerlendirmenin içine oturduğuna inanma eğilimindeyim.[6]

Daha sonra, her iki tarafın Kıbrıslı Rumlar ve Türklerin politik konumlarına odaklanarak ve konumlarının temelinde yatan stratejik mantığı anlamaya çalışarak, Kıbrıs'ın Avrupa perspektifini daha yakından inceliyorum. Türkiye 1963-64'den beri Kıbrıs'taki iddialarını ve politik-askeri konumunu savunacağı meşru zeminleri yitirirken, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin arka planda AB/Almanya diplomatik kartını ve ön planda hukuk kartını kullandığını öne sürüyorum. Tersine Türkiye zaman kazanmak için hemen hemen tüm diğer tezlerini güçlü jeopolitik boyutunun gölgesinde tutarak, bölgesel jeostratejik öncelik ve askeri üstünlüğüne dayanmıştır. Geliştirilmeye açık olan genel değerlendirmem, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyeliğinin 1990'lar ve 2000'lerin başlarında olumlu bir diplomatik ve stratejik dengeye oturmuş olmasının, Kıbrıs'ın Avrupa kumarının pekala adada nihai bir anlaşma doğurabileceği anlamına geldiğidir. Bu özünde Türkiye ve ABD'ninkinden farklı bir dış politika hattı olduğundan AB için büyük bir başarı anlamındadır.

Ancak Kıbrıs sorununa AB yoluyla adil ve kalıcı bir çözüm

perspektifi engellenebilir, çünkü içinde bulunduğumuz durumda her bir tarafın savunma, ekonomik ve politik diplomaside ne kadar incelikli bir tavır takınacağını kestiremeyiz. Benzer şekilde Irak krizinin, ilgili tüm oyuncuların, en başta Türkiye'nin diplomatik pazarlık gücünü nasıl etkileyeceğini de öngöremeyiz. *Ceteris paribus* (tüm diğer şeyler aynı kaldığı sürece- ç.n.) ve olayların 2000'lerin başındaki gibi gitmesi halinde, Kıbrıs'ın AB üyeliği adanın *de facto* bölünmesi sorunu çözülse de çözülmese de gerçekleşecektir. Bildiklerimiz bu kadar. Bunun ötesine geçmek ortalığı telaşa veren ve son derece spekülatif varsayımlara kapı açmak olur. Ama geriye adım atmak da kendimizi ilgili tarafların resmi raporları ve açıklamalarının bir çözümlemesiyle sınırlandırmak, dolayısıyla olayların yüzeyinde kalmak anlamına gelir.

AB-Kıbrıs İlişkileri ve Almanya'nın Ağırlığı

Şimdiye kadarki çözümlemelerimiz Türkiye'nin AB ve Almanya artı Yunanistan'a göre değil Yunanistan ve Kıbrıs'a göre jeostratejik önceliğini göstermiştir. Brzezinski'nin öne sürdüğü gibi, en başta Almanya ve Fransa "Amerika'nın gücü ve demokratik küresel sistemin Avrasya'ya yayılması için köprübaşı"dır.[7] Aynı zamanda, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Yakındoğu ile ilgili politik ve stratejik değerlendirmesinin, onun Soğuk Savaş anlayışının devamından başka bir şey olmadığını da öne sürmüştük. Avrasya ve kıtanın Yakın ve Ortadoğu alt bölgelerine yönelik ABD'nin Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası politikaları arasında hiçbir büyük stratejik kopukluk yoktur. Bütün jeopolitik oyuncular 1990'ların yeni güç dengesinin ortaya çıktığı çerçeve içinde davranmışlar ve ABD kendi yönlendirici Soğuk Savaş stratejik ilkelerini zorunlu olarak gözden geçirerek ilerlemiştir. Ama bu gözden geçirme ne geçmişten bir kopuş ne de sözgelimi NATO'nun feshi gibi radikal bir kırılmadır.

Soğuk Savaş sonrasının yeni ortamı şöyleydi: ABD muzaffer, Avrupa'da birleşik Almanya ve Çin daha güçlü ve Rusya yenikti. 1990'larda, Balkanlar 1940'larda olduğu gibi SSCB/Rusya ve ABD/Batı arasında değil ABD, Almanya ve Rusya arasında ve ABD'nin kesin üstünlüğü altında "yeniden paylaşılacaktı." ABD benzer bir uzlaşmayı Orta Asya ve Ortadoğu'da da gerçekleştirmek istiyor, özellikle 11 Eylül'den sonra bu konudaki çabalarını yoğunlaştırmıştır. ABD hegemonyacı Soğuk Savaş politikalarını terk etmemiş, sürdürüp genişletmiştir.

Almanya AB'nin doğuya doğru genişlemesinin ve Fransa, güney Akdeniz ve Ortadoğu'ya uzanmasının arkasındaki itici güçlerdir. İlk olarak 1989'da İtalyanların önerdiği Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (CSCM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı/Örgütü'nü (OSCE) model almış ve Fransızların liderliği altında gerçekleştirilmiştir. "Kuzey Afrika ülkeleri, Türkiye, Ürdün, FKÖ ve İsrail İşçi Partisi liderliği" gibi, diğer Güney Avrupa ülkeleri de Fransız-İtalyan korosuna katılmıştır.[8] Bu proje, 1995 Kasımı'nda Barcelona'da daha somut bir ortaklık programı yaratarak, 2010 yılına kadar bir "Avrupa-Akdeniz" serbest ticaret bölgesi kurulmasını öngören ve AB'nin bölgeye yardımında artış sağlayacak olan Avrupa-Akdeniz Konferansına dönüştü.[9] Genelde Fransızların savunduğu fikir şuydu: "Serbest ticaret ve daha çok yardım, Güney ve Doğu Akdeniz çeperlerinde istikrar ve refahı artırır, bölge içinde sınır ötesi ticareti hızlandırır, Ortadoğu barış sürecini destekler ve otoriter hükümetlerin yaygın olduğu bölgede çoğulculuğun gelişmesine yardım eder."[10] Avrupa-Akdeniz projesi, Fransa/AB ve ABD arasında bir diğer sürtüşme noktasını oluşturdu. Amerikalılar Barcelona Konferansı'na davet edilmemişti ve "hemen hemen aynı zamanda Ürdün'ün başkenti Amman'da çok geniş bir yelpaze içinde sanayici, maliyeci ve devlet görevlilerini davet ettikleri bir Ortadoğu/Kuzey Afrika ekonomik zirvesi örgütlediler." "

Brzezinski toplam bütçe yüzdeleri açısından Almanya'nın AB'ye katkısının yüzde 28.5, NATO'ya yüzde 22 ve BM'ye yüzde 8.93 olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Almanya, Dünya Bankası ve Balkanların yeniden imarı için AB'nin İstikrar Paktı'na büyük katkı sağlayan Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) en büyük hissedarıdır.[12] Almanya küresel bir ekonomik güç ve AB'nin politik-ekonomik lokomotifidir. Avrupa'nın tam kalbinde stratejik bir yer tutan Almanya'nın güney kanadı, dostu Avusturya ve Balkanlar'daki ortak nüfuzları sayesinde korunuyor, doğu çeperi Polonya, Macaristan, Romanya ve Ukrayna'ya uzanıyor ve batı kuşağı zaman zaman Fransa ile ortaklık içinde gelişiyor. Almanya'nın AB'nin doğuya doğru genişlemesindeki liderliği somut jeostratejik kaygılarla yüklüdür ve Almanya'nın kendi politik federalizm modeline dayalıdır. İşte ABD'nin geriletmek istediği bu politik federalizm kavramıdır.

İngiltere Avrupa'da büyük bir jeostratejik oyuncu değildir, ama İngiliz Milletler Topluluğu'nun konumu ve Ortadoğu ile çevresinde askeri operasyonlar ve enerji yatırımları konusunda ABD'ye verdiği destek bağlamında çok büyük bir önem taşıyor. ABD için Yakındoğu cephesinde Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs'ın jeostratejik konumu yapısal olarak değişmeden kalmıştır. Ayrıca, Kıbrıs'ın jeostratejik önemi Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri azalmamıştır ve ticaret filosu, dünyanın en büyük altıncı filosudur. 2002 Nisanı'nda İletişim ve Sanayi Bakanı Averof Neophytou "Kıbrıs'ın AB'ye katılımının AB'nin nakliye filosunu yüzde 25 artırarak, AB'nin dünya nakliyatındaki payını yüzde 16'dan 20'ye çıkaracağına" işaret etmişti.[13] Üstelik 2001-2002'de Kıbrıs ve Suriye deniz altından geçen bir doğal gaz boru hattının inşasında ilerleme kaydetmişlerdir. 200 milyon dolarlık proje Mısır'dan Suriye'ye bir boru hattının inşasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle gecikmiş olmakla birlikte, Kıbrıs'a doğal gaz fazlasını Batı Avrupa pazarlarına ihraç etme olanağı

verecektir.[14] Kıbrıs, Avrupa ve Ortadoğu'yu birbirine bağlayan gerçek bir hazine ve paha biçilmez bir jeostratejik köprüdür. AB'nin bağımsız ve birleşik bir Kıbrıs'ı kendi saflarına almasında hem politik hem de ekonomik çıkarları vardır..

Yukarıda öne sürülenlerin sonucu, Türk ekseninin, Almanya ve Fransa'nın doğu ve Akdeniz hamleleri karşısında diskalifiye edildiği ve ABD'nin Türkiye uğruna, AB'nin Batı Avrasya'daki genişlemesini hiçbir şekilde tehlikeye atma niyetinde olmadığıdır. Ama bu, ABD-İngiltere'nin genişleme mantığının hayata geçmesi, yani 'AB'nin federalleşmeden genişlemesi' koşuluna bağlıdır. Gene de her stratejik değerlendirme diplomatik, ekonomik ve güç ilişkilerindeki değişimlere bağlı olduğundan, aşağıdaki önermenin pratik geçerliliğini öne sürmekle yetinmeliyiz: Kıbrıs sorununun AB yoluyla çözümlenmesinin koşulları, Batı Avrasya'da, yani Türkiye'nin Kafkas sınırlarından Almanya'nın Baltık ve Ukrayna sınırlarına kadar uzanan alanda AB devletleri ve ABD arasındaki değişen stratejik ve diplomatik ortama bağlıdır.

Kıbrıs'ın AB'nin bir sonraki genişlemesinin dışında kalma olasılığını tartışmak anlamsız olur. Kendimizi, Yunanistan ya da Türkiye'nin Kıbrıs'ın Avrupa beklentileri karşısında rahatsız hissetmesi halinde, bu ülkelerin olası tepkileriyle ilgili senaryolar yazmakla da sınırlayanlayız. Bunun birinci nedeni, AB'nin adanın *de facto* bölünmesine çözüm bulunup bulunmadığından bağımsız olarak, uluslararası alanda tanınan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 'kulüp'e katılacağına dair karar almış olmasıdır. ABD bunu onaylamıştır. Bir yandan Almanya/AB, öte yandan ABD/Türkiye arasındaki ilişki ve dengeyi ortaya koyarak AB-Kıbrıs ilişkilerinin tarihsel özetini sunalım. Böylece AB/Almanya'nın özellikle Avrasya'ya ilişkin önemli jeopolitik çıkarlar söz konusuyken, ABD'nin elindeki bir dış politika piyonu olmadığının da altını çizebiliriz.

Kıbrıs'ın en büyük pazarı olan İngiltere 1973'te AET'ye katıldığında, Kıbrıs aynı yıl Ekonomik Topluluk ile bir ortaklık anlaşması yapmayı başardı. Anlaşma iki aşamada gerçekleştirilecek olan bir gümrük birliğini amaçlıyordu. Ne var ki Türk saldırılarının yol açtığı karışıklıklara bağlı olarak, ikinci aşama ancak 1988'den sonra başladı. Bu aşama da iki evreye bölünmüştü ve bütün sürecin 2003'te tamamlanması öngörülmüştü.

Kıbrıs Cumhuriyeti, 4 Temmuz 1990'da Avrupa Topluluğu'na tam üye olarak katılmak için resmi başvuruda bulundu. Sorunun farkındaki Avrupalılar, Kıbrıslı Rum ve Türk liderler arasındaki görüşmelerde ortaya çıkabilecek olası sorun ve konuları kaydedecek bir gözlemci atadılar. Yunanistan AB'nin dönem başkanlığını yürütürken, 1993 Haziranı'nda Corfu'da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında AB bir adım daha atarak, Doğu-Orta Avrupa devletleriyle birlikte Kıbrıs'ın üyeliğini de eşit bir temelde ele aldı. Bu hem Türkiye'yi hem de ABD'yi tedirgin etti ama kısa bir süre sonra Türkiye ve AB arasında bir gümrük birliği anlaşmasının gündeme gelmesiyle iki ülke de yatıştı. ABD gözetiminde AB, Yunanistan ve Türkiye arasında ustalıkla yürütülen pazarlıklar (Şubat-Mart 1995) sonucunda AB çok daha ileri giderek Kıbrıs ile katılma görüşmelerinin altı ay sonra, 1996 Amsterdam Uluslararası Konferansı'nda (IGC) başlatılabileceğini ilan etti. Aynı zamanda Türkiye, AB ile bir gümrük birliği anlaşması imzaladı.[15]

Ancak belki de alınan tüm kararlar arasında en önemlisi, 12-14 Aralık 1997'de yapılan Luxemburg zirvesinde, Türkiye'nin hemen hemen dışlanması ve ABD'nin, Almanya'nın Türkiye'ye adaylık statüsü vermeme kararını kabul etmek zorunda kalmasıydı. Luxemburg zirvesi, Türkiye'ye değil de Kıbrıs'a adaylık statüsü vermesi açısından önemliydi.[16] Türkiye'de büyük düş kırıklığı yaratan, AB'nin iki grubu aday ilan ederken, Türkiye'nin bunların ikisinde de yer almamasıydı. Ayrıca adayların çoğun-

luğu eski komünist ülkeler, yani 'düşmanlar'dı. İlk grup Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Kıbrıs, Polonya, Estonya ve Macaristan, katılım öncesinde daha çok hazırlık gerektiren İkincisi ise Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Slovakya ve Romanya'ydı. AB Türkiye'yi yatıştırmak için Birlik saflarına yakınlaştırmayı amaçlayan uzlaştırıcı bir açıklama hazırladı ama bunun hiç yararı yoktu.

Alan Makovsky, 'Türkiye'nin Almanya ve Yunanistan'ın kendisini AB'nin dışında tutmaya kararlı olduklarına ikna olması... Türkleri, Türkiye'yi 'her alanda AB'ye yakınlaştıracak' bir katılım stratejisine yapılan vurgu dahil, zirve bildirgesinin vaatlerine güven duyulamayacağına inandırdı" diye yazdı.[17] Bu bağlamda ABD görevlileri AB'nin kararıyla aynı fikirde olmadıklarını ve Türkiye'nin diğer aday ülkelerden farklı muamele görmemesi gerektiğini açıklarken, özel konuşmalarında "Avrupalıları dar görüşlülük ve politik beceriden yoksun olmak"la eleştirmişlerdi.[18]

AB, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkisini daha da sağlamlaştırdı ve 1998 Nisanı'nda bu ülkeyle *acquis* tartışmalarına resmen başladı. Bir ay önce, Cumhuriyetin Rum Başkanı Glafkos Klerides, Kıbrıs Türklerinin liderliğinden Kıbrıs'ın katılım müzakerelerinde yer almasını resmen istedi ama Türk tarafı bunu reddetti. AB'nin Haziran 1998 zirvesinde, Mesut Yılmaz "Alman Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel ile sert bir söz dalaşına girmiş" ve "Almanya'nın Orta ve Doğu Avrupa'daki AB stratejisinin, bu ülkenin Nazi dönemindeki *Lebensraum* (Nazilerin yayılmacı stratejisine temel oluşturan "yaşam alanı" anlamına gelen Almanca sözcük- ç.n.) politikalarının bir devamı olduğu"nu öne sürmüştü.[19]

ABD tüm pazarlık evrelerine doğrudan katılmıştır. Aralık 1999'daki tarihi Helsinki zirvesinde, "AB'nin Kıbrıs ile paralel görüşmelere devam kararı alırken, ABD'nin yoğun baskısı altın-

da, Türkiye'yi AB üyeliği için resmen aday olarak kabul etmesi" hiç de rastlantı değildir.[20] Türkiye'nin politik, ekonomik ve sosyal sorunlardaki ilerlemelerini gözlemleyecek bir 'yol haritası' hazırlanmıştı ve bunun Türkiye'yi Batı Avrupa ve *acquisse* uygun politik kuralları benimsemeye yönlendireceğine inanılmıştı. 2000 Kasımı'nda, yine ABD'nin yoğun baskısı altında, Avrupa Komisyonu Türkiye'ye 2001 Martı'nda kabul edilecek olan bir katılım ortaklığı önerdi. Ne var ki Türkiye, *acquis* ile ilgili katılım müzakerelerinin erken aşamasında görülen 13 üye adayından sadece bir tanesiydi.

ABD'nin Almanya ve Yunanistan'a Sınırlı Desteği

AB-Kıbrıs ilişkilerinin bu uzun süreci ve Almanya ile ABD arasındaki ayrılık, bizim Türkiye karşısında AB/Almanya'nın önceliği önerimizi daha çok desteklemekle kalmıyor, aynı zamanda ABD'nin bu ikiliye karşı stratejik eğiliminin son derece sınırlı ve dengeli olabileceğini de gösteriyor. Ayrıca Yunan-Türk anlaşmazlığının sadece enerji güvenlik boyutu, yani jeopolitik önemi nedeniyle değil, aynı zamanda temelde NATO ve AB tarafından uluslararası bir kurumsallaşmaya tabi tutulduğu için de küresel boyutta olduğunu gösteriyor. Bu bakış açısıyla, Almanya ve Fransa gibi güçler "Yunan-Türk anlaşmazlıklarından uzak kalma" isteklerini ilan etmiş olmalarına karşın, dönem dönem ve kendilerine özgü nedenlerle AB'de Yunanlıları destekliyorlar.[21] AB Kıbrıs'ın katılması konusunda geri adım atamaz ve ABD onlardan Türkiye'nin lehine birkaç pozisyon değişikliği istemek dışında Almanya/AB'ye baskı yapamaz. Henri Barkey ve Philip Gordon bu sorunların bazılarını parlak bir biçimde yorumlamışlardır:

"Adanın AB'ye katılımı konusunda yaşanacak bir kriz, bölgesel gerginlikleri belirgin bir biçimde artırabilir, Türkiye'nin Avrupa'ya yönelik zor ama kararlı evrimini durdurabilir ve AB

üyeleri arasında çatlaklara yol açabilir. Bütün bunlar ABD'yi daha geniş ve daha zengin bir Avrupa arzusu ile Türkiyeli dostlarını destekleme eğilimi arasında bırakabilir. *Bu riskler karşısında, AB'yi Kıbrıs'a üyelik vaadini yerine getirmemesi için ikna etmeye çalışmak cazip olsa bile gerçekçi bir seçenek değildir* [vurgular benim]. AB'nin yükümlülükleri ve çıkarları göz önüne alındığında, böyle bir Amerikan müdahalesinin başarı şansı çok düşüktür, hangi AB üyesi bu sorunda Washington'ın değirmenine su taşımayı kabul edip Avrupa, Yunanistan ve Kıbrıs arasında gereksiz gerginliklere yol açmak ister? Amerika'nın Kıbrıs'ın katılımını bloke etmeye çalışması, Demokratlar ve Cumhuriyetçilerin Kıbrıs'ın AB'ye katılma yeterliliğine sahip olduğu şeklindeki uzun süredir varolan tutumlarını da tersine çevirmeleri anlamına gelirdi. Böylesi bir girişim Türk tarafına politik bir uzlaşmayı kabul etmesi için yapılan baskıyı ortadan kaldırırken, belki daha da önemlisi, Yunanistan'ın AB'nin genişlemesini veto etmesiyle diğer adayların üyeliğinin askıda kalmasıyla sonuçlanabilirdi. Bu, Avrupa içerisinde bir kriz yaratabilirdi, ABD'nin ihtiyacı olan en son şey de bu olsa gerek."[22]

ABD'nin öne sürdüğü en önemli koşul Türkiye'nin AB'ye mümkün olan en kısa zamanda katılması olmuştu. Buna koşut olarak, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'yi yakınlaştırmayı, daha sıkı ekonomik, politik ve stratejik bağlar geliştirmelerini istediğini, bunun sadece bu ülkelerdeki yıkıcı depremlerden sonra, 1999'dan beri değil, 1990'ların ortalarından beri ilerleyen bir süreç olduğunu da biliyoruz.[23] Aynı zamanda hem İngiltere hem de ABD *acquisin* Kıbrıs'ta nasıl yürütüleceği konusunda Türkiye'nin pozisyonunu destekler görünüyorlar. Temelde bu sorun yoğun hak kayıplarının kabul edilmesine bağlıdır. Bunun anlamı yaklaşık 180 bin Kıbrıslı Rum göçmen için insan, sermaye, ücret ve yerleşim alanlarında dolaşım özgürlüğünün yürütülmesi üze-

rinde bazı kısıtlamalar getirilmesidir.[24] Bu aynı zamanda 1974-75'den beri hukuki tapuların tek sahipleri olan göçmenlerin, kendi toprak ve mülklerine dönmek, yeniden yerleşmek ve bunlardan ekonomik yarar sağlamak yerine, tazminat alıp almayacaklarının sorulması anlamına da geliyor. Ocak 2002'de Kıbrıslı iki lider, Glafkos Klerides ve Rauf Denktaş'ın AB ve ABD'nin baskısıyla görüşmelere yeniden başlamasından kısa süre sonra, *Financial Times'da* bir baş makalede şu yorumu gördük:

"Olası anlaşmanın şekli şimdiden açıktır. Kıbrıs'ın tek bir yürütme gücü, paylaşılan başkanlık ama her iki taraf için de azami özerklik ile birlikte çift kesimli bir federasyon olması gerekir. Kuzey, Güney'in bazı kesimlerindeki toprak iddiaları konusunda esnek davranmalıdır. Anlaşma Kıbrıslı Rumların geri dönüş hakkını içermeli, pratikte bu kişiler tazminatı kabul etmeye teşvik edilmelidir. Adada insan ve sermayenin tamamen özgür dolaşımı söz konusu olamaz. AB belirli kısıtlamalara izin vermelidir." [25]

Bu açıdan bakıldığında, yoğun ya da hatta kalıcı kısıtlamaların yürürlüğe konulması, en azından teoride Türkiye'ye adada politik ve askeri amaçlar bakımdan önemli, etnik bakımdan ise temizlenmiş bir toprak bırakılmasını sağlayacaktır. Bu, izlerini 1960'lar ve 1970'lerin başlarındaki eski taksim planlarında bulabileceğimiz bir tasarıydı. Ayrıca, bu kadar olağandışı politik etkilere sahip kalıcı kısıtlamaların getirilmesi, *acquis*'in yürütülmesinde de eşi benzeri görülmeyen bir örnek yaratacaktır. Kıbrıslı göçmenler sorunu 1950'lerin ortasından beri Türklerin güvenlik politikasına ayrılmaz bir biçimde bağlı görünüyor. Buna göre Helen unsurunun egemenliğindeki bağımsız bir Kıbrıs ya da Yunanistan ile birleşen bir Kıbrıs, Türkiye'nin Yakındoğu'daki jeopolitik ve stratejik çıkarlarına ağır bir darbe vuracaktır. ABD ve İngiltere bir ölçüde Türklerin görüşüne yakındı,

çünkü kısmen 1957 ve 1974 arasındaki çeşitli ayrılıkçı planların asıl yaratıcıları onlardı. Van Coufoudakis durumu şu şekilde açıklıyor:

"İngiltere'nin desteğiyle ABD, Türkiye'nin saldırı ve işgalinin yarattığı koşulları temelden meşrulaştıracak bir başka zahmetli anlaşmada ilerleme kaydetmek için, [Kıbrıs'ın] katılımı sorununu bir başka baskı aracına dönüştürmeyi başarmıştır. Eğer bu kumarın başarılı olması sağlanırsa, Kıbrıs'ın katılımından önce Kıbrıs hükümeti ve Kıbrıs Türk cemaati arasındaki bir anlaşma, Avrupa'nın kurallarının uygulanabilirliğine engel ola cak ve Kıbrıs örneğinde bu kurallarda büyük kısıtlamalar getirecektir." [26]

ABD-İngiltere bloğunun kısıtlamalar sorunundaki farklı pozisyonuna rağmen, Kıbrıs-AB ilişkileri sorununun kendisi Rum ve Türk taraflarını ilginç tezler öne sürmeye itmiştir.

Rum ve Türk Tezleri

Başlangıçta AB, ABD-İngiltere'nin kalıcı kısıtlamalar isteğini kolayca kabul edemezdi, çünkü Türkiye Kıbrıs'a 100 binden fazla Anadolulu göçmen getirip, bu kişileri Rumların Kıbrıs'taki terkedilmiş mülklerine yerleştirmişti. Türklerin temelde adanın demografik bileşimini değiştirmeyi amaçlayan bu hamlesi, AB yönünden kısıtlamaların yürütülmesi önünde gerçek bir politik ve ahlaki engel oluşturmuştu. Her iki tarafı da memnun edecek şekilde belirli bir 'geçiş dönemi' için, *acquis'in* sınırlı uygulanması zemininde uzlaşmaya yakın olmakla birlikte, AB bu tür nüfus kaydırmalarının hukuk dışı olduğunu onaylamaktan başka seçenek bulamadı.[27] Her halükarda AB birleşik, "yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için tek sesli" bir Kıbrıs'ı saflarına katmayı amaçlamıştı.[28]

Türk stratejisinin sorunları gerçekten de hukukidir. Kıbrıs'taki ayrılıkçı pozisyonunu desteklemek için Türkiye tarafından

öne sürülen tezlerden biri, 1974 öncesindeki etnik bölünme ve o zamandan beri adada neredeyse bozulmadan süren barışçıl düzeni göstererek, iki etnik cemaatin yan yana yaşayamayacağına dayalıdır. Rumlar tarafından büyük ölçüde görmezlikten gelinen bu tez, 1920'lerde ayrı devletler olarak bir ölçüde barışçıl yan yana yaşamanın, aralarındaki nüfus mübadelelerine bağlı olduğunu öne sürerek, çoğu kez Yunan-Türk ilişkilerinin tarihsel bağlamında sunulmuştur. Bu bağlamda Türk tarafı, sadece Türkiye tarafından tanınan kendine özgü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınmasını, Kıbrıs sorununun AB'nin içinde ya da dışında bir çözümünün *sine qua non* koşulu olarak görüyordu. 1974'teki fait *accompli*'ye dayandırılan bu Türk tutumu sorunu daha da karmaşık bir hale getirmiştir, çünkü AB, 1963-64'den beri Türk askeri ileri mevzilerinin ve 1974'den beri Türk işgalindeki toprakların tanınmasını reddeden BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına karşı çıkamazdı. Aksi bir durum (a) BM'nin ciddiyetini ortadan kaldırabilir ve (b) 1974'te Türk kuvvetleri ve 1963-4 ile 1974 arasında Rum milisler tarafından gerçekleştirilen hem Kıbrıslı Rumlar hem de Kıbrıslı Türkler'den yaklaşık 250 bin kişiyi etkileyen etnik temizliğin meşrulaştırması anlamına gelirdi.

Türkiye'nin öne sürdüğü bir diğer tez, eğer Türkiye'nin kendisi üye değilse, Kıbrıs'ın hiçbir uluslararası örgüte, örneğin AB'ye üye olamayacağıdır. Türkiye bu tezin meşruiyetini 1960 Garanti Anlaşması'nın I (2) ve II (2) Maddelerine dayandırmaya çalışmıştır.[29] Ancak bu tez söz konusu maddelerin bölgesel ekonomik birliklere üyelikle değil bir başka devlete katılmakla ilgili olduğunu öne süren güvenilir hukuki yorumlarla çürütülmüştür. Gerçekten de James Crawford, Alain Pellet ve Gerhard Hafner'ın söylediği gibi, bu maddelerin amacı, adanın taksim edilmesini önlemek, Kıbrıs'ın ya da bir parçasının Yunanistan ya da Türkiye ile birleşmesini engellemekti.[30] AB bu hukuki yo-

rumu destekledi ve ABD ve İngiltere'nin itirazlarına rağmen kabul etti. Dolayısıyla, 12 Mart 2002'de kamuoyuna açıklanan yeni bir Dışişleri ve Milletler Topluluğu Bakanlığı (FCO) belgesinde, şunları okuyoruz:

"İngiliz Hükümeti, Türk Hükümeti'nin Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılma başvurusunun hukuka aykırı olduğu görüşünü kabul etmemektedir. Hükümete göre Kıbrıs'ın AB üyeliğine hukuki bir engel yoktur, çünkü AB üyeliği [4] bir diğer devlet ile birleşme'yi içermiyor ve bu nedenle Garanti Anlaşması'nın çiğnenmesi anlamına gelmiyor. Hükümet bu konuda Crawford/Hafner/Pellet'in ortak yorumundaki hukuki değerlendirmeye katılmaktadır. Hükümetin hukuki durumla ilgili görüşü, aynı zamanda AB'ye üye diğer devletler, Avrupa Komisyonu ve BM Güvenlik Konseyi'nin diğer açıklamalarıyla da desteklenmiştir."[31]

Yunanistan'ın 1990'larda Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılmasını destekleyen ince diplomasisinin ve ABD-AB'nin Türkiye ile yakınlaşma talebini kabul etme eğiliminin, Türkiye'yi köşeye sıkıştırdığı görülüyor. Böylece Türkiye, eğer AB politik bir anlaşma öncesinde Kıbrıs Rum tarafını üyeliğe kabul ederse, 1974'de işgal ettiği bölgeyi ilhak etme tehdidiyle, kendi kendini hapsettiği bir politika dışında hiçbir ciddi diplomatik seçeneği olmadan kalakalmıştır. Yunanistan'ın tahmin edilebilir yanıtı, sadece Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılma çabalarını değil, aynı zamanda AB'nin tüm doğuya doğru genişleme sürecini bloke edeceği olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıslı Türk müzakerecisi Rauf Denktaş'ın 1990'lardaki ikili görüşmeleri "terk etme" tutumu "Kıbrıslı Rumların elini güçlendirmiş, onları pazarlık yapmaktan kurtarmış ve AB için Kıbrıs'ı kendi saflarına katmaktan başka seçenek bırakmamıştır." [32]

Türkiye'nin Kıbrıs'ta işgal ettiği topraklan ilhak etme tehdidinin, Ege'den çok Kıbrıs'taki güçlü askeri varlığına ve ABD

için kilit jeopolitik önemine dayandığını belirtmem gerekir. Aynı zamanda, Yunanistan'ın AB'nin doğuya doğru genişlemesini bloke etme tehdidinin de ABD tarafından da kabul edildiği gibi Batı Avrasya'da, Almanya'nın Türkiye'nin karşısında daha ağır basmasına dayandığını eklemeliyim.

Türkiye Ekseninin Askeri Diplomasisi

Türkiye'nin en güçlü kozu gerçekten de askeri ve stratejikti ve hala öyle. Türkiye, Kıbrıs'ın 1974 sonrası statükosunun sadece Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'den uzak tutulması, Yunanistan'a Ege'de bir sınır çizgisi çizmek için baskı yapmak gibi kendi ulusal çıkarlarına değil, ABD'nin çıkarlarına da hizmet ettiğini biliyordu. Kıbrıs'taki Türk varlığı, Kıbrıs'ın Karpaz yarımadası üzerinden Suriye'nin hak iddia ettiği Hatay topraklarına hakim bir konumda bulunurken, Türk-İsrail eksenine stratejik ve istihbarat ' derinliği de katıyordu. Ayrıca İsrail'in savunması ve ABD'nin Akdeniz'in güneydoğu sahil şeridindeki çıkarlarının korunması için çok önemli olan hava ve deniz yollarının kontrol edilmesini kolaylaştırıyordu. Doğu Akdeniz'de varlık göstermek açısından Türkiye'nin stratejik rolü bugün de Soğuk Savaş dönemindeki rotasını izliyor.[33] Dolayısıyla Türkiye, ABD için kilit bir güvencedir, çünkü Anadolu kara kütlesi Bakü-Ceyhan planında olduğu gibi, Hazar ve Kafkaslar'dan Akdeniz'e olası ham petrol nakliyatı için bütünleşmiş bir güvenlik sağlıyor.[34]

ABD bir kenara bırakılırsa Türkiye, adanın egemen gücü olma potansiyeline İngiltere veya Yunanistan'dan daha fazla sahipti. Carl Schmitt'in siyaset ve hukuk felsefesinden bildiğimiz gibi, egemenlik hukuki olmaktan çok politik bir kavramdır. Schmitt'e göre, politik egemenlik anayasal ya da hukuki bir konu değil, bir güç konusudur. Yani, acil bir durum yaratabilenlere aittir. [35]

Doğrudur, Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki politik-askeri denetimi, hem İngiltere ve/veya Yunanistan'ın hem de ABD'nin Do-

ğu Akdeniz'deki çok daha üstün varlığıyla sınırlıdır. Türkiye'nin egemenliği, 1990'lardan beri gelişen AB ve Kıbrıs arasındaki ilişkilerin kurumsal ve politik çerçevesine bağlı olarak AB tarafından da sınırlanmıştır. Ancak söz konusu sorunda, kuvvet tehdidi tarafından desteklenen maksimalist bir tutumla hak iddia ettiğinde, Türkiye'nin ağırlığını gösteren örneklerle karşılaşıyoruz. Eğer böyle bir ağırlığı varsa, o zaman Türkiye'nin geliştirdiği, Kıbrıs Türk cemaatini Rum milliyetçilerden korumak için iki egemen devletin oluşumu (konfederasyon çözümü ya da "ortaklık devleti") tezi anlamsızlaşır. Bu sadece uluslararası alanda tanınması reddedilen toprakların politik ve ekonomik statüsü üzerinde olumlu etki yapabilecek hukuksal bir anlam taşıyabilir. Aslında bir konfederasyon çözümü ya da Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in 2002'de telaffuz ettiği bir "ortaklık devleti"[36] aracılığıyla işgal edilen toprakların bağımsız bir devlet olarak tanınmasıyla, Türkiye 1974 saldırılarından kaynaklanan tüm olumsuz politik ve uluslararası sonuçları tersine çevirerek Kıbrıs'taki stratejik durumunu meşrulaştırabilirdi. Ama biz şimdi, ilki Türkiye'nin Yunanistan ve Kıbrıs'a dönük, diğeri İngiltere'yle ilgili olan ve ikisi de Türkiye'nin maksimalist pozisyonlar ortaya koyduğunda kazançlarını gösteren iki örneği ele alalım.

Türkiye 1998'de Kıbrıs Rum hükümetinin Rus yapımı SS-300 karadan havaya füze sistemi ithal etme hazırlığı içinde olduğunu öğrendiğinde, askeri kuvvet kullanarak bu füzeleri daha Kıbrıs'a gelmeden imha etme tehdidinde bulundu.[37] Gerginliği yatıştırmak için hem AB hem de ABD, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni sistemi Kıbrıs'a konuşlandırma fikrinden vazgeçirmeye çalıştılar. O sırada AB'nin parasal bütünleşme kriterlerini tutturmaya çalışan Yunanistan'dan gelen olağandışı baskılar altında kalan Kıbrıs Rum hükümeti geri adım attı. Satın alınmış olmasına rağmen, füzeler hiçbir zaman Kıbrıs'a ulaşmadı.

Bunların Girit'te bir yerlerde depolandığına inanılıyor. Dolayısıyla Türkiye'nin sert çizgisi sayesinde adada Rumlar ve Türkler arasındaki aşırı eşitsiz kuvvet dengesi değişmeden kaldı.[38]

Zaman zaman Türkiye, İngiltere'nin bölgedeki pozisyonunu zayıflatmaya bile çalıştı. 1950'lerin ortalarından beri Türkiye'nin uzun vadeli amacının, Kıbrıs'ın tamamı üzerindeki stratejik kontrol olduğunu ve bunu gerçekleştirmenin bir yolunun, bir yandan Kuzey'in tam kontrolünü sürdürürken, Güney'de de Rumlarla ortak bir politik egemenlik biçimini sağlamaktan geçtiği anımsanmalı.[39] Temelde, Türkiye'nin elde ettiği Kıbrıs topraklarının tamamı üzerinde varlığını meşrulaştırmak anlamına geldiği halde 'ikili birliğe' karşı çıkmasının nedeni budur. Aslında Türkiye Yunanistan'ı yumuşak karnında istemiyor, çünkü bu durumda Yunanistan ve İsrail arasında bir stratejik ortaklığa ya da Türkiye'nin Yunanistan tarafından fiilen kuşatılmasına engel olamaz. Ama bunun ötesinde, Güney kuşağının denetimi bazı önemli güçler tarafından bloke edilmiştir.

Gkreko Burnu'nda Fransızların varlığı, Akrotiri/Episkopi ve Dekhelia'da İngiltere'nin egemenliğindeki iki üs ve Yunanistan'la Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki birleşik savunma doktrini çerçevesinde inşa edilmiş olan Paphos'taki Yunan hava üssü, Türk stratejisine ciddi bir engel oluşturuyor.[40] Bununla birlikte Türkiye BM'nin tampon bölgesini de İngiliz egemen bölgesini de defalarca ihlal etmiştir. 2000 yazında, Türk kuvvetleri ateşkes hattından yaklaşık 300 metre ilerleyerek, BM tampon bölgesinin içine girerek, orada bulunan küçük Rum köyü Strovilia'yı kendi kontrolleri altına aldılar. Bu durum BM tarafından derhal kınandı ama asıl mesele başkaydı. BM bölgesinde yeni bir kontrol noktası kurarak, Türkiye İngiltere'nin egemenliğindeki Dekhelia üssü ile ortak bir sınıra sahip olmuştu. Geçmişte bunu engelleyen tek tampon bölge Strovilia'ydı. Bu, Türkiye'nin pazarlık gücünü daha da artırdı ve İngiltere'nin gelecekte üssü ya da

bir parçasını boşaltma ihtimali karşısında orayı ele geçirmesinin yolunu açtı. İngiltere'ye bir başka darbe de 12 Aralık 2000'de Türk kuvvetlerinin bir Kıbrıslı Rum'u İngiliz üs bölgesinden kaçırmalarıydı. Bunun gerekçesini üzerinde 1.1 kilo hintkeneviri bulunması diye açıkladılar ama üsteki İngiliz polisi Kıbrıslı Rum'un üzerinde uyuşturucu yakalanmadığını bildirdi.[41]

Bu açıdan bakılınca, Türkiye ve Kıbrıs Türk liderliği, Kıbrıslı Rum çoğunluğun yol açtığı tehdit karşısında kendi güvenliklerini sağlamak için Kıbrıs'ta iki egemen devlet istediklerini öne sürerken hiç de samimi değillerdir. Tersine askerden arındırılmış Avrupalı bir Kıbrıs'ın yaratacağı sosyal ve ekonomik güvenlik koşullarını düşünürsek, bu tez Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerin, Rum milliyetçilerinden korunmasını değil, bir 'ortaklık devleti[5] aracılığıyla adanın tamamını stratejik kontrol altına almak olan asıl niyetini gizlemeyi hedefliyor gibi görünüyor. Her durumda Türkiye ada üzerinde askeri bir varlık bulundurmasa bile Kıbrıs'ta politik olarak egemen güçlerden biri olabilir (örneğin, Yunan hava kuvvetlerinin tersine, Kıbrıs hava sahası Türk savaş uçaklarının yakın menzili içindedir). Yunanistan Kıbrıs'ta başarılı bir 'acil durum' yaratamaz ve İngiltere'nin bunun için akla uygun hiçbir ekonomik ya da politik nedeni yoktur. Dolayısıyla yine Türkiye'nin askerlerini Kıbrıs'ta tutma tezinin, Kıbrıslı Türklerin güvenliğiyle değil, Türkiye'nin Kıbrıs'ın tamamı üzerinde stratejik kontrol elde etme gibi uzun vadeli stratejisiyle ilgili olduğunu görüyoruz.

Türkiye'nin stratejik pozisyonu, İsrail'le askeri ittifakına çok şey borçludur. Bu 23 Şubat 1996'da Tel Aviv'de resmen deklare edilen ve Aralık 1996'da, o sırada Türkiye'nin İslamcı Başbakanı Necmettin Erbakan tarafından gönülsüz bir biçimde imzalanan bir ittifaktı. ABD'nin tüm gücüyle teşvik ettiği, yönlendirip katıldığı bu ittifak, AB'nin ayrı bir Ortadoğu stratejisi izlemesi karşısında ciddi bir barikat olarak görünüyor.[42] Ancak

sorun bu kadar basit değil. ABD, İsrail ve Türkiye 1996'dan beri, Doğu Akdeniz'de düzenli ortak askeri tatbikatlar gerçekleştiriyorlar ve istihbarat işbirliği ve eğitim amaçlı askeri personel değişimini arttırdılar.[43] İsrail, Türkiye'nin gelişmiş silah ve donanım aldığı bir kaynak haline gelmiş ve iki devlet arasında stratejik sorunları tartışan bir güvenlik forumu oluşturulmuştur.[44] Ayrıca, Türk-lsrail ittifakı ABD'deki Türk çıkarlarına da yaramaktadır, çünkü Türkiye, Rum ve Ermeni lobilerini dengelemek için bu ülkedeki güçlü Yahudi lobisine dayanabilir. Ne var ki Türk-lsrail ekseninin çok yönlü stratejik etkileri olduğu not edilmelidir.

Öncelikle bu eksen Almanya ve Fransa'nın hem AB aracılığıyla hem de bağımsız olarak büyük bir ağırlığa sahip oldukları Batı Avrasya ve Akdeniz'in daha geniş stratejik alanında Yunan/Kıbrıslı Rumların jeostratejik durumunu zayıflatma eğilimindedir. Ama aynı zamanda AB'nin dış politika pozisyonu kendine özgü nedenlerle açıkça Filistinlilerden yana olduğundan, Türkiye'nin AB'ye katılma şansını azaltmaktadır. [45] Öte yandan Türkiye'nin nihayetinde AB'ye girmesi, politik ve ekonomik sorunlar konusunda İsrail ve AB arasında seçim yapmasını gerektireceğinden Türk-lsrail ekseninin aleyhine olacaktır. Benzer şekilde ve hatta AB faktörü bir yana bırakılsa bile, eğer Mollaların İran'ı Ortadoğu'da ABD'nin liderliğindeki ittifaka yeniden katılmaya karar verirse ve/veya Irak, kuvvet kullanılması ya da başka yollarla ABD yanlısı pozisyonları kabul ederse, Türk-lsrail ittifakı boşa düşebilir. Zaman zaman Yunanistan ve Kıbrıs da denkleme katılmaktadır, çünkü bu ikisi hem İsrail hem de Türkiye için Avrupa siyaseti ve ekonomik refahına tek çıkış kapılarıdır.[46]

Bu çözümlemenin ışığında, aşağıdaki yorumlar kaçınılmaz görünüyor: Türkiye askeri üstünlüğüne ve bölgesel jeostratejik önceliğine dayandığından, askeri gerginlik diplomatik kartını oy-

namıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan, Almanya'nın Batı Avrasya'daki temel rolüne ve Fransa'nın Akdeniz ve Ortadoğu'daki durumuna dayandıklarından, AB ve hukuk kartlarını oynamışlardır. Ayrıca Yunanistan'ın AB ve NATO üyelikleri ve Balkanlar'daki istikrar sağlayıcı politik-ekonomik rolü, Kıbrıs'a 1990'ların sonu 2000'lerin başında güvenli bir temelde AB üyeliğini sağlamıştır. Anayasal ve diğer önermelerin, örneğin kısıtlamalar sorunu ve Kıbrıs'taki Türk askeri varlığının, AB'yi adanın politik olarak yeniden birleşmesini amaçlayan ortak bir Kıbrıs davasını yürütmekte nereye yerleştireceğini gelecekte göreceğiz.

7 Sonuç

ABD'nin Avrasya Politikası: Bir Değerlendirme

Amerika'nınki dahil her devletin dış politikası, politik sınıfların kendi uluslararası ve iç stratejilerini geliştirdikleri kaynakları oluşturan iç ve dış faktörlerin karmaşık bir bileşimiyle sınırlanmıştır. Dış politika *per se* ekonomik, askeri, ideolojik ve hukuki olmak üzere dört temel bileşenin dengeli bir harmanlanması ve diplomatik yansımasıdır ya da böyle olması gerekir. Her bileşen görece özerktir, bu hem onun sonuçlarının bağımsız gelişmesine (örneğin ekonomik diplomasi, savunma diplomasisi, zorlayıcı diplomasi vb.) hem de gerekirse bu dört öğenin tümünün birleştirilmesiyle bütünleşmiş bir gücün müdahalesine olanak tanıyan bir olgudur. Carl Von Clausewitz'in ünlü "Savaş, siyasetin başka araçlarla sürdürülmesidir" sözünün anlamı budur. Bazı insani sorunlar, yardım çalışmaları ve barışı koruma alanında başarılı olmakla birlikte Sivil Toplum Kuruluşları ve diğer hükümet dışı örgütleri, örneğin BM'yi, modern devlet gibi tutarlı ve dinamik bir şekilde gücünü kullanmaktan alıkoyan şey, dış politikanın dört temel bileşeninin zayıflığı ve/veya yokluğudur.

İdeolojik ve hukuki bileşenlerin, egemen sınıfların kendi çıkarlarına dayalı eylemleri meşrulaştırmak için kendileri tarafından yaratılmaları ölçüsünde, gerçeklik imgesinin çarpıtılmasını

gerektirdiğini not etmek de ilginç olacaktır. Terry Eagleton 1990'da "politik hegemonyanın görevi, politik birliğin temelini oluşturacak özne biçimlerini üretmektir" diye yazmıştı.[1] Son çözümlemede, hukuk ve ideoloji ulusal ve sınıf çıkarları çizgilerinde işleyen kuvvetlerin gerçek profilini gizlemek için gerçekliği 'düzenleme' eğilimi taşıyan metalardır. Zaman zaman, eldeki hukuk biçimleri bu özgül çıkarları tatmin edemez. Bu nedenle yasaları yapanlar çoğu kez onlara uymayı başaramazlar.

1945'den beri, ABD bu dört bileşenin tümünü en ileri ölçüde kullanıyordu. Ama 1970'lerin sonunda Batı, Thatcher ve Reagan'ın neo-liberal yönetimlerinin kılavuzluğunda ekonomik krizi atlatmaya başladığından ve SSCB'nin çöküşünden beri, ABD'nin dış politika projeksiyonunun askeri, ekonomik, ideolojik ve hukuki parametrelerinin dizginsiz bir yayılımına tanık olmaktayız. Ekonomik açıdan, ABD serbest ticaret politikaları ve küreselleşmenin bayraktarlığını daha da azimle yapmış, iç sınıf çıkarları korumacılık ve kısıtlamaları dikte ettiğinde kendi koyduğu kurallara uymamasına rağmen GATT'ı DTÖ olarak yeniden kurmuştur. Askeri açıdan, ABD NATO reformunun ve ittifakın Avrasya'da yayılmasının başını çekmiş, AB güçlerinin federal bir Avrupa için değil, NATO masraflarını paylaşmak için savunmaya daha fazla harcama yapmasını istemiştir. Hukuksal/ideolojik açıdan, gerçek güdüsü kendi askeri eyleminin ulusal ve sınıfsal öğelerini kamufle etmek olduğu halde, kendi Soğuk Savaş dış politikasının etik/hukuksal/demokratik öğelerini daha da geliştirmiş ve test etmiştir (örneğin, Kosova savaşı).

1990'larda Clinton yönetimi ABD dış politikasının dört ana bileşenini, demokratik değerlerin yayılmasını destekleyen özgür toplumlar ve bir 'küresel köy' yaratacak olan bir bütün olarak sunmaya çalıştı. Bu açıdan, oluşum halindeki yeni pax Americana, Kantçı/idealist 'kalıcı barış' kavramına çok benziyor. Buna göre demokrasiler ve serbest piyasa toplumları savaşa gitmezler: Coca Cola fabrikaları ve Arthur Andersen'a ev sahipliği yapan

iki ülke arasında nasıl savaş olabilir? Bu, tamamen saçmalıktır.

Son iki yüz yılı aşkın süredir Fransa, İngiltere, İtalya ve ABD dahil liberal demokrasiler bürokratik ve sınıfsal hedeflerini gerçekleştirmek, ulusal çıkarlarını korumak, geliştirmek ve yaymak amacıyla savaşmışlardır. Bu açıdan, Amerika'nın küreselleşme stratejisi bugün tüm milliyetçilikler içinde en milliyetçi olanıdır ve Yugoslavya'da denenen "etik dış politika' anlayışı geri tepmiştir. Demokratik istikrar, insan hakları ve serbest piyasalar şiddet yoluyla sağlanamaz. Eğer Ortadoğu ve Orta Asya'da ABD liderliğindeki 'anti-terör koalisyonu' buralara istikrar ve demokrasi getirmekte başarısız kalırsa, bu hiç kimse için sürpriz sayılmamalı. 11 Eylül sonrasının küresel ortamı Amerika'nın Balkanlar'daki İslam yanlısı ideolojik tutumunu yok etmiş, Oslo anlaşmalarıyla (1993) Filistinliler ve Amerika-İsrail arasında varılan kırılgan uzlaşmayı ortadan kaldırmış ve Avrasya'da Soğuk Savaş sonrası sorunları öne çıkarmıştır: ABD ve diğer Batılı finansal gruplar arasında rekabet, Avrasya ve yerküre çapında enerji kaynaklan ve politik hegemonya rekabeti. Özetle bu, barışçıl bir 'küresel köy'ün oluşumundan çok, 1919'dan önceki uluslararası Büyük Güç siyasetine ve 'ganimet paylaşımı'na benzeyen bir oyundur. 1919 öncesi ve 1939 öncesinin uluslararası düzeni ile önemli tek farkı, bugün ABD'nin olağanüstü büyüklükteki gücüdür.

Soğuk Savaş sırasında ABD, Batı Avrupa ve Akdeniz'de bulunmak için üç ya da dört meşru politik nedene sahipti: SSCB'ye karşı Avrupa ve Yakındoğu'nun savunması ve güvenliği, Avrupa'nın ekonomik yeniden imarına yardım etmek, Fransa ve Almanya arasında ve Yunanistan'la Türkiye arasında işbirliğini güçlendirmek. Ama Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve Avrupa'nın ekonomik birlik kurmasıyla birlikte, hegemonyacı ve yayılmacı bir Amerika'nın hala Avrupa toprağında varlık göstermesinin nedeni nedir?

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri, ABD'nin Avrupa/Av-

rasya'daki politikasını dayandırdığı genel çerçevenin, aşağıdaki iç içe geçen stratejik hedefleri içerdiğini öne sürüyorum:

a. Kendine bağımlı bir uzlaşmayı empoze etmek için Rusya ve Çin'in askeri kuşatma altına alınması.

b. Bir federal Avrupa'nın, 'Avrupa kalesi' projesinin doğuşunu engellerken, kilit AB devletleriyle stratejik ortaklığın devam ettirilmesi.

c. Avrasya'da ABD'nin üstünlüğüne meydan okuyabilecek yetenekte alternatif güçlü bir koalisyonun oluşumunun engellenmesi.

Brzezinski'nin 'Büyük Satranç' varsayımı, bu bir dizi hedef gerçekleşmeden, ABD'nin Avrasya'ya hakim olamayacağını ve bunun da küresel hakimiyetinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanacağını söyler. Gene de bu hedefler uzun vadeli 'değişmez' stratejik amaçlardır ve hiçbir biçimde ABD'nin bunları nasıl gerçekleştirdiği ya da gerçekleştireceğine ilişkin reçeteler önermez. ABD'nin stratejik ve olasılık planlamaları da her zaman her şeyi ayrıntılı bir biçimde kestirmiş ya da tasarlamış değildir. ABD eylemleri önleyici olmaktan çok tepkisel olabilir.

SSCB'nin çöküşünün ardından, eski komünist devletlerin merkezi kurumlannın politik olarak zayıflatılması için ara politik paketler kullanılmıştır. Aynı zamanda ABD, AB'nin ekonomik ve politik bütünleşmesi sürecinden de gözünü ayırmamak zorundadır. Avrupa'nın Almanya'nın kendi uyguladığı federal yönetim biçimini model almasını engellemek, ABD'nin küreselleşme stratejisine yardımcı olacaktır: Hiçbir örgütlü çıkar, ABD'nin Avrasya'daki politik/ideolojik/askeri etkisine meydan okumamalı, böylece petrol ve doğal gaz üreten bölgelerde kontrol garantiye alınmalıdır.

ABD liderliğindeki kuramların katılımıyla SSCB'nin ve uydularının çöküşü, Avrasya'da yeni bir jeostratejik ortam yarat-

mış ve AB devletlerinin politik düzenlemelerini ciddi ölçüde etkilemiştir. Almanya ve Fransa'nın kılavuzluğunda, AB'nin doğu ve güney sınırları yeni ekonomik ve politik fırsatlara açılmıştır. Euro-bölgesinin doğuşuyla, euro dünya pazarlarında doğrudan doğruya dolar ile rekabete girmiş, ortaya çıkan yeni jeopolitik durum enerjinin yeni coğrafi yollardan Batı'ya güvenli taşınmasını vaat etmiştir. Enerji haritası Balkanları ve Ortadoğu ile çevresini birbirine bağlayan yeni boru hatlarından oluşan karmaşık bir ağın inşasıyla birlikte yeniden çizilmek zorundadır. Bazı bölgesel oyuncuların itaatsizliğiyle beraber her iki stratejik kuşağın politik haritasında da köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır. Balkanlar, Doğu Avrupa ya da Ortadoğu istikrar kazanmamıştır ve yakın bir gelecekte kazanması mümkün değildir.

Batı devletlerinin rekabet halindeki mali ve askeri çıkarlarının da eklendiği enerji kaynakları projeleri, ABD'yi üstün konumunu güvenceye almak için açık savaş yürütmeye zorlamıştır. Irak-İran-Suriye kuşağında gelecekteki herhangi bir ABD müdahalesi gibi, 1990-91 Irak savaşı da doğrudan doğruya enerji çıkarlarıyla ilgilidir. ABD'nin Yugoslavya müdahalesi NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin ilk evresini test ederek, Rusya'nın ve Almanya'nın Balkanlar'daki etkisini ABD'nin güvenlik yapılarına bağlı kılmıştı. 11 Eylül sonrasında ABD'nin Orta Asya'daki müdahalesi, Avrasya'nın kalbini Karadeniz ve Balkanlar'a bağlayan petrol ve doğal gaz borularından oluşan yaygın bir ağın inşaatını öngören projelerle ilgiliydi. 1990'dan beri üç büyük savaş cephesinin (Irak/Basra Körfezi, Batı Balkanlar ve Afganistan/Orta Asya) temelinde yatan kilit unsurun, petrol ve doğal gaz boru hattı projelerinde yoğunlaşan ve SSCB'nin çöküşünün başlattığı yeni jeopolitik ortam olduğunu öne sürüyorum. Ne bu üç savaş cephesi ne de NATO ve AB'nin genişlemesi, Avrasya'daki petrol ve doğal gazla ilgili yeni stratejik boyutlar kavranmadan çözümlenebilir ve anlaşılabilir.

AB'nin, ABD'ye rakip bağımsız bir küresel oyuncu haline gelmesini sağlayabilecek potansiyeli, petrol ve doğal gaz üreticisi kuşakları ve yeni enerji geçiş yollarını politik olarak kimin kontrol edeceğine bağlı olacaktır.

Aynı zamanda Rusya-Çeçenistan savaşı, Dağlık Karabağ yüzünden Ermenistan-Azerbaycan savaşı ve Abhazya yüzünden Gürcistan ve Rusya arasındaki gerilimler dahil, Kafkaslar bölgesindeki yerel savaşların arkasında gene enerji kaynakları vardır. Bu coğrafyada Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan proje halindeki Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı üzerinde birlikte çalışıyorlar. Sis perdesini ya da "hukuki/ideolojik katman" diyebileceğim örtüyü 2002 yazında üç devlet arasında imzalanan 'anti-terör paktı' sağladı, ABD Kürt sorunu, Rusya'nın muhalefeti ya da ekonomik olmadığı ortaya çıktığından ve Batı'da genel bir huzursuzluk yaratabileceğinden projeye ihtiyatlı bir destek verdi.[2]

Genelde boru hatlarının inşası, rakiplerin tasfiyesi ve enerjinin Batı piyasalarına istikrarlı fiyatlarla taşınması, ABD'nin Balkanlar'la Ortadoğu ve çevresine yönelik dış politikasının temel dürtüleridir. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Güneybatı Avrasya'nın politik haritasının parçalanması, temelde Avrupa, Rusya ve Çin'in stratejik çıkarları aleyhine ABD politikasının güvenlik boyutunu destekler. 1990'den beri, ABD'nin üç savaş cephesinin üçünde de öncelikli kaygısı, Alman/AB, Rus ve Çin etkisinin kontrol altına alınmasıdır, amaç bunların ABD'nin hedeflerine ve ulusal çıkarlarına bağımlı kılınmasıdır.

Avrasya Güçlerinin Sorumluluğu Altında Bir Trans-Avrasya Konvansiyonu

Coğrafi/kıtasal yakınlıkları sayesinde Rusya, Almanya ve Çin Avrasya satranç tahtasında ABD'nin görmezlikten gelemeyeceği jeostratejik konuma sahiptirler. Bu ülkelerin Japonya ile sıkı ticari bağları, enerji projelerinde yakın işbirliği yapmaları,

yakın politik anlayışları, Amerika'nın çıkarlarına tehdit oluşturabilir. Dolayısıyla, ABD onlarla dönüşümlü bir işbirliği/cepheleşme politikası izleyerek, bu üç ülke arasına engeller koyma ihtiyacını hissetmiştir: Örneğin Barış için Ortaklık (PfP) projesi ya da 2002 Mayısı'nda NATO/ABD-Rusya anlaşması (seçici işbirliği) ve NATO'nun Kosova savaşı (bir cepheleşme örneği).

Gelgelelim bu Avrasya oyuncularının hiçbiri enerji kaynakları ve politik nüfuz savaşından vazgeçmiyor: Rusya Hazar Denizi havzası, İran/Irak, Balkanlar ve Kafkaslar'da mevzilerini elde tutma kararlılığında, ayrıca Balkan ve Ortadoğu devletlerine gelişmiş silahlar ihraç eden büyük bir silah ihracatçısı olmaya devam ediyor. Çin, Asya'daki rolünü sağlamlaştırmak, ekonomik ve askeri bir dev olmak için savaşım veriyor ve DTÖ'ye katılıyor. Almanya'nın rolüyle ilgili olarak, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ludger Volmer, 2002 Haziranı'nda "Asya ülkeleri açıkça ABD dışında çok ortaklı bir seçeneği tercih ediyorlar ve bizi [Almanya] AB içinde çekirdek bir ülke olarak görüyorlar" diyordu. Volmer, dünyanın ABD etrafında tek-kutuplu değil, çok-kutuplu olduğunu "Berlin'in Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir çatışması gibi bölgesel anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmaya hazır olacağını" da ekliyordu.[3]

Bu açıklama Rusya ve Çin'in ortaya koyduğu dış politika pozisyonlarıyla benzerlik gösteriyor "birçok Çinli stratejisi, 11 Eylül terörist saldırılarının arkasından Çin'in Amerika tarafından kuşatılması olarak gördükleri olaylar nedeniyle kaygılılar."[4] Dolayısıyla şu soru ortaya çıkıyor: Amerika'nın Avrasya'daki güçlü varlığını dengelemek için Rusya, Japonya, Çin ve AB/Almanya/Fransa hangi politik yolu izlemelidirler? Bunun cevabı dört büyük Avrasya oyuncusunun sorumluluğunda üst düzey bir konvansiyonun güvencesiyle bir stratejik ortaklığın kurulmasıdır. Ancak üstesinden gelinmesi gereken engellerin çokluğu düşünülürse, bu zor olacaktır.

İlk olarak, Ingiltere ve Fransa gibi kilit AB devletleri Alman-

ya'nın AB liderliğini kabul etmiyorlar ve İngiltere ile Danimarka AB'den çok ABD ile stratejik ortaklığa yakınlar. ABD, 'böl yönet' oyununu iyi oynuyor, AB içindeki bölünmeleri derinleştiriyor ve Ingiltere'yle birlikte NATO üyesi Türkiye, ABD tarafından özellikle bu amaçla kullanılıyor. AB sözünü etmeye değer hiçbir askeri varlığa sahip değil, istihbarat yetenekleri, ağır hava nakliye kapasitesi ve toplam askeri güç bakımından ABD'nin çok gerisinde. Ayrıca ABD-Japonya politik ilişkileri ABD'nin gözetimindeki bir güvenlik paktı ile düzenlenmiş durumda ve ABD, Japonya ve Güneydoğu Asya'da güçlü bir askeri varlığa sahip. Avrupa siyasetini analiz edenler, aynı zamanda AB'nin yıllarca kendisi için oluşturduğu bazı kurumsal yapılar arasında bir gerilim olduğuna da dikkat etmişlerdir. John Vogler'ın yazdığı gibi:

"AB olağanüstü karmaşıklıkta bir politik yapıdır. Dış ilişkilerinde çok yüzlüdür, yetki Topluluk'tan üye-devletlere ve tekrar geriye geçerken, bir tek müzakere sırasında biçim değiştirebilen bir 'değişken geometri' oyuncusudur. Birliğin doğuş halindeki dış politikasının başlıca gerilimi Birinci Direk ve ikinci Direk arasındadır. Birinci Direk olan Avrupa Topluluğu, ticaret, tarım, balıkçılık ve kalkınma yardımlarını düzenler. Komisyonun oynadığı temel rolü ve AB hedeflerini desteklemek için harekete geçirilebilecek yoğun ticari ve yardım araçlarını düşünürsek, Birliğin en açık biçimde tek bir oyuncu olarak ortaya çıktığı yer burasıdır. Tersine, Maastricht'te kurulan İkinci Direk (AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası- CFSP) ve Üçüncü Direk (Adalet ve içişleri Daireleri), hükümetler arasıdır ve CFSP Bakanlar Konseyi'nin dönüşümlü başkanlığını yürüten üye-devlet tarafından yönetilir. Etkili dış eylem, örneğin CFSP'nin politik hedeflerini destekleyen ekonomik yaptırımların yürürlüğe konması, çoğu kez Birinci ve ikinci Direğin birlikte çalışmasını gerektirir. Üye devletlerin sürekli görülen ulusal çıkar farklılıkla-

rını saymazsak, Komisyonun Topluluğun yetkilerini savunma ve genişletme tutkuları ve üye-devletlerin egemenliklerini yitirecekleri gibi kuşkularının sürüp gittiği düşünülürse, bu her zaman kolay değildir. 11 Eylül'den hemen sonra diplomaside, direkler arası işbirliği ihtiyacı bir 'Troika'da ifadesini buldu. Bu Belçika Başkanlığı, CFSP Yüksek Temsilcisi (Xavier Solana) ve Topluluğu temsil eden Komisyon Başkanı'ndan (Chris Patten) oluşuyordu." [5]

Açıkçası AB'nin politik bütünleşme derecesi, savunma ve güvenlik konularında güçlü, tek politik sese sahip olma ihtiyacıyla birlikte, büyük ölçüde kendi kurumlarının Topluluk Direği ile bütünleşme ve eşgüdüm kapasitesine bağlı olduğundan, AB bürokrasisinin bu boyutunu aydınlatmak çok önemlidir. Gene de bu kurumsal işlev bozukluğu ya da yetki uyuşmazlıkları, AB'nin kilit üye-devletleri arasındaki mevcut gerilimlerin, Birliğin sorunlu iskeletine işlenmiş olan gerilimlerin yanında önemsiz kalır. Aslında bu gerilimler üye devletlerin farklı ulusal çıkarlarının tarihsel ve politik sonucudur. Yakın bir gelecekte farklı çıkarları bütünleştirmenin olanaksız olduğu düşünülürse, Rusya ve Çin ile kalıcı bir stratejik ortaklığın temelini atmak için AB tarafından izlenmesi gereken ara hedefler nelerdir? [6]

Almanya, İtalya ve Fransa gibi bazı Avrupa güçleri sorunu çok önceden kavramış ve SSCB'nin çöküşünden hemen sonra, AB'yi Amerika'nın güçlü pençelerinden potansiyel olarak kurtarabilecek stratejiler geliştirmeye başlamışlardı. Sözgelimi, AB'nin genişleme tutumunda Almanya ve Fransa arasında ihtiyatlı bir işbölümü düşünülmüş ve hayata geçirilmiştir. Almanya, Avrupa'nın doğuya doğru genişlemesini dikkatli bir biçimde yönetirken, Fransa bir serbest ticaret bölgesi anlayışıyla Avrupa'nın Akdeniz ekonomik programlarını yürütüyor. AB, 1997'de Almanya'nın desteğiyle *de facto* bölünmüş bir ülkeye,

Kıbrıs Cumhuriyeti'ne adaylık statüsü verme gibi önemli bir karar alırken, aynı zamanda Fransa da Ortadoğu sorunlarında ABD'ye doğrudan meydan okuyor. Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz yaylarını AB ile bütünleştirmek, potansiyel olarak ABD için ciddi bir darbe olabilir, çünkü bu iki çatışma kuşağında yer alan ülkeler, NATO'nun yapılarıyla kolay kolay bütünleşemezler. Akdeniz'i bir Kuzey Afrika ve Güney Avrupa denizine ve Akdeniz hava sahasını sivil, silahlardan arındırılmış bir havacılık bölgesine dönüştürmek AB, tüm Afrika ve Yakındoğu -Ortadoğu devletlerinin stratejik bir hedefi olmalıdır.

Çok çeşitli nedenlerle, Avrupa'nın Akdeniz'deki ekonomik ve politik hakimiyeti ya da Almanya'nın doğu jeopolitik yörüngesindeki ağırlığından doğan güç dengesi, büyük stratejik önem taşıyor. İlk olarak, eğer başarılı olursa bu planlar kilit Avrupa devletleri arasındaki gerilimleri azaltacak, aralarında ileri boyutlarda bir politik güven ve stratejik uyum yaratacaktır. Ayrıca ve aynı şekilde önem taşıyan bir başka etken de bu planların küçük AB devletlerine, uzun vadeli çıkarlarına göre Almanya'nın ve/veya Fransa/İtalya'nın kuyruğuna takılma fırsatları sunmasıdır.

Akdeniz havzası, jeostratejik önemi sınırlarını aşan bir alandır. Adaları ve uçuş bölgeleri dışında, karasuları, Cebelitarık, Türk Boğazları ve Süveyş gibi koridorlara sahipken, deniz kıyılarında İsrail, Suriye, Mısır, Cezayir ve Libya bulunmaktadır. Bu bakımdan Rusya, Çin, Japonya ve Kuzey Avrupa'nın yardımıyla İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye, Amerika'nın Akdeniz'deki etkisini dengeleyen katalizörler olarak hareket edebilirler. Portekiz, İspanya ve İngiltere arasında ortak bir anlayış, AB ve Latin Amerika arasında yeni bir Atlantik ötesi ilişkiye yardımcı olabilir. Aynı şekilde, İngiltere ve Fransa birlikte, Kanada ile yeni ve uzak görüşlü bir işbirliği çerçevesi geliştirebilirler. Bu açıdan, İngiltere aynı zamanda Avustralya ve diğer Milletler Topluluğu ülkelerini Avrupa'ya yaklaştırarak, Millet-

ler Topluluğu'nun yeniden yapılandırılmasından yarar sağlayabilir. İngiltere Amerika'nın kuyruğuna takılmak yerine, güçlü ve birleşik bir AB'yi destekleyerek Avrasya'da büyük bir rol kapabilir. Özetlersek, AB devletleri arasında dikkatli ve politik bakımdan verimli bir işbölümü, sonunda ABD'den politik kurtuluşuna yol açabilecek bir süreçte AB'nin bütünlüğünün geliştirilmesinde önemli bir adım olacaktır.

Ancak birleşik bir AB'nin 'Batı'dan yayılması, Çin ve Rusya arasında işbirliği ve ikisinin birlikte 'Doğu'dan' yayılması olmadan başarı kazanamaz. Bu, hem Rusya'nın hem de Çin'in, AB'nin Avrasya'yı ve sonra da dünyayı yönetme emelleriyle ilgili kaygılarını hafifletebilir. AB, Rusya, Japonya ve Çin arasındaki kalıcı bir pakt, ortak ve hegemonyacı olmayan ekonomik, politik ve sosyal ilkeler temelinde kurulmalıdır. Ayrıca eğer Rusya, Çin ve Japonya Orta Asya ve Pasifik'te AB'nin 'işbölümü' ilkesi temelinde işbirliği yapabilirlerse, o zaman ulusal çıkarlarının yakınlaşmasının olanaksız olmadığı görülecektir. Bu açıdan Rusya, Japonya ve Çin arasında ekonomik ve serbest ticarete dayalı işbirliği çerçevesi çizilebilir ve bu işbirliğini düzenleyen bir ekonomik ve politik konsey kurulabilir. Diğer Avrasya güçlerine Rusya, Çin ve Japonya'yı izlemesi için güçlü teşvikler sağlanmalıdır. Avrupa güçleri bu yapıya katılmaya davet edilebilir ve onlar da Avrupa'nın merkezi kurumlarıyla birlikte çalışmaları için Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan, İran ve Suudi Arabistan gibi diğer Avrasyalı güçleri davet ederek bu çağrıyı karşılıksız bırakmayabilirler.

Elbette, bu işbirliği adımları hegemonyacı olmayan tutumlar ve karşılıklılık ilkesine dayandırılmalıdır. Sözgelimi 2002 Mayısı'ndaki ABD/NATO-Rusya anlaşması Rusya'yı, ikisi de BM Güvenlik Konseyi'nde kalıcı bir rol üstlenmek isteyen Almanya ve Hindistan'a karşı bir dışlama politikasına yönlendirmemelidir.[7] Asya ve Avrupa arasında jeopolitik bir zemin oluşturan Doğu Avrupa, Balkan ve Ortadoğu devletleri, Amerikan desteğinin

ve/veya NATO üyeliğinin kendi güvenlikleri için hiçbir kalıcı garanti sağlamadığına ikna edilmelidir. Yunanistan ve Türkiye'nin NATO üyelikleri onların barış içinde yan yana yaşamasını garanti etmedi, Macaristan ile Romanya'nın NATO üyelikleri de Romanya'daki Macar azınlık yüzünden aralarındaki sürtüşmeyi engelleyemeyebilir. AB, çatışma yönetimi ve çözümü konusunda ABD'nin sahip olmadığı güçlü araçlara sahiptir: Rusların yardımıyla eski Sovyet uydularını asimile edebilecek, etnik çatışmalardan kaynaklanan tehlikeleri yatıştırıp çözebilecek, sivil ve ekonomik bütünleşmeyi geliştirebilecek araçlara sahiptir. Bu araçlar ve mekanizmalar ABD'nin elinde yoktur: ABD ve NATO; Fransa, Almanya, Rusya ve Çin'in coğrafi avantajlarından yoksundur ve AB gerçek bir küresel ekonomik güçtür.

Doğu (Çin, Japonya ve Rusya) ve Batı (Almanya ve Fransa) Avrasya arasındaki 'kaynaşma' hegemonyacı değil, sosyal olmalı, Amerika'nın hakimiyetine alternatif sunmakla kalmamalı, aynı zamanda yeni bir Avrupa emperyalizminin doğuşundan kaçınmalı ve Amerika'nın küresel neo-liberal düzenine bir sosyo-politik alternatif yaratmalıdır. Bu iddialı proje, Avrupa'nın güçlü sosyalist geleneklerine olduğu gibi Hıristiyan, milliyetçilik karşıtı ve kökten dincilik karşıtı hareketlere de dayanmalıdır. Bunlar henüz doğmakta olan, kendisini sağlamlaştıran, Avrasya'yı aşan bir konvansiyonun liderliğini ve akıl hocalığını yapan, potansiyel olarak yeni bir Avrupalı/Avrasyalı sosyal demokrat sınıfın toplumsal ve ideolojik bileşenleridir. Nihai amaç Avrasyalı güçlerin gözetimi altında hegemonyacı olmayan, sosyal demokratik bir Avrasya yönetiminin yaratılması olmalıdır.

Amerika'yı Yeniden Fethetmek

Amerika'nın "tüm kürede etkili tek güç olan, teknolojik bakımdan eşsiz bir askeri yapı" kurmuş olduğu doğru.[8] Öte yandan Amerikan istihbaratının 11 Eylül terörist saldırılarını kestirme ve önleme konusunda korkunç bir başarısızlık sergilemiş oldu-

ğu da doğru. Amerika "kendi toprakları dışında 17'si büyük çaplı üs olan 725 askeri tesise sahip." Ayrıca "1.4 milyon olan aktif hizmetteki askeri"nden yaklaşık "250 bini yurtdışında konuşlanmıştır"[9] ve bölgesel oyuncuların oluşturduğu stratejik ittifak ve paktlar üzerinde önemli bir denetim uygulayacak durumdadır. Amerika'nın askeri kudreti BM, IMF, Dünya Bankası, NATO ve DTÖ gibi kilit uluslararası kurumlar ve örgütlerdeki liderlik rolüyle birleşmiştir. Ayrıca özellikle SSCB'nin çöküşünden sonra, Christopher Lasch'ın 1970'lerde Narsisizm Kültürü[10] diye adlandırdığı bireysel başarı, hırs ve kendi başına başarma gibi Amerikan kültürel değerleri, küreye egemen olma eğilimindedir. Tek istisna aşırı milliyetçi ve dini kanatlardır.

Her şeye rağmen, Amerika rakipleri ve düşmanlarının oluşturduğu birçok işbirliğine egemen olmadan dünyayı yönetemez. Bu rakipler Milosevic türünden düşmanların hiçbir şansı olmadığını bildiklerinden, Amerika'nın hegemonyasına bir cepheleşme yoluyla meydan okumayı seçmezler. ABD'nin kuyruğuna takılarak çıkar sağlayan ve bu şekilde iç, bölgesel ve küresel fırsatlar için daha iyi bir politik-stratejik ve ekonomik konum yakalayan taraflardan söz ediyorum. Bu tür bir rekabet ABD'nin çıkarlarına da uygundur, çünkü bir yandan ABD'nin kendi varoluşunun ekonomik ve politik koşullarını yeniden üretirken, aynı zamanda liderliğini yaptığı güç gruplaşmalarının üzerindeki hegemonyasını da yeniden kurar. Ayrıca kendi kuyruğuna takılanlardan da kar sağlar.

ABD, AB ve Japonya arasında dengeli ekonomik rekabet, dünya piyasalarını yönetilebilir bir denge durumunda tutuyor. Türkiye ile Ortadoğu ve Orta Asya'nın sorunları üzerinde politik mikro-rekabet, Amerika'nın Türkiye'ye silah satışlarını artırıyor. Aynı şey Ortadoğu'nun diğer yerleri için de geçerli. Örneğin Amerika'nın, Rusya'nın İran gibi dışlanmış bir devlete silah ve askeri bilgi teknolojileri satışından çok, İran'ın kendisiyle as-

keri anlaşmalar yapmayı reddederek, askeri teknolojisini Amerikan denetiminden uzak tutmasıyla ilgilendiği anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, temel tezim Amerika'nın kendisiyle işbirliği yapan rakipleri olmadan dünyayı yönetemeyeceği ve yönetmek istemediğidir.

Özünde bu, modem siyaset ve iktisadın tüm koşullarının türetildiği bir aksiyomdur. Modernliğin politik alanı sınıf demokrasisi ve çatışmalarını ortaya çıkartır ve 'düşmanlar' ve 'dost-lar'ın varlığıyla belirlenir. Aynı şekilde, modern iktisadın sahnesi tekelci rekabeti, birleşme ve el koymaları açığa çıkartır ve bu, onun piyasadaki yapısal 'dost-düşman' oyunuyla belirlendiğini söylemekle aynı kapıya çıkar. Tekelci fiyatlar arz/talep eğrilerini dengeleyen belli bir rekabet olmadan düzenlenemeyeceğinden, ister küresel ister 'devlet-ulusal' olsun, hiçbir zaman bir tek ve işlevsel ekonomik tekel olamaz. Aynı şekilde, politik açıdan diktatörlükler, faşizm ve totaliter sosyalizm deneyimi kesin bir fiyaskodur, bu da kısmen iktidarı elde tutanlar tarafından politik kuvvetler arasında serbest rekabetin gerçekleşmesine izin verilmemesi yüzündendir. Rekabet kesinlikle modernitenin içkin bir özelliği olduğundan, otoriter rejimlerin tüm biçimleri, kendi içlerinde keskin sınıf ve bürokratik çelişkileri, iflaslarına ve nihai çöküşlerine katkıda bulunan çelişkileri taşımışlardır.

Dolayısıyla, eğer "Amerika'nın kendisiyle işbirliği yapan rakipleri olmadan dünyayı yönetemeyeceği ve yönetmek istemediği" doğruysa, o zaman Brzezinski'nin *Grand Chessboard'* unun son satırlarında ifade edilen "Amerika gerçek anlamda ilk ve son küresel süper güçtür" tezi tamamen metafizik bir tezdir. İmparatorluklar yükselmiş ve düşmüş, düşüşleri, imparatorluğun aşırı yayılması ve imparatorluğun yönetici kesimiyle ona bağımlı sosyo-politik kuvvetler arasında kurulan işbirliğinin birleşik sonucu olmuştur. Amerika'nın etki alanı içinde önemli güçler bulunduğu sürece, Amerika'nın üstünlüğüne meydan

okuyan alternatif bir hegemonyacı ittifak olasılığı dışlanamaz. Brzezinski ve diğer Anglo-Sakson stratejistlerin bilerek ya da bilmeyerek suskunlukla geçiştirdikleri başka sorunlar da vardır.

Bu stratejistler Amerika'nın ihraç edilecek ideal bir toplum projesi imajına uymayan önemli iç sorunlardan; ırksal ve etnik gerilimlerden, yüksek suç oranı, uyuşturucu kullanımı, hapishanelerin doluluğu, etnik gettolar, sefalet ve alt sınıfların artışı, işletme ve şirketlerde, muhasebe ve mali konularda süreğen yolsuzlukları ele almaktan kaçınmışlardır. Bu sorunların ABD politikası üzerindeki etkisinin ayrıntılı bir çözümlemesi bu kitabın dışında kalır. Ancak Amerika'nın başka herhangi bir ülke kadar yolsuzluğa battığını ve yönetilemez bir toplumsal ortama yol açan derin bir kimlik bunalımına sürüklendiğini göstermek için de bunlara değinmek zorundaydım.[11]

Amerika, askeri gücü ve kürenin her yerine burnunu sokmasına rağmen, politik olarak birleşen Avrupa/Avrasya'yı karşısına alamaz, zira Amerikan ulusal kimliği gerçekte Amerika'nın toplumsal düzenini birleştiren bir unsur değildir. Temelde Amerika'nın modernliği Avrasya'nın, yani onun etnik kimlikleri ve çalışkan insanlarının bir yan ürünüdür.

Avrupa Aydınlanması'nın eksiklikleri ve Avrupa milliyetçiliklerinin gerici/bölücü yönlerine karşın, Avrupa'daki ulusal kimliklerin artık politik elitlerin yapay şişirmelerine ihtiyaç duymayacak kadar kökleşmiş oldukları anımsanmaya değer. Avrupa yurttaşlığı, Avrupa sosyal ve politik düzeni anlayışlarını geliştirmek için ortak çabalar harcandığı takdirde Avrupa'nın ulusal kimlikleri kardeşlik, dayanışma ve sosyal adalet imajını yansıtarak, barış içinde yan yana yaşayabilir.

Aynı zamanda, Amerika'yı fethedenlerin Avrupa ve Avrupalılar olduğunu anımsayalım. Yüzyıllarca Avrasya, Afrika ve Latin Dünyası'ndan Amerika'ya büyük göç dalgaları, eşsiz bir ırk ve etnik kimlik harmanı yaratmıştır. ABD, Kanada ve Avustral-

ya'daki göçmen toplulukların çoğu, anavatanlarıyla ya da ülkelerinin adet ve gelenekleriyle güçlü bağlarını korumuşlardır. Amerika İrlandalı, İspanyol, Hintli, İtalyan, Yunan, Yahudi, Çinli, HollandalI ve Ermeni topluluklarıyla birlikte Avrasyalı, Latin, Afrikalı ve Pasifikli etnik grupların bir mozaiğidir. Amerika'nın dış politikasında etnik lobilerin etkisi düşünülürse, ABD'nin politik olarak birleşmiş bir Avrasya/Avrupa'ya karşı kalıcı ve tutarlı bir cepheleşme politikası formüle edeceği düşünülemez.

Avrasyalı güçler, Amerika'nın bu etnik ve kültürel çoğulculuğunu, Amerika'ya yerleşen göçmen kuşakları ile doğmakta olan Avrupa/Avrasya yurttaşları arasındaki bağları yaratıp sağlamlaştıracak önemli bir köprü olarak görmelidir. Avrasya kendi politik gelenekleri ve sosyal değerlerini, sosyalizmi (örneğin, Avrupa'nın refah devletini) hiç yaşamamış ya da Marx'ın "Asya tipi üretim tarzı" dediği kolektivist gelenekleri (örneğin, 1917 öncesi Rus popülist devrimci hareketi ve *obscina* tarım toplulukları) hiç yaşamamış bir ülke olan Amerika'ya yansıtmakta tereddüt etmemelidir.[12]

Avrupalılar ilk önce politik birlik kurmalıdır. Ama 1990'larda Üçüncü Yol sosyalizminin başarısızlığından sonra, Avrupa'nın politik birleşmesi sadece tüm milliyetçilik karşıtı ve Hıristiyan kuvvetlerle kalıcı bir ortak anlayış peşinde koşması gereken yeni bir demokratik politik sınıfın eseri olabilir. İngiltere bu büyük Avrasyalı ve hegemonyacı olmayan sosyal demokrat projeye katılmaya ikna edilmek zorundadır, Ruslar ve Çinlilerin işbirliği çok büyük önem taşımaktadır.

Avrasya'nın önündeki bu fırsatlar, Amerikan gücüne en ciddi alternatiftir. "Amerika'nın yeniden fethi" bir hayal olabilir ama "tahayyül edilebilen her şeyin mümkün olduğunu" hatırlamak gerek.[13]

Dipnotlar

Bölüm 1

1. Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geo-strategic Imperatives*, New York, Basic Books, 1997, s.xiii.

2. Ibid., s.xiv.

3. Diana Johnstone, 'Humanitarian war: making the crime fit the punishment', Tarik Ali (ed.), *Masters of the Universe? NATO's Balkan Crusade*, Londra, Verso, 2000, s. 153, içinde.

4. Diğerleri arasında Kenneth N. Waltz, 'Globalisation and American power,' *The National Interest*. N. 59, Bajar 2000, http://www.nationalinter est.org/issues/59/Waltz.html, Waltz'ın klasik yeni-gerçekçi açıklaması, onun *Theory of International Politics*, New York, Random House, 1979 adlı yapıtındadır. Waltz İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde Hans Morgenthau'nun başını çektiği gerçekçi okulun bazı temel ilkelerini destekler (bkz. Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, Alfred A. Knopf, 1948). Uluslararası ilişkilerde gerçekçi ve yeni-gerçekçi teoriler için güzel bir tartışma için, bkz. Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000. Burada gerçekçilik/yeni-gerçekçiliğin sorunsuz ya

da "gri" bölgeler olmadan teorik bir *corpus* (derleme/koleksiyon- ç.n.) oluşturduğunu ima etmiyorum. Özellikle, bu yaklaşımı buyurgan bir teori olmaktan çok betimleyici/çözümleyici bir tarzda kullandığımı açıklığa kavuşturmak istiyorum.

5. "Batı Avrasya"yı, Baltık devletlerinden aşağıya, Doğu-Orta Avrupa'ya, Balkanlara, Türkiye, Ortadoğu ve Hazar bölgesine uzanan çevresel kaim kuşak olarak tanımlıyorum. "Ortadoğu ve çevresi" ile Ortadoğu'nun klasik coğrafi konumunu ve Kafkaslar, Hazar bölgesi, Kuzey-Orta-Doğu Afrika ve Brzezinski'nin "Avrasya'nın Balkanları" dediği Orta Asya (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızistan) çemberini tanımlıyorum. Aynı zamanda, bkz. Alexei Vassiliev, *Central Asia: Political and Economic Challenges in the Post-Soviet Era*, Londra, Saqi Books, 2001.

6. Brzezinski, *The Grand Chessboard*, s. 199.

7. Peter Gowan, *The Global Gamble: Washington s Faustian Bidfor World Dominance*, Londra, Verso, 1999, s. 313.

8. Helen V. Milner ve Robert Keohane, 'Internationalisation and domestic politics: An introduction', Robert O. Keohane ve Helen V. Milner (eds), *Internationalisation and Domestic Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s. 4, içinde.

9. Bu konuları ve uygun kitap dizinini *The Internationalisation of Economic Relations and the State*, Herts, Business School, University of Hertfordshire, Working Paper Series 5, 1998'de ortaya koydum.

10. On dokuzuncu yüzyılda, modem kapitalist ekonomiler İngiltere'nin serbest ticaret küresel politikaların gözetimi altında ileri ölçülerde uluslararasılaşmayı yaşadılar. Bu görüngü Karl Marx tarafından özellikle *Capital*'in üçüncü cildinde kavranıp çözümlendi. 1960'lar ve 1970'lerde neo-Marksizm tartışması bu sorunlara daha fazla ışık tuttu. Örneğin, 1973'te Christian Palloix, Marx'ın kendi çözümlemeleriyle aynı çizgide, bu-

gün akademik araştırmaların doğruladığı biçimde, finans kapitalin ve çokuluslu şirketlerin yirminci yüzyılla sınırlı olmadığını gösterdi. Pailoix'in sözleriyle: "Singer, International Harvester and Westinghouse Electric gibi şirketler Çarlık Rusyası'nda faaliyetteydiler ve bu sırada Gillette, Otis, Park Davis ve Ford, kendi doğdukları ülkeler dışında başka yerlerde işletmelere sahiptiler. Bununla birlikte, çokuluslu şirketlerin gelişme biçimlerinde değişiklikler olmuştu. On dokuzuncu yüzyılda Unilever, Penarroya, Shell ve Standard Oil gibi şirketlerin temelinde hammaddeler ve tarımsal ürünler değer artışı yaşarken, bugünün şirketleri temelde 'seri' meta üretimine dayanırlar." Christian Pailoix, *Les Firmes Multinationales et le ProcEs d'Internationalisation,* Paris, Francois Maspero, 1973, s. 137. Cf., diğerleri arasında, Paul Hirst ve Grahame Thompson, *Globalization in Question, Cambridge, Polity Press, 1996 ve Gowan, The Global Gamble*.

11. Bkz. John Feffer, "Globalisation and militarisation", *Foreign Policy in Focus*, V. 7, N. 1, Şubat 2002, http://artel.co.yu/en/izbor/us.

12. Milner ve Keohane, "Internationalisation and domestic polities", s. 10.

13. Avrupa Komisyonu'nun Başkanı Romano Prodi, Londra'da 2002 Nisanı'nda yaptığı bir konuşmada, İngiltere'nin ABD ile "özel ilişki"sine açıkça saldırarak, İngilterenin bu ilişkinin kendisine dünya sorunları üzerinde daha güçlü bir politik ve ekonomik ağırlık kazandırdığına inandığını öne sürdü, bkz. 'Presidential pique'. *The Economist*, 4 Mayıs 2002, s. 42.

Bölüm 2

1. Gowan, *The Global Gamble*, s. 143. Gowan 1990'ların başında Körfez krizi ile ilgili liberal kuramlaştırmalara bilgi temelinde bir eleştiri yöneltiyor.

2. Bkz. özellikle Alex Pravda, 'Introduction: linkages betwe-

en Soviet domestic and foreign policy under Gorbachev', Tsuyoshi Hasegawa ve Alex Pravda (ed.), *Perestroika: Soviet Domestic and Foreign Policies*, Londra, Sage-Royal Institute of International Affairs, 1990, s. 1-25 ve Julian Cooper, 'Soviet resource options: civil and military priorities', ibid., s. 141-55.

3. Brzezinski'nin kendisi şöyle söylüyor: "Eğer Amerika Rusya stratejisinin ikinci zorunlu çizgisini başarıyla izlerse, Rusya'nın tercihini Avrupa'nın imparatorluk seçeneğinden yani, Sovyetler sonrası alanda mevcut jeopolitik çoğulculuğu güçlendirmekten yana yapması daha güçlü bir olasılıktır. *The Grand Chessboard*, s. 202-03.

4. Bkz. aşağıdaki açıklama: "Batı, Soğuk Savaş'ın sonunda, iç zayıflığının nükleer süpergüçte politik aşırılık ve düzensizliğe yolaçabileceğinden korkarken, Rusya'nın iç ekonomik ve politik geçişiyle derinden ilgilenmeye başladı. Piyasa demokrasisine başarılı bir geçiş, uysal ve istikrarlı bir ortağın en iyi garantörüymüş gibi görünüyordu. Dolayısıyla ticaret, borç yönetimi, yatırım, kredi ve yardım alanlarında ikili, çok taraflı ve özel kuramların desteği dahil, birçok yanıyla, bir ekonomik danışmanlık ve yardım ortaya çıktı. Ne var ki IMF çok geçmeden dizginleri eline aldı", Nigel Gould-Davies ve Ngaire Woods, 'Russia and the IMF', *International Affairs*, V. 75, N. 1, 1999, s. 1. Yazarlar Batı'nın Rusya'nın sorunlarına el atmasını kabul ediyor ama şunları göz önüne almıyorlar: (a) Doğudaki geçişe katılımı yoluyla Batı'nın ne ölçüde dönüşüm geçirdiği (b) bu müdahalenin barış ve bölgesel güvenliğe ne ölçüde katkıda bulunduğu ve (c) geçişe ilişkin ad hoc gerçeklikler tamamen göz ardı edilirken, Batı'nın katılım tarzının ekonomik bakış açısıyla ne ölçüde uygun olduğu. Örneğin aşağıda göreceğimiz gibi, Yugoslavya'nın parçalanması birincil olarak yerli etnik şiddetin patlaması değil, daha çok Yugoslavya federal hükümetine Slovenya ve Hırvatistan'ın karşı çıktığı bir reform olan mali disiplin ve ku-

rumsal merkezileşme dayatan IMF müdahalesinin beklenmedik sonucuydu.

5. Brzezinski, *The Grand Chessboard*, s. 66.

6. Bugün geçerli literatürde, bu sık sık 'NATO'nun yeni stratejik konsepti' olarak sunuluyor. NATO herhalde Avrupa topraklarının savunulması önceliğinden, NATO/ABD çıkarları tehlikeye düştüğünde tüm kürede kriz ve çatışma yönetiminin önceliğine geçmiştir (bir NATO üyesi saldırıya uğradığında bu bütün üyelere yönelik bir saldırı olarak değerlendirilir diyen 5. Madde ile ilgili stratejik tartışma).

7. 'Old friends and new', *The Economist*, 1 Haziran 2002, s. 26.

8. Cf., diğerleri arasında Nick Mikhailov, 'Russian oil pipelines set for expansion', *Oil and Gas Journal*, 25 Mart 2002, s. 62-8; 'Don't mention the O-word', *The Economist*, 14 Eylül 2002, s. 25.

9. Bu konulara ilişkin görüşlerimi kendi yapıtlarım, *Italy, Europe, the Left: the Transformation of Italian Communism and the European Imperative*, Aldersbot, Ashgate, 1998'de geliştirdim. Cf. Donald Sassoon, One Hundred Years of Socialism: the West European Left in the 20th Century, Londra, I.B. Tauris, 1996 ve Anthony Giddens, The Third Way, Londra, Polity Press, 1999. Sassoon'un hacimli *One Hundred Years of Socialism* adlı yapıtı, Edward Bernstein'm çalışmalarına dayalıdır ve sol partilerin yeni tüm-Avrupa rolünü, Keynesgil ulus-devletin eski dar politik parametresini aşan 'yeni-revizyonizm' olarak düşünür. Sassoon'a göre, "yeni-revizyonizm bitmiş bir öğreti koleksiyonu değildir" ve 1990'larda temel ilkeleri şunlardır: "Piyasalar devlet mülkiyeti aracılığıyla değil, hukuk tarafından düzenlenmelidir..., piyasanın düzenlenmesi git gide artan bir oranda ulusüstü araçlarla başarılacak bir amaç olmalıdır, ulusal ve dolayısıyla parlamenter egemenlik sınırlı bir kavramdır." Ye-

ni-revizyonizm, sosyalizme yönelik muhafazakar eleştirinin önemli yanlarının kabul edilmesini gerektirir ve birçok çeşidi vardır, "çünkü özgül ulusal bağlamlar ve politik ortamlar üzerinde kurulmak zorunda kalmıştır." Ne var ki, Sassoon'un tezi şöyle devam eder: "Sosyal demokrasiye ya da hatta modernleşmeye giden ulusal bir yol artık mümkün değildir: İşte 1990'lara özgü yeni-revizyonizm de burada yatar." ibid., s. 734-5, 739.

10. Edward L. Morse ve James Richard, 'The battle for energy dominance', *Foreign Affairs*, Mart-Nisan 2002, http://www.foreignatTairs.org/articles/Morse0302.html, s. 3.

11. Venezüela'nın petrol üretim kapasitesi, 2000'li yılların başlarında hükümetin istikrasızlığına ve sol toplumsal ayaklanmalara bağlı olarak önemli oranda azaldı. Venezüela dünyanın en büyük dördüncü ham petrol ihracatçısıdır ve "ne zaman ciddi bir kapasite sorunu yaşasa," bu "ABD dahil asıl müşterilerinin çıkarlarını tehdit etme eğilimindedir. Bkz., Bhushan Bahree ve Marc Lifsher,[6] Venezuela's capacity crunch threatens key crude partners', *Wall Street Journal* Europe, 18 Nisan 2002, s. A10.

12. Bkz. Gabriel Gorodetsky, *The Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia,* New Haven, Yale University Press, 1999, Fiona Hill, 'Pipeline politics, Russo-Turkish competition and geo-politics in the Eastern Mediterranean', *The Cyprus Review*, V. 8, N. 1, Bahar 1996, s. 83-100.

13. Uluslararası Güvenlik İşleri Dairesi, *United States Strategy for the Middle East*, Washington DC, Savunma Bakanlığı, Mayıs 1995, s. 6.

14. Avrupa Topluluğu Komisyonu, 'Towards a European strategy for the security of energy supply', Green Paper, COM (2000), 769 final, 29 Kasım 2000, s. 77, passim.

15. Bkz. Bülent Gökay, 'Introduction: oil, war and geo-politics from Kosovo to Afghanistan', *Journal of Southern Europe and the Balkans*, V, 4, N. 1, Mayıs 2002, s. 8.

16. John M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Londra, Maernillan, 1973, s. 378. Keynes'in kitabı 1936'da yayınlandı ama İngiltere ve Avrupa üzerindeki etkisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hissedildi.

17. 1971 Ağustosu'nda, Amerikan Başkanı Richard Nixon, doların altına konvertibilitesini askıya alıp, yüzde 10'luk ek bir ithal vergisi koyarak, Bretton Woods sisteminin sona erdiğini ilan etti. Dolayısıyla, 1944'te New Hampshire, Bretton Woods'da bir dağ sitesinde kurulmuş olan IMF'den yeni bir uluslararası para sistemine ilişkin yeni öneriler hazırlaması istendi. Sonunda, dolar devalüe edildi ve Fransa'nın itirazlarına rağmen, Amerikalıların tüm önerileri, sanayileşmiş ülkeler tarafından 18 Aralık 1971'de Washington'da imzalanan Smithsonian Antlaşması ile kabul edildi. Bunun sonucunda ortaya çıkan uluslararası mali belirsizlik 1973 petrol şokuyla ve AET'nin başarısızca dolara meydan okuma girişimi ile birleşti. 1972 Martı'nda AET paraları "dolar tünelinden içeri girdiler, ABD parasına karşı paritenin iki taraflı dalgalanmasında yüzde 2.25 bir bant aralığında hareket edeceklerdi," Loukas Tsoukalis, *The New European Economy Revisited*, Oxford, Oxford University Press, 1997, s. 141, bkz. aynı zamanda, Herman van der Wee, *Prosperity and Upheaval: The World Economy*, 1945-1980, Londra, Viking, 1986, s. 347-8, 472-94.

18. *Inter alia,* Kirsten E. Schulze, *The Arab-Israeli Conflict*, Londra, Longman, 2000, s. 49, P.R. Kumaraswamy (ed.). Revisiting the Yorri Kippur War, Londra, Frank Cass, 2000.

19. Bkz. 'Flaring up?', *The Economist*, 13 Nisan 2002, s. 81, Keith Fisher, 'A meeting of blood and oil: the Balkan factor in Western energy security', *Journal of Southern Europe and the Balkans*, V. 4, N. 1, Mayıs 2002, s. 78-9.

20. Bkz. Johnstone, 'Humanitarian war', s. 156.

21. Morse ve Richard, 'The battle for energy dominance', s. 8.

22. Hill, 'Pipeline polities', s. 84.

23. Andrew Jack ve David Stern, 'Caspian states discuss resources', *Financial Times,* 24 Nisan 2002, s. 8.

24. Fisher, 'A meeting of blood and oil', s. 80.

25. Hill, 'Pipeline polities', s. 93.

26. Bülent Gökay, 'Oil, War and Global Hegemony', yayınlanmamış tebliğ, Keele University, 28 Şubat 2002, s. 3-4.

27. Hill, 'Pipeline polities', s. 88.

28. Bkz. aynı zamanda Meliha Altunışık, 'Turkey and the changing oil market in Eurasia', Libby Rittenberg (ed.), *The Political Economy of Turkey in the Post-Soviet Era,* Connecticut, Praeger, 1998, s. 161.

29. Jack ve Stern, 'Caspian states'.

30. Hill, 'Pipeline polities', ps. 85, 88 ve Altunışık, Turkey and the changing oil market in Eurasia'.

31. Graeme P. Herd ve Fotios Moustakis, 'Black Sea geopolitics: a litmus test for the European security order?', *Mediterranean Politics,* V. 5, N. 3, Güz 2000, s. 125.

32. Hill, 'Pipeline polities', s. 89.

33. Bkz. özellikle Michael Griffin, *Reaping the Whirlwind: the Taliban Movement in Afghanistan,* Londra, Piuto Press, 2001, ps. 105-27.

34. Fisher, 'A meeting of blood and oil', s. 84 ff.

35. Ibid., ps. 86-7. Temmuz 2002'de, INOGATE Romanya'nın Karadeniz'deki Köstence limanını, Sırbistan'ın Tuna nehri üzerindeki Pancevo rafinerisine ve Hırvatistan'daki Omisalj'e bağlayan 800 milyon dolar tutarında bir petrol boru hattı inşası için bastırdı. Anlaşma aynı yıl Kasım ayında imzalandı.

36. David Buchan ve Andrew Jack "Berlin Duvarı'nın yıkılmasından beri, Avrupa Rusya ile özel bir enerji ilişkisi kurmaya çalışıyor" diye öne sürmüşlerdi ('A return-to Russia', *Financial Times,* 25 Nisan 2002, s. 20).

37. Sözgelimi, 1990'ların ortasında AB-ABD birbiriyle çelişen İran politikaları, özellikle Başkan Clinton'ın İran'daki ABD petrol projelerini bloke etmesinden sonra, Fransız Total SA şirketi ve Houston-merkezli Conoco arasında rekabet biçimine büründü; bkz. özellikle, Leon T. Hadar, 'Meddling in the Middle East? Europe challenges US hegemony in the region', *Mediterranean Quarterly*, V. 7, N. 4, Güz 1996, s. 44-5.

38. Gokay, 'Introduction', ps. 8-9.

39. Bkz. Richard K. Betts ve Thomas J. Christensen, 'China: getting the questions right'. *The National Interest*, N 62, Kış 2000-01, http://www.nationalinterest.org/issues/60/Brzezinski.html.

40. Neil King Jr et al., 'Iraq war would alter the economies of oil and politics of OPEC', *the Wall Street Journal Europe*, 19 Eylül 2002, s. A10.

41. Michael Griffin'in yazdığına göre: "1996 Haziranı'nda, Kabil'in Taliban'ın eline geçmesinden üç ay önce, Bridas Houston'da bir dava açarak, UNOCAL'un müdahalesi yüzünden Yashar'daki yatırımını geliştirmemesinin engellendiği şikayetinde bulundu. Şirket avukatları şirketin tahmini doğal gaz rezervlerindeki payına eşit, 15 milyar dolar tutarında zarara uğradığını iddia ettiler", *Reaping the Whirlwind*, s. 125.

42. Morse ve Richard, 'The battle for energy dominance', s. 6.

43. Free Republic, http://www.freerepublic.com/forum/a393d8c6e4303.htm, s. 3.

44. Fisher, 'A meeting of blood and oil', s. 79.

45. Bkz. Gökay, 'Oil, War and Global Hegemony'. Oğul Bush'un hükümetinin kilit mevkilerindeki üyelerin uzun süredir petrol ve doğal gaz kartelleriyle kalıcı ortaklıkları vardı ve Bush ailesinin kendisinin de küresel petrol ve doğal gaz yatırımlarında uzmanlaşan Carlysle Group UNOCAL ile ilişkisi vardı. Ulusal Güvenlik Danışmanı Condolezza Rice petrol devi Chev-

ron'da çalışmıştı. Kitap yazıldığı sırada Amerika'nın Afganistan özel temsilcisi Zalmay Khalizad önceden UNOCAL'ın baş danışmanıydı, bkz. Hindistan'ın eski Pakistan Yüksek Komiseri Gopalaswami Parthasarathy, 'War against terrorism and the oil and gas dimensions', http://www.rediff.com/news/gs.iitm.

46. Bkz., *Inter alia,* Stefan Wagstyl, 'Profile: LUKoil; Process of growth is the main target', *Financial Times* ('Rusya', özel sayısı), 15 Nisan 2002, s. VII.

47. Bkz. özellikle .Ahmet Öztürk, 'From oil pipelines to oil Straits: the Hazar pipeline politics ve environmental protection of the Istanbul and the Çanakkale Straits', *Journal of Southern Europe and the Balkans,* V. 4, N. 1, Mayıs 2002, s. 57-75.

48. Kerin Hope, 'Russia to reap benefits of Balkan oil pipeline', *Financial Times,* 30 Eylül 1994, Fisher, 'A meeting of blood and oil', s. 88-9'dan alıntı.

49. The Economist İstihbarat Birimi, Ülke Tahminleri, Londra, *Russia,* 3rd Quarter 1998, s. 12.

50. Bkz. 'Turkey and Greece', *The Economist,* 13 Nisan 2002, s. 44.

51. Rusya buna karşı çıkıyor, kısmen çünkü ABD kuvvetlerinin Rusya yanlısı Abhazya ayrılıkçı bölgesine karşı Gürcistan güçlerini takviye etmek için kullanılacağından kuşkulanıyor, bkz. Patrick E. Tyler, 'Abkhazia hastens break with Georgia', *International Herald Tribune,* 1 Mart 2002, s. 3; Robert Cottrell et al., 'Russian unease as US war on terror shifts to Caucasus', *Financial Times,* 28 Şubat 2002, s. 8; Robert Cottreil, 'Closer ties with the Westattracts muted criticism', *Financial Times* ['Rusya' özel eki], 15 Nisan 2002, s. III.

52. Bkz. Mikhail Khodarenok, 'Russia surrounded with USD military bases and Moscow still do not know if this is good or bad', NATO Enlargement Daily Brief, *GDI Russian Weekly,* 8 Nisan 2002.

53. Rusya'nın Balkanlardaki enerji ve jeopolitik çıkarları düşünülürse, Kosova savaşı onun bölgedeki etkisinin canlandırılması gibi de görülebilir. Ama askeri bakımdan bu daha ABD deniz piyadeleri gelmeden Rus komandoları tarafından işgal edilen Priştina hava alanı ile sınırlıdır. Balkanlar'daki Çin etkisi sorununa gelince, harekatın ortasında NATO'nun Belgrat'daki Çin elçiliğini bombalaması tek başına öğreticidir, bkz., diğerleri arasında Peter Gowan, 'The NATO powers and the Balkan tragedy \ *New Left Review,* N. 234, Mart-Nisan 1999, s. 83-105; Ali, *Masters of the Universe?*

54. Free Republic, s. 1.

55. ABD'nin AB'nin kendi oy hakkı ve prosedür garantileri konusundaki temsil hakkını düzeltme yönündeki baskılarına direndiğini not etmek ilginç. ABD yüzde 17.2 oranla kurumdaki en büyük hissedardır ama aynı zamanda veto yetkisi kullanabilecek kadar çok oya sahip tek güçtür, bkz. Paul Hofheinz, 'EU urged to revamp voting at IMF to counterbalance ABD', *Wall Street Journal Europe*, 19-21 Nisan 2002, p, A3.

56. Brzezinski, *The Grand Chessboard,* s. 24,

57. Bu yönden, Joseph Nye'nin, "The new Rome meets the new barbarians" makalesini okumak ilginç, *The Economist*, 23 Mart 2002, s. 23-5. Nye'nin bu sorunla ilgili tam değerlendirmesi için bkz. *The Paradox of American Power: Why the Worlds Only Superpower Can t Go it Alone,* Oxford, Oxford University Press, 2002.

58. Bkz. ilginç yönlendirici yorum, 'George Bush and the axis of evil', *The Economist,* 2 Şubat 2002, s. 13-14.

59. Nye, *The Paradox of American Power,*

60. Bu yorumların iyi bir özeti ve kalıcı bir eleştiri için, bkz. Gökay, 'Oil, War and Global Hegemony'.

61. Bkz. diğerleri arasında, Ivo H. Daalder ve James M. Lindsay, 'Nasty, brutish and long: America's war on terrorism'.

Current History, Aralık 2001, http://www.brook.edu ve Steven A. Cook, 'US-Turkey relations and the war on terrorism', Analysis Paper 9, Kasım 2001, http: //www.biook.edu.

62. Bkz. International Affairs & Defence Section, 11 September 2001: The Response, Research Paper 01/72, Londra, Avam Kamarası, 3 Ekim 2001.

63. Diğerleri arasında, Judy Dernpsey ve Richard Wolffe, 'In from the Cold', *Financial Times*, 15 Mayıs 2002, s. 16.

64. Bkz., aynı zamanda Dennis Kux, The Pakistani pivot', *The National Interest*, N. 65, Güz 2001.

65. Dempsey ve Wolffe, Tn from the Cold'.

66. Gökay, 'Oil, War and Global Hegemony', s. 7.

67. Parthasarathy, 'War against terrorism'.

68. Rusya'nın yeni Başkanı Vladimir Putin, süpergüce Ortadoğu petrolüyle ilgili karlı anlaşmalarda daha büyük bir pay vaadinde bulunarak, ABD ile ortak kazanç sağlayacağını düşündüğünden, ABD'ye karşı ince bir politika gütmektedir. Quentin Peel'in söylediği gibi ('Putin plays a weak hand well', *Financial Times*, Mart 18, 2002, s. 23): "Rusya Irak'ta 8 milyar dolara sahiptir ve birçok Rus petrol şirketi Birleşmiş Milletler'in gözetimi altında gıda karşılığı Irak petrolü ihraç etmek için karlı anlaşmalar yapmıştır. Moskova kesinlikle ülkenin köktendinciler tarafından yönetilmesine yol açacak hiçbir eylem istemiyor ve Kürtler ve Araplar arasında çatışmayı kışkırtıyor."

69. Örneğin, Hint Okyanusu'nda devriye gezen nükleer güçle çalışan USS Enterprise uçak gemisinde, "sırf gemiyi işler durumda tutan 3200 kişilik mürettebat artı son model 70 uçağı uçuran toplam 2400 pilot ve bakım personeli vardır." 330 metre uzunluğunda ve uçuş güvertesi 75 metre genişliğindedir ve hiçbir zaman tek başına devriyeye çıkmaz. Her zaman "Aegis-tipinde bir kruvazör, gelen füzeleri düşürmek için özel tasarım-

lanmış büyük bir su üstü gemisi, düşman denizaltılarından korumak için firkateyn ve muhriplerden oluşan bir filotilla, bir ya da iki avcı-katil denizaltı ve bazı destek gemileri ve diğer tür yardımcı gemiler refakat ederler." ABD dünyanın tüm okyanuslarında devriye gezen bu tür 12 uçak gemisine sahiptir. Bütün alıntılar için, bkz. Paul Kennedy, The Eagle has landed', *Financial Times,* 2-3 Şubat 2002, s. I-IV (FT Weekend)

70. Michael Cox, 'American power before and after 11 September', *International Affairs,* V. 78, N. 2, Nisan 2002, s. 263.

71. Almanya'nın 1990'lardaki dış politikası 1990-91 Körfez Savaşı'ndan Kosova ve Afganistan'daki askeri katılımına kadar koalisyonun savaşını finanse ederek gelişti. "Almanya'nın uluslararası arenadaki yerini" yeniden belirleyen Şansölye Gerhard Schroeder, 11 Ekim 2001'de "ülkenin savaş sonrasındaki rolünün geri dönüşsüz bir şekilde son bulduğu"nu ilan etti, bkz. The International Institute for Strategic Studies, 'Germany's new foreign policy', *IISS Strategic Comments*, V. 7, N. 9, Kasım 2001.

72. Bkz. Maurice Fraser (ed.), *Britain in Europe,* Londra, Strategems Publishing Ltd., 1998. Sosyal Demokrat ve Avrupa yanlısı pozisyonlardan neo-liberalizmin kalıcı bir eleştirisi için, bkz. Donald Sassoon, *Social Democracy at the Heart of Europe,* Londra, IPPR, 1996.

Bölüm 3

1. Bildiğim kadarıyla NATO ve uluslararası ilişkiler tarihi üzerinde çalışma yapıp da bu ünlü deyimin çekiciliğine kapılmamış olan tek bir uzman bile yok, bkz. *inter alia,* Ronald Steel, 'Instead of NATO', *The New York Review of Books,* 15 Ocak 1998, s. 19-21.

2. Bkz. Max Weber, 'Legitimate authority and bureaucracy', in D.S. Pugh, *Organisation Theory,* Tlannondswortri, Penguin, 1971, s. 15-29.

3. NATO’nun örgütsel yeniden yapılandırılması ve yeni bölgesel ve alt bölgesel yönetimler için, bkz., diğerleri arasında ‘Your command is my wish’, (özel ek: A Survey of NATO), *The Economist*, 30 Nisan 1999, s. 13.

4. Michael Brown, ‘Minimalist NATO: a wise alliance knows when to retrench’, *Foreign Affairs*, N. 3, 1999, s. 204-18. Kosova krizinin ortasında Luttwak’ın *Sunday Telegraph"*da (11 Nisan 1999, s. 31), NATO’nun harekatının kendi birliğini ve gerçek savunma alanını ciddi bir biçimde zedelediğini öne süren zengin içerikli bir makale yazdığını not etmek ilginç olacak.

5. Diğerleri arasında, Ronald D. Asmus ve Robert C. Nurick, ‘NATO enlargement and the Baltic states’, *Survival*, V. 38, N. 2, Yaz 1996, s. 121-42; David S. Yost, *NATO Transformed,* Washington DC, United States Institute of Peace Press, 1998; Ted G. Carpenter, *NATO Enters the 21st Century*, Londra, Frank Cass, 20 Michael C. Williams ve Iver B. Neumann, ‘From alliance to security community: NATO, Russia and the power of identity’. Millennium, V. 29, N. 2, 2000, s. 357-87; Martin A. Smith ve Graham Timmins, *Building a Bigger Europe: EU and NATO Enlargement in Comparative Perspective*, Aldershot, Ashgate, 2000.

6. NATO’nun vurgulanan ve geliştirilen “yeni stratejik konsept”i, daha 1991 Kasımı’nda Roma’da gerçekleştirilen Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında devlet ve hükümet başkanları tarafından kabul edildi. Ne var ki, konsept ve temelinde yatan ana fikirler tutarlı bir biçimde geliştirilmemişti, bkz. diğerleri arasında, Yost, *NATO Transformed.*

7. Bkz. The Global Environment, 1998 *Strategic Assessment,* http: //www.ndu.edu/inss/sa98/sa98ehl.html, s. 3-7.

8. Ibid., s. 6-9.

9. Michael Dobbs’un Madeleine Albright’a göndermesi, ‘US

indicates preference for just 3 new NATO states', *Washington Post*, 30 Mayıs 1997, s. A30.

10. Bkz. Leszek Buszynski, 'Russia and the West: Towards renewed geopolitical rivalry?', Survival, V. 37, N. 3, Güz 1995, s. 104-25; aynı zamanda John Lewis Gaddis, 'History, grand strategy and NATO enlargement', *Survival*, V. 40, N. 1, Bahar 1998, s. 145-51.

11. Bkz. diğerleri arasında John Lewis'in zekice değerlendirmesi, *The United States and the Origins of the Cold War*, New York, Columbia University Press, 2000, s. 1-32, 95-133.

12. NATO'nun Baltık devletlerini de içine alan yeni genişlemesini tartışan bir makalede, Başkan Clinton'ın Avrupa İşleri eski Başdanışmanı Antony J. Elinken şöyle yazmıştı: "[NATO] Adayları güçlü demokratik yapılar, azınlık hakları ve serbest piyasaların kulübe katılmak için şart olduğunu biliyorlar. Bunlar önemli oldukları kadar üyelerin çizmeyi aşmaması için de zorunlu unsurlar." 'New mood threatens NATO enlargement'. *International Herald Tribune*, 3 Nisan 2001, s. 6.

13. 'Heirs of Pericles' (özel ek: A Survey of NATO), *The Economist*, s. 10.

14. Bkz. sözgelimi, William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, Londra, Frank Cass, 2000, s. 1-11.

15. Michael Howard'ın göndermesiyle, Ernest Bevin, 'An unhappy successful marriage: Security means knowing what to expect', *Foreign Affairs*, N. 3, 1999, s. 164.

16. Amsterdam Antlaşması'nın hazırlık sürecinde Avrupa Birliği görevlileri Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişleme planlarıyla ilgili sert tartışmalar yaşadılar. Bkz. *inter alia*, Neill Nugent, 'Redefining Europe', *Journal of Common Market Studies*, Annual Review Issue, V. 33, 1995, s. 5-10.

17. *Acquis* ilkesi, her yeni ülkenin şimdiye kadar onaylanmış

olan her şeyi kabul etmesini şart koşar: Anlaşmalar, tüm hukuk mevzuatı, Adalet Divam'nın örnek hukuku, AB'nin tüm kararları ve tüm uluslararası anlaşmaları: Toplam olarak yaklaşık 136 bin sayfa tutan resmi dokümanlar. Bkz. Sassoon, *Social Democracy.*

18. Bu karar Almanya ve İngiltere arasındaki resmi olmayan pazarlığın sonucuydu. Almanya "Slovenya ve Hırvatistan'da AB'nin diplomatik olarak tanınmasını öngören Alman pozisyonuna" İngiltere'nin vereceği destek karşılığında, İngiltere'nin müdahale etmeme isteğini kabul etti. Bkz. Michael J. Baun, *An Imperfect Union*, Oxford, Westview Press, 1996, s. 74-5, aynı zamanda, Gowan, 'The NATO powers', s. 92.

19. Baun, *An Imperfect Union*, ps. 161-8.

20. Sassoon, Social Democracy, s. 51 ff.

21. Bkz. *The Economist'*in başyazısı, 'Messy war, messy peace', 12 Haziran 1999, s. 17. Burada in toto (tümüyle- ç.n.) Michael Mandelbaum'un zengin içerikli 'A perfect failure: NATO's war against Yugoslavia', *Foreign Affairs*, N. 5, 1999, s. 2-8, makalesinde ortaya konulan temel sorunlar öne sürülmüştü. Rambouitlet barış anlaşmasının 'Ek B'yi de içeren tam metni Luciana Castellina (ed.), *La Nato nei Batumi*, Rome, Riuniti, 1999, s. 99-51'de bulunabilir.

22. Bkz. Susan Woodward, The Balkan Tragedy, Washington IX", The Brookings Institution, 1995, Marjan Setine (Slovenya Cumhuriyeti'nin İngiltere ve İrlanda Büyükelçisi), 'Slovenia and Europe: Whatever happened to the enlargement of the European Union?', Kingston University, Avrupa Araştırmaları Merkezi'nde yapılan konuşma, Londra, 21 Kasım 2000, memo.

23. Bkz. aynı zamanda Iraj Hashi'nin zengin içerikli makalesi, 'The disintegration of Yugoslavia: Regional disparities and the nationalities question', *Capital and Class*, V. 48, Güz 1992, s. 41-88.

24. Woodward, *The Balkan Tragedy*, s. 15, 380.

25. Chris Hedges, 'Kosovo's next masters?', *Foreign Affairs*, N. 3, 1999, s. 38.

26. Woodward, *The Balkan Tragedy*, s. 106.

27. Bkz. Martin Woollacott, 'How the man we could-do-business-with is becoming the man we must destroy', The *Guardian*, 3 Nisan 1999, s. 20.

28. Hedges, 'Kosovo's next masters?', s. 36. Peter Gowan bu yorumu 'The twisted road to Kosovo', *Labour Focus on Eastern Europe* (tek sayı), N. 62, 1999, ps. 44-9'da sunuyor. Gowan'ın çözümlemesi bu taktiğin iyi yönetilen bir proje olduğunu, aynı zamanda ABD'nin Saddam Hüseyin'e ABD'nin bölgede hiçbir yaşamsal çıkarı bulunmadığını doğrulayarak Kuveyt'i işgal etmesine göz yumacağı sinyali verdiği 1991Körfez Savaşı öncesinde de test edildiğini ima ediyor.

29. Mandelhauin'in öne sürdüğü gibi: "Bombardıman başladıktan sonra Belgrat'ın tam olarak ne zaman Kosova'daki taktiklerine başvurduğu ve gerçek niyetinin ne olduğu, yaklaşık 1.5 milyon Arnavutu topraklarından sürmek mi, UÇK'ya karşı geniş kapsamlı saldırısının yan ürünü mü, ya da NATO'nun hava harekatına bir yanıt mı olduğu Milosevic rejiminin arşivlerindeki belgeler incelenmeden ciddi olarak yanıtlanamayacak sorulardır." 'A perfect failure', s. 3.

30. Benjamin Schwarz ve Christopher Layne, 'For the record', *The National Interest*, N. 57, 1999, s. 13.

31. Bkz. Ben Macintyre, 'Clinton rejected warnings of fiasco', *The Times*, 2 Nisan 1999, s. 10. Bu, diğerleri arasında özellikle CIA Başkanı George Tenet'in kaygısıydı.

32. Robin Blackburn 'Kosovo: the war of NATO expansion', *New Left Review,* N. 235, 1999, s. lll'de yazdığı gibi: "Kosova savaşı başlatıldı ve Yugoslavya'nın tüm sosyal altyapısına karşı uzun bir saldırı olarak başladı. Bunun tek nedeni, sadece tek

nedeni var: ABD ve İngiltere Kosova için 'NATO-liderliğinde' bir çözümden, Kosova'nın NATO-koruması altındaki statüsünden başka hiçbir şey kabul etmiyorlar ve ittifakın diğer üyeleri de kendi itirazları ne olursa olsun onların peşinden gidiyorlar."

33. Kavramın bilgilendirici bir tartışması için, bkz. Alan George ve William Simons (eds). *The Limits of Coercive Diplomacy,* New York, Westview Press, 1994.

34. Zıt bir görüş için, bkz. diğerleri arasında Catherine Guicherd, 'International law and the war in Kosovo', *Survival*, V. 41, N. 2, Yaz 1999, s. 19-34.

35. ABD, Çin ve Rusya'nın bu stratejisine karşı çıkacaklarından emin olduğundan, sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne getirmemiştir. İnsani müdahale ilkesinin kurumsallaştırılması lehindeki bir tez için bkz. *inter alia,* Michael J. Glennon, 'The new interventionism: the search for a just international law', *Foreign Affairs*, N. 3, 1999, s. 2-7.

36. Diana Johnstone, 'Notes on the Kosovo problem and the international community', *Labour Focus on Eastern Europe*, N. 63, 1999, s. 18.

37. NATO'nun "askeri nedenlerle insani müdahale"sine karşı kapsamlı bir "önleyici sivil müdahale" önerisi için, bkz. Julianne Smith ve Martin Butcher, *A Risk Reduction Strategy for NATO: Preparing for the Next 50 Years*, Londra, British American Security Information Council - Basic Research Report, 1, 1999.

38. Otto Bauer ve Karl Renner gibi Avusturyalı-Marksistlerin tersine, Lenin "kendi kaderini tayin hakkını basit bir 'kültürel özerkliğe' indirgemez ama ulusların kendi devletlerini kurma hakkı olarak genişletir." Bilgilendirici bir tartışma için, bkz. Nicos Poulantzas, *1 ,'Etat, le Pouvoir, le Socialisme*, Paris, Presses Universitaires de France, 1978, s. 102-33 (alıntı, s. 103-4). 1923'te Lenin'in Stalin ile belirgin ayrılığının milliyetler sorunu

ve ulusların kaderlerini tayin hakkı konularında aralarındaki anlaşmazlıklar olduğu not etmeye değer.

39. Bkz. 'Kosovo: State in embryo', *The Economist*, 3 Aralık 1999, s. 46-51. Milosevic'in düşüşü Arnavutların toprak iddiaları ve Karadağ'ın bağımsızlık yanlısı tutumunun zararına olmuş, çünkü Batı ile diplomatik pazarlıklarında iyi bir kozu yitirmişlerdir.

40. Daniel Benjamin, 'US troops must stay in the Balkans', *International Herald Tribune*; 28 Aralık 2000, s. 9.

41. Amerikan dış politikasının bağlamında, NATO'nun kuruluş sözleşmesinde ve genel küresel stratejisinde reform önerileri için bkz. diğerleri arasında William G. Hyland, *Clinton's World: Remaking American Foreign Policy*, New York, Praeger, 1999, Anton A. Bebler (ed.). *The Challenge of NATO Enlargement*, New York, Praeger, 1999, Howard, 'An unhappy successful marriage', s. 164-75.

42. Bkz. özellikle Jacques Attali, 'A continental architecture', Perry Anderson ve Peter Gowan (eds), *The Question of Europe*, Londra, Verso, 1997, s. 345-56. Attali 1981-1991 arasında Francois Mitterrand'ın Özel Danışmanı'ydı.

43. Bu konuda özellikle bkz. 'Knights in shining armour?', *The Economist* (A Survey of NATO), s. 3-5.

44. Bkz. özellikle Ian O. Lesser, *NATO Looks South: New Challenges and New Strategies in the Mediterranean*, Washington DC, Project Air Force-RAND, 2000.

45. Bunun için en iyi açıklama, Peter Gowan'ın 'Neo-liberal theory and practice for Eastern Europe', *New Left Review*, N. 213, 1995 ve 'The dynamics of "European enlargement"', *Labour Focus on Eastern Europe*, N. 56, 1997'de bulunabilir. İkisi de yazarın *The Global Gamble'ında* yer alıyor. Alman Deutsche Bank Başkanı Herrhausen'in Doğu Avrupa için geliştirmiş olduğu kalkınma stratejisinin, 1989 sonbaharında baş-

kanın öldürülmesinden sonra rafa kalktığını not etmek ilginç olur, ibid. s. 306-07.

46. Bkz. özellikle James Petras ve Morris Morley 'Contesting hegemons: US-French relations in the "New World Order", *Review of International Studies,* N. 1, 2000, s. 49-67.

47. Almanya'nın dış politikasındaki bu değişiklik ve DTÖ kuruluş forumunda Almanya ve ABD arasındaki ekonomik anlaşmaların rolü için, bkz. özellikle, Mary M. McKenzie'nin zengin içerikli makalesi, 'Constructing European security: Security conceptions, institution building and transatlantic relations', paper presented for the 38th Annual Convention of the International Studies Association, Toronto, Canada, 18-22 Mart 1997, ps. 3-17, aynı zamanda, Harms W. Maull, 'Germany in the Yugoslav crisis'. *Survival,* V. 37, N. 4, Kış 1995-6, s. 99-130.

48. Brzezinski, *The Grand Chessboard,* ps. 208-09.

49. Buradaki spekülatif tezimi William Pfaff, 'For Europe, a tough call on defence co-operation', *International Herald Tribune,* 18 Mayıs 2002 ve Jeffrey Gedmin, 'The alliance is doomed', *Washington Post,* Mayıs 20, 2002, NATO Enlargement Daily Brief, http://groups.yahoo.com/group/nedb'den aldım.

50. Bkz. *inter alia,* Hugh Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict,* Londra, Minority Rights Group, 1991.

51. Bkz. James Pettifcr, 'The new Macedonian Question', *International Affairs,* N. 3, 1992, s. 481, aynı zamanda James Pettifer (ed.). The New Macedonian Question, Londra, Macmillan, 1999.

52. 1963'te toplumlar arası bölünmeden sonra Kıbrıslı Türkler adanın her yerinde askeri bakımdan korunan kurtarılmış bölgeler kurarak, bağımsız bir devlet yapısı olarak uluslararası alanda tanınmak istediler. Bu, BM tarafından reddedildi ama

1974'te Türklerin harekatından ve kendi kontrolleri altında Kuzey Kıbrıs'ı kurduktan sonra, Kıbrıslı Türkler 1983'te sadece Türkiye tarafından tanınan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) ilan ettiler.

53. Bkz., *inter alia*, Sophia Clement, *Conflict Prevention in the Balkans: Case Studies of Kosovo and the FYR of Macedonia,* Chaillot Paper 30, Paris, Institute for Security Studies, Western Europe Union, Aralık 1997, s. 22 ff.

54. Woodward, *The Balkan Tragedy*, s. 372.

55. Diğerleri arasında, Shawaluddin W. Hassan, 'The response Uluslararası Araştırmalar Merkezinin 40. Kuruluş yıldönümünde sunulan tebliği, 16-20 Şubat 1999. Yazar Suudi Arabistan, Pakistan, ve Türkiye gibi Müslüman devletlerin ve bunların ABD'ye Bosna'ya müdahale etmesi için yaptığı baskıları inceliyor. ABD üzerinde benzer baskılar, aynı zamanda Kosovo krizi sırasında Türkiye ve Suudi Arabistan'ın başı çekmesiyle Müslüman devletlerin çoğunluğu tarafından yapılmıştı. Suudi Arabistan büyük insani misyonların başını çekerken, Türkiye aynı zamanda bombardıman harekatına katılmıştı.

56. Hugh Poulton, 'The struggle for hegemony in Turkey: Turkish nationalism as a contemporary force', *Journal of Southern Europe and the Balkans*, V. 1, N. 1, 1999, s. 15-31. Aynı zamanda, Kosova savaşı sırasında, Leyla Boulton *Financial Times'* da (Turkey Aims to aid Moslem brethren' *Financial Times*, 8 Nisan 1999, s. 2) şunları yazmıştı: "Duygular bir yana, [Kosova] çatışması... Balkanlar'ı arka bahçesi olarak da gören bir ülke [Türkiye] için stratejik ve politik önem taşıyor." Devamla, Boulton Bülent Ecevit'in "Kosova halkı kardeşimiz, acıları acımız... Hiçbir ülke bölge halkına yardım etmek için Türkiye'den fazlasını yapmamıştır" dediğini de aktarmıştı.

57. Bkz. *Bosnia Report*, series 8, Londra, The Bosnian Institute, Ocak-Mart 1999, s. 12.

58. Karar, İttihat ve Terakki tarafından alınmıştı, bkz. Mark Mazower, 'The G-Word: Review of The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915-16, (Document Series edited by Ara Sarafian, Gomidas Institute, 11 Aralık, 2000)', *London Review of Books,* 8 Şubat 2001, s. 19-21, Michael Maim, 'The dark side of democracy: The modern tradition of ethnic and political cleansing', *New Left Review,* N. 235, 1999, s. 31. Bu kırımın güvenilir bir değerlendirmesi için, bkz. aynı zamanda Paul B. Paboudjian ve Raymond H. Kevorkian, *Les Armeniens dans l'Empire Ottoman a la veille du Genocide,* Paris, Arhis, 1992, özellikle s. 47-77'. Türkiye bu sorunu ele alma konusunda katı bir tutum sergiliyor. Bu politikasını, Birinci Dünya Savaşı sırasında, başlıca amaçları orada yaşayan kalabalık Hıristiyan azınlıkların varlığını bahane ederek, Anadolu'yu aralarında bölüşmek isteyen Batı Avrupalı güçlerin emperyalist politikaları bağlamında açıklığa kavuştururken, pekala kendi hatasını da kabul edebilirdi.

59. Türk ordusu içinde güçlü kanatların ülkenin *acquis* ilkesinin uygulanması temelinde AB'ye girişine karşı çıktığı kaydetmeye değer. Bu kanatlar Türkiye'nin devlet yapısında bu ilkeye uygun herhangi bir reformun, Türkiye'yi Kürtlerin belirli bir idari, sivil ve kültürel özerkliğini kabul etmeye zorlayacağını düşünüyorlar. Ayrıca, Kıbrıs'ın AB'ye girişi Türkiye üzerinde 180 bin Kıbrıslı Rum göçmenin Kuzey'de Türklerin yönetimindeki topraklarda bulunan evlerine dönmeleri için baskı oluşturacaktır.

60. Bkz. 'Turkey: on the crest of the wave'. *The Economist,* 30 Ekim 1999, ps. 50-3.

61. 'Russia's ultimatum'. *Guardian,* 7 Aralık 1999, s. 21.

62. James Riordan, *A Biography of Oliver Stone,* Londra, Aurum Press, 1996, s. 133.

63. Steel, 'Instead of NATO', s. 22.

64. Bkz. diğerleri arasında Matthew Campbell ve Stephen Grey, 'US fears force will break up NATO', *Sunday Times*, 12 Aralık 1999, s. 2, Francois Heisbourg, 'Europe's strategic ambitions: The limits of ambiguity', *Survival*, V. 42, N. 2, Yaz 2000, s. 5-15.

65. Bkz. Lenajonson, 'Russia, NATO and the handling of conflicts at Russia's Southern periphery: At a crossroads?', *European Security*, V. 9, N. 4, Kş 2000, s. 45-72, 'Vladimir Putin's long, hard haul'. *The Economist,* 18 Mayıs 2002, s. 25-7.

66. George Papandreou, 'Greece wants Turkey to make the grade', *International Herald Tribune*, 10 Aralık 1999, s. 8. Balkanların yeniden imarında Batı'nın izleyeceği ekonomik politikanın bilgilendirici bir özeti için bkz. diğerleri arasında, Task Force Report, *Promoting Sustainable Economies In the Balkans*, New York, Council on Foreign Relations, 2000, Benn Steil ve Susan L. Woodward, 'A European "New Deal" for the Balkans', *Foreign Affairs*, N. 6, 1999, s. 95-105, Constantino P. Danopoulos ve Emilia Ianeva, 'Poverty in the Balkans and tight issue of reconstruction: Bulgaria and Yugoslavia compared', *Journal of Southern Europe and the Balkans*, V. 1, N. 2, Kasım 1999, s. 185-98.

67. Bkz. özellikle Ben Soetendorp, *Foreign Policy in the European Union*, Londra, Longman, 1999, s. 95-113.

68. Bkz. *inter alia*, insani müdahale ilkesinin kurumsallaşmasını savunan Guicherd'ın 'International Law and the War in Kosovo' yazısı ve NATO'nun Kosova müdahalesine doğrudan eleştiri yöneltmekten kaçınmasına rağmen daha dengeli bir değerlendirme sunan Adam Roberts'ın 'NATO's "Humanitarian War" over Kosovo', *Survival*, V. 41, N. 3, Güz 1999, s. 102-23. NATO'nun genişlemesinin genel stratejik mantığı, Zbigniew Brzezinski'nin *The Grand Chessboard* adlı kitabında verilmiştir.

69. Mandelbaum, 'A Perfect Failure', s. 8.

Bölüm 4

1. Bruce R. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece*, Princeton, Princeton University Press, 1980, s. xv.

2. Rouhollah Ramazani, *The Northern Tier: Afghanistan, Iran and Turkey*, Princeton, Princeton University Press, 1966, s. 8-10.

3. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East,* s. 380.

4. Bu bağlamda, İç Savaş'ın son evresinde, 1948-9 Yunanistan Komünist Partisi (KKE) lideri Nikos Zachariades'in KKE'nin özerk ve bağımsız bir Makedonya ve Trakya için savaşması gerektiğini öngören bir karar geçirmeyi başarmıştı. Bu, Tito'nun ve Dimitrov'un daha sonra Yugoslavya ve Bulgaristan arasında bölünecek ve Yunanistan'ın toprak bütünlüğünü ve dolayısıyla Batı yanlısı Türkiye ile sınırını ortadan kaldıracak bağımsız bir Makedonya devletine ilişkin görüşlerine uygundu. Ayrıca, SSCB'nin Doğu Akdeniz'e nüfuz etmesini kolaylaştırabilecekti.

5. Amerikalı stratejistler, en başta SSCB ile bir savaş halinde uygulanması amacıyla, Türkiye'ye ve petrolü güvence altına alma rolüne ilişkin olarak 'Griddle', 'Broiler' ve 'Halfmoon' şifreleriyle politika planları hazırlamışlardı, bkz, Melvyn P. I.effler, 'Strategy, diplomacy and the Cold War: the United States, Turkey and NATO, 1945-1952', *Journal of American History*, V. 7 1, N, 4, 1985, s. 813-18.

6. Bruce R. Kuniholm, *The Near East Connection: Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe ,* 1946-1952, Massachusetts, Hellenic College Press, 1984, s. 16.

7. Bu konuda elimizdeki en iyi çalışma Ekavi Athanassopoulou, *Turkey: Anglo-American Security Interests (1945-*

1952) and the First Enlargement of NATO, Londra, Frank Cass, 1999.

8. Theodore Couloumbis, *The United States, Greece and Turkey: the Troubled Triangle*, New York, Pracger, 1983, s. 178. EOKA savaşımının en geniş kapsamlı ve ayrıntılı incelemesi, Robert Holland'ın *Britain and the Revolt in Cyprus*, Oxford, Clarendon, 1998 adlı yapıtı, aynı dönemde Kıbrıs sorununun uluslararası ve bölgesel güvenlik boyutları için bkz. Evanthis Hatzivassiliou, B*ritain and the International Status of Cyprus*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1997.

9. Ronald R. Krebs, 'Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict', *International Organisation*, V. 53, N. 2, Bahar 1999, s. 364. "1946 ile 1985 arasında" savaşan ülkeler (İsrail, Güney Vietnam ve Güney Kore) dışında, "Türkiye ABD'nin askeri yardımlarından 7,857.8 milyar dolarla en çok yararlanan ülkeydi", bkz. Marios Evriviades, "Turkey's role in United States strategy during and after the Cold War", *Mediterranean Quarterly*, V. 9, N. 2, Bahar 1998, s. 35. Amikam Nachmani'nin *Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean* (Londra, Frank Cass, 1987) alıntı yapan, Evriviades aynı zamanda 1958'de, ABD'nin onayıyla Türkiye ve İsrail'in "petrol tankerlerinin yolu üzerindeki Aden'in Nasır'ın eline geçmesi halinde, ortak askeri eylem" öngören gizli bir pakt imzaladıklarına da değiniyor, s. 40.

10. Askeri yardımın bu eşitsiz dağılımını dengeleme çabaları Yunanistan ve Türkiye arasında 7/10 oranı konularak sonuçlandırıldı. Ne var ki bu ilke bile 1980'ler ve 1990'larda çiğnendi, bkz. Tamar Gabelnick, William D. Hartung ve Jennifer Washburn, *Arming Repression: US Arms Sales to Turkey During the Clinton Administration*, Dünya Siyaset Enstitüsü ve Amerikan Bilimcileri Federasyonu'nun ortak raporu , http ://www.fas.org/asmp/library/reports/turkeyres .htm, Ekim 1999.

11. Viyanalı bir Yahudi gazeteci ve oyun yazarı olan Theodor Herzl, *Der Judenstaafi* (Yahudi Devleti) 1896'da yayımladı. Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasını ve Yahudi halkların oraya göçerek toprak edinmesini savundu, bkz. Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: the Intellectual Origins of the Jewish State*, New York, Basic Books, 1981.

12. Kenneth W. Stein, *The Land Question in Palestine, 1917-1939*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1984, s. 6-8.

13. İngiliz Sömürgeler Bakanı Malcolm MacDonald, James Arthur Balfour'un çıkardığı eski yasada (1917) reform yapmış, ve Yahudilerin göçünü yılda 15 bin ile sınırlandıran bir kararname çıkarmıştır (1939). Bunun o sırada Nazilerin soykırımı altında bulunan Avrupalı Yahudileri öfkelendirmesi anlaşılabilir bir şey.

14. Schulze, *The Arab-Israeli Conflict*, s. 9. Birliğin ilk üyeleri Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Ürdün Krallığı, Yemen ve Filistinlilerdi. Libya 1953'te, Sudan 1956'da, Tunus ve Fas 1958'de, Kuveyt 1961'de, Cezayir 1962'de, Güney Yemen 1968'de, Bahreyn, Katar, Umman sultanlıkları ve Umman 1971'de, Moritanya 1973'te, Somali 1974'de ve FKÖ 1976'da katıldı. İsrail ve Mısır arasında, Sina yarımadasının Mısır'a iadesini öngören Camp David barış antlaşmasından sonra 1978'de Mısır'ın üyeliği askıya alındı. Mısır Birliğe 1987'de yeniden katıldı.

15. İsrail ve Araplar arasında bazı Arap devletleri, gerçekten de İsrail'in kurulmasını önlemekten çok, Filistin topraklarına kendileri el koymakla ve/veya Arap dünyasının liderliğine oynamakla ilgilenmişlerdi, bkz. Mark Tessler, *History of the Israeli-Palestinian Conflict* Bloomington, Indiana University Press, 1994.

16. Bkz. Benny Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1951*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

17. Stephen Ambrose ve Douglas Brinkley, *Rise to Globalisrn: American Foreign Policy since 1933*, Londra, Penguin, 1997, s. 254'den alıntı.

18. Van Coufoudakis, "Böyle bir durumda, Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi ABD için birleşik bir stratejik havza oluşturuyordu" diye yazmıştı. Bkz. bilgilendirici denemesi "The solution of the Cyprus problem and its security implications for the United States ve Europe", Andreas Theophanous ve Nicos Peristianis (ed), *The Cyprus Problem: Its Solution and the Day After*, Nicosia, Intercollege Press, 1998, s. 14 içinde.

19. 1954'de Irak ABD ile bir askeri yardım anlaşması imzaladı ve ertesi yıl Türkiye ile Bağdat Paktı'nı kurdu. İngiltere Bağdat Paktı'na Nisan 1955'de, Pakistan Eylül 1955'de ve İran Ekimde katıldı. ABD, hiçbir zaman imzacı olmamakla birlikte, temelde "projenin başlıca finansörü ve yürütücüsüydü", bkz. *inter alia, Hale, Turkish Foreign Policy*, s. 126.

20. 24 Ekim 1956'da Serves'de imzalanan gizli bir protokol biçiminde belirlenen plana göre, İsrail Kanalı işgal edecek, sonra İngiltere ve Fransa hem Mısır hem de İsrail'den çatışmalara son verip, geri çekilmelerini isteyecekti. Eğer Mısır bu öneriyi reddederse ki reddedeceği kesindi, İngiltere ve Fransa Süveyş'i korumak için müdahale edecekti, bkz. özellikle Anthony Gorst ve Lewis Johnman, *The Suez Crisis*, Londra, Routledge, 1997, s. 93-102.

21. Bkz. Ambrose ve Brinkley, *Rise to Globalism,* s. 157.

22. ABD planları Ağustos 1959'da, "Bağdat Paktı'nın kalıntılarının, ABD'nin gözlemci statüsü altında İngiltere, Türkiye, İran ve Pakistan arasında bir kuzey duvarı ittifakı olarak restore edilmesiyle" bir ölçüde sonuç verdi. Bu ittifak, Merkezi Antlaş-

ma Örgütü (CENTO) adıyla biliniyordu, Hale, Turkish Foreign Policy, s. 127.

23. Ambrose ve Brinkley, *Rise to Globalism,* s. 151.

24. 1943-4'de 'Büyük Üçlü' (Churchill, Roosevelt, Stalin) Balkan devletlerinin bölünmesinde anlaştılar. Yunanistan'ın tersine Yugoslavya (yüzde 10 Sovyet yanlısı, yüzde 90 Batı yanlısı), Romanya ve Bulgaristan (ikisi de yüzde 10 Batı yanlısı, yüzde 90 Sovyet yanlısı) Batı ve Doğu arasında bölüşüldü, bkz. Gavin Scrase, 'The Balkans and international politics in the 1940s: on the Eden-Gusev pre-percentages agreement'. *Journal of Southern Europe and the Balkans,* V. 2, N. 2, Kasım 2000, s. 163-76.

25. Woodward, *The Balkan Tragedy,* s. 25.

26. Bkz. James A. McHenry, *The Uneasy Partnership on Cyprus. 1919-1939,* New York, Garland Publishing, 1987, s. 48-9.

27. Ibid. s. 49.

28. 1974 krizinde olayların yorumlanması ve arka plandaki tartışmalar için, bkz. yazdığım 'Reflections on the Cyprus issue and the Turkish invasions of 1974' adlı makale, *Mediterranean Quarterly,* V. 12, N. 3, Yaz 2001, s. 98-127.

29. Avam kamarası, Parlamento Tartışmaları 1953-54, 531, col. 508, Temmuz 28, 1954, Claude Nicolet, *United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention,* Mannheim, Bibliopolis, 2001, s. 42.

30. Bkz. özellikle ibid. Zaman zaman Makarios'un stratejisini yanlış yorumlamakla birlikte, Nicolet'in tiziz bir araştırmaya dayalı kitabı, bugüne kadar ABD'nin Kıbrıs politikasının en zengin tarihsel değerlendirmesini içeriyor.

31. Kıbrıs'ta İngiltere'nin sömürgeci 'böl ve yönet' politikasına ilişkin yığınla kanıta sahibiz, bkz. *inter alia,* Tözün Bahçeli, *Greek-Turkish Relations since 1955,* Boulder CO, Westview Press, 1990, s. 37, Fouskas, 'Reflections.'

32. Makarios Drousiotis'ten alıntı, *The Dark Side of EOKA* (Yunanca), Atina, Stachi, 1998, s. 187-90.

33. Bkz. S. Victor Papacosma'nın zengin içerikli makalesi, "More than rocks: the Aegean's discordant legacy', *Mediterranean Quarterly*, V. 4, N. 4, Güz 1996, s. 81.

34. Bkz. William Mallinson, 'Reality versus morality', *Defensor Pacis*, N. 7, Ocak 2001, s. 44.

35. Coufoudakis, 'The solution', s. 15.

36. Bkz. Süha Bölükbaşı, "The Johnson letter revisited", *Middle Eastern Studies*, V. 29, N. 3, Temmuz 1993, s. 505-25.

37. Küba krizi ve ABD'nin Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını hiçe sayarak krizi çözmeye çalışması Türkiye'de hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bkz. diğerleri arasında Evriviades, Turkey's role', s. 41, Gareth M. Winrow, 'NATO and the out-of-area- issue: the positions of Turkey and Italy', II Politico (Pavia Üniversitesi, İtalya), anno LVIII, n. 4, 1993, s. 631-52.

38. Süha Bölükbaşı, 'Behind the Turkish-Israeli alliance: a Turkish view', *Journal of Palestine Studies*, V. XXIX, N. 1, Güz 1999, s. 26.

39. Winrow, 'NATO and the out-of-area issue', s. 636, bkz. aynı zamanda Michael B. Oren'in etkili araştırması, *Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

40. Diğerleri arasında, Brendan O'Malley and Ian Craig, *The Cyprus Conspiracy*, Londra, I.E. Tauris, 1999, s. 144.

41. Acheson, Ocak 1949'dan Ocak 1953'e kadar Dışişleri Bakanı'ydı. 1964 yazında ABD'nin özel Kıbrıs arabulucusu rolünü üstlendi ve 1961-1967 arasında Dışişleri Bakan Yardımcısı Ball ile yakın bir işbirliği yürüttü.

42. George Papandreou'nun çok ılımlı olduğu ve Ball-Acheson planlarının versiyonlarını kabul etmeye hazır olduğu burada not edilmeli. Ama Andreas'ın etkili olduğu dönemde,

Amerikan girişimleri sonuçsuz kaldı, bkz. özellikle, Andreas Papandreou, *Democracy at Gunpoint: the Greek Front,* Londra, Andre Deutsch, 1970.

43. Coufoudakis, 'The solution', s. 14.

44. Bkz. *inter alia* Van Coufoudakis, 'US foreign policy and the Cyprus question: an interpretation', *Millennium,* V. 5, N. 3, 1976-77, s. 245-68, Vassilis Fouskas, 'Reflections'.

45. Kissinger en azından bu noktada samimi, bkz. Henry Kissinger, *Years of Renewal,* New York, Simon & Schuster, 1999, s. 195 ff. Claude Nicolet (*United States Policy Towards Cyprus,* s. 402-47) Kissinger'in tutumu konusunda aşırı savunmacı bir yaklaşım sergiliyor. Nicolet hala Kissinger'ın Türk saldırılarına suç ortaklığı yaptığını kanıtlayan sağlam kanıtlarımızın olmadığını kabul etmekle birlikte, Kissinger'ın masumiyetini destekleyen kanıtlar bulma telaşında görünüyor. "Bazı kanıtlar tarafsız olmasa da", "tarafsız" bir pozisyon iddiası, Nicolet'in metninin en ciddi kusurlarından biri.

46. 1959-60 anlaşmaları hem *enosis*'i (Kıbrıslı Rumların talebi) hem de *taksim*'i (bölünme, Kıbrıslı Türklerin iddiası) yasaklamıştı. Üstelik, Garanti Antlaşması'nın 4. Maddesi şöyleydi: "İşbu Antlaşmanın maddelerinin ihlali halinde, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere bu maddelerin yürütülmesini sağlamak için gereken işbirliği ya da önlemler konusunda birbirlerine danışmakla yükümlüdürler. Ortak ya da birlikte harekete geçmenin mümkün olmadığı görülürse, üç garantör taraftan herhangi biri, sadece işbu Antlaşma'nın yarattığı durumu yeniden tesis etmek amacıyla harekete geçme hakkını saklı tutar." Türkiye tarafından hiçbir zaman kabullenilmeyen ikinci cümlenin, yine de görüşmeler sırasında Türk heyetinin ısrarıyla eklendiği not etmeye değer. Türkiye'yi iki harekatı ve o zamandan beri bölgede yaratılan durumu haklı gösterecek her türlü hukuki zeminden yoksun bırakan da işte bu cümledir. Bkz. Fouskas, 'Reflections', s. 116.

47. Bu sezgimi adının açıklanmasını istemeyen bir İşçi Partili Parlamentere borçluyum.

48. Bkz. *inter alia,* Richard Clogg, 'Greek-Turkish relations in the post-1974 period', Dimitri Coostas (ed.), *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s,* Londra, Macmillan, 1991, s. 12-23, Aldo Chircop et al. (ed), *The Aegean Sea after the Cold War,* Londra, Macmillan, 2000.

49. Papacosma, 'More than rocks', s. 88. 1958 Cenevre Konvansiyonu adaların da anakaralar gibi kıta sahanlığına, "yani, ülkenin karasularının dış sınırları ile iki yüz metre ya da daha derin suların altında bu karaların kullanılabilir çıkıntıları arasındaki uzantılara" sahip olduğunu belirtiyor" ibid. s. 82. Türkiye Doğu Ege adalarının ve On İki Adanın kıta sahanlığını reddediyor, çünkü bunların Anadolu'nun sahanlığına dayandıklarını iddia ediyor. Türkiye'nin tezi hukuki zeminden yoksun ve daha çok politiktir ve Kıbrıs'taki başarısının ardından Türkiye'nin bölgesel askeri üstünlüğüne dayalıdır.

50. Bir Türk iktisatçının söylediği gibi: "AET üyelik kapısının Yunanistan'a açılması... Türkiye'yi dezavantajlı bir konuma düşürdü ve her iki taraf için de yeniden düzenlemeleri gerekli kıldı." Z.Y. Hershlag, *The Contemporary Turkish Economy,* Londra, Routledge, 1988, s. 86. Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO'ya yeniden katılmasına muhalefetinin 12 Eylül 1980'deki Generaller darbesinden sonra kalktığını belirtelim.

51. Bkz. Canan Balkır, 'The customs union and beyond', Libby Rittenberg (ed.), *The Political Economy of Turkey in the Post-Soviet Era,* Connecticut, Praeger, 1998, s. 66-7.

Bölüm 5

1. Fraser Cameron, *The Foreign and Security Policy of the European Union,* Sheffield, Sheffield Academic Press, 1999, s. 84.

2. Javier Solana, The globe's most important relationship', *Wall Street Journal Europe*, 2 Mayıs 2002, s. A10. AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası yüksek temsilcisi Solana, bu makaleyi 2002 Mayısı'nda Washington'daki AB-ABD zirvesinin öncesinde yazmıştı. Ortak yürüttükleri politik konuları vurgulayarak, ABD ve AB arasındaki farklılıkları küçümsemişti.

3. AB'nin eski ticari komiseri Leon Britain, George W. Bush'un çeliğe tarife uygulama kararının atlantik işbirliğini ortadan kaldıracağını söyleyecek kadar ileri gitti, bkz. 'No way to treat an ally', *Financial Times*, 19 Mart 2002, s. 25, Soğuk Savaş sonrasının Ortadoğu'su ile AB-ABD arasındaki politik farklılıklar konusunda, bkz. Hadar, 'Meddling in the Middle East?'

4. The future of NATO: A moment of truth.' *The Economist*, 4 Mayıs 2002, s. 27.

5. Bkz. diğerleri arasında, Spyros A. Sofos, 'Reluctant Europeans? European integration and the transformation of Turkish polities', *South European Society and Politics* "Avrupalılaşma ve Güney Çeperi" üzerine özel sayı, V. 5, N. 2, Güz 2000, s. 243-60.

6. Diğerleri arasında, Fuad Aleskerov, Hasan Ersel ve Yavuz Sabuncu, 'Power and coalition stability in the Turkish parliament, 1991-99', *Turkish Studies*, V. 1, N. 2, Güz 2000, ps. 21-38.

7. Bkz. örneğin, ordu dahil Türk laik seçkinlerin ülkenin AB'ye girişini koşulsuz desteklediklerini öne süren Christopher Brewin'in yanlış tezi, Christopher Brewin, *The European Union and Cyprus*, Cambridge, The Eothen Press, 2000, s. 120 ve benim Brewin'in kitabı hakkındaki yazım The International History Review, V. XXIII, N. 3 Eylül 2001, s. 740-42.

8. Ian O. Lesser, 'Changes on the Turkish Domestic scene

and their foreign policy implications', in Zalmay Khalilzad et al. (ed), *The Future of Turkish-Western Relations: Towards a Strategic Plan,* Arlington VA, RAND, 2000, s. 16.

9. Bkz. 'A general speaks his mind', *The Economist,* 16 Mart 2002, s. 46-8.

10. Bu sorunda, Norman Stone'un aşırı Türkiye yanlısı açıklaması için özellikle bkz. 'Talking Turkey', *The National Interest,*, N. 61, Güz 2000, s. 66-73.

11. Bkz. Judith S. Yaphe, 'Turkey's domestic affairs: shaping the US-Turkey strategic partnership', Strategic Forum, Institute for National Strategic Studies, National Defence University, Policy Paper 121, Temmuz 1997, http://www.ndu.edu/inss/strforum/foruml21 .html.

12. Diğerleri arasında, Hale, *Turkish Foreign Policy,* s. 148.

13. Bkz. Bülent Aras, 'Turkey's policy in the former Soviet South: Assets and options', *Turkish Studies,* V. 1, N. 1, Bahar 2000, s. 38.

14. Diğerleri arasında, Eric Rouleau, 'Turkey's dream of democracy'. *Foreign Affairs,* V. 79, N. 6, Kasım-Aralık 2000, s. 100-14.

15. F. Stephen Larrabee, 'Turkish foreign and security policy: new dimensions and new challenges', Khalilzad et al., *The Future of Turkish-Western Relations,* s. 26, bkz. aynı zamanda Christos Iacovou, 'Ethnicity and politics: Turkey and the Turkic peoples sonra the collapse of the Soviet Union', Christodoulos K. Yiallourides ve Panagiotis Tsakonas (ed), *Greece and Turkey after the End of the Cold War,* Atina, Aristide D. Caratzas, 2001, s. 2-19.

16. Aras, 'Turkey's policy in the former Soviet South', s. 39. Aras'ın kaynağı, Ankara Avrasya Araştırmaları Merkezi'nde, Enerji Çalışmaları Bölüm Başkanı Mehmet Şüküroğlu'dur.

17. Ibid., bkz. aynı zamanda İdil Tuncer, 'The security poli-

cies of the Russian federation: the "Near Abroad" and Turkey', *Turkish Studies*, V. 1, N. 2, Güz 2000, s. 95-112.

18. "Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya'da büyük bir politik rol oynama umutlarını Orta Asya ve Hazar stratejisinin temel direği olarak gördüğü [Bakü-Ceyhan] boru hattının inşasına bağladığı belirtilmeli. Ne var ki, [proje] gecikmeler ve mali sorunlar nedeniyle zorda ve inşa edilip edilmeyeceği bile belirsiz", ibid. s. 30.

19. Altunışık, Turkey ve the changing oil market in Eurasia', s. 164.

20. Türkiye İran'ın doğal gazına bağımlı, aksi halde doğal gaz konusunda sadece Rusya'ya bağımlı olur. Ayrıca, Rusya Türkiye'nin Almanya'dan sonra en büyük ticari ortağı.

21. Deyim Graham E. Fuller'e ait, 'The Institutional framework of US-Turkish relations' (Konferans Raporu), Konferansa sunulan tebliğ, The Parameters of Partnership: Germany, the US and Turkey', American Institute for Contemporary German Studies, The Johns Hopkins University, Washington DC, 24 Ekim 1997, s. 5.

22. İran'ın Amerikan yanlısı olması halinde, Ortadoğu'da kuvvet dengesinin nasıl değişebileceği hakkında bir örnek sunalım. ABD-İran ilişkilerinde bir yumuşama sadece İran'ın enerji pazarını liberalleştirmekle kalmaz, aynı zamanda "Hazar petrolünün İran üzerinden taşınması umutlarını da artırırdı. Bu yol daha ucuz olacağı için birçok batılı şirketin tercih ettiği yoldu. Bu, Batılı yatırımcıların Bakü-Ceyhan yoluna ilgisiyle birlikte, Türkiye'nin jeopolitik önemini de azaltırdı', bkz. Larrabee, Turkish foreign and security policy', s. 31.

23. *Inter alia*, Brzezinski, *The Grand Chessboard*, s. 135-50.

24. Türkiye'nin Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgesinin 1980'ler ve 1990'lardaki 'düşük yoğunluk savaş' yüzünden az gelişmiş olduğu doğru değil. Bölge 1923'ten beri Türk

hükümetlerinin desteklediği ekonomik (örneğin, sabit sermaye yatırımı) ve sosyal (örneğin, sosyal ve kültürel programların olmayışı) nedenlerle az gelişmiş ve geridir. Kürt sorununun 1999 Şubatı'nda Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla ortadan kalkmadığını söylemek gereksiz. Avrupa'nın çok hassas güvenlik parametresinde kendisini gösteren Türk-Kürt çatışmasıyla ilgili olarak Avrupa'nın mevcut kaygıları artmıştır, bkz. özellikle Dietrich Jung ve Wolfango Piccoli, *Turkey at the Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East,* Londra, Zed Books, 2001.

25. Bkz. Heinz Kramer, 'The institutional framework of German-Turkish relations', Konferans'a sunulan tebliğ, 'The Parameters of Partnership', s. 10-31.

26. Bkz. özellikle Şükrü Elekdağ, 'Two and one-half war strategy', *Perceptions*, V. 1, N. 1, 1996, s. 33-57. "Ülkenin yarısı" Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) ayrılıkçılığına karşı savaşırken, Suriye ve Yunanistan Türkiye'yi Doğu Akdeniz'den çıkarmak için kuşatmak isteyen "iki cephe" olarak öne fırlamıştır. Bu tezin kayıp halkası, Elekdağ'ın hesaba katmadığı Rusya ve İran olasılıklarıdır. Yazar Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda müsteşarlık yapmış ve ABD ve Japonya'da Türk Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştur.

27. Kardak krizi için, cf., Vassilis Fouskas, 'The Left and the crisis of the Third Hellenic Republic, 1989-97', Donald Sassoon (ed.), *Looking Left: European Socialism after the Cold War,* Londra, I.B. Tauris, 1997, s. 64-87, Ekavi Athanassopoulou, 'Blessing in disguise? The Imia crisis and Turkish-Greek relations', Mediterranean Politics, V. 2, N. 3, Kış 1997, s. 76-101.

28. Brzezinski, *The Grand Chessboard,* s. 41, 47.

29. Sabri Sayan, 'Turkish perspectives toward German and US foreign policy', Konferansa sunulan tebliğ, "The Parameters of Partnership", s. 34.

30. Fuller, 'The institutional framework of US-Turkish relations', s. 7.

31. ABD ve yerkürede gelişen bazı politik olgulara ilişkin olarak euronun gücünü gösteren birçok gösterge ve eğilim vardır. Sözgelimi, dolar 11 Eylül'den sonra düşmüştü ve ABD'deki birçok şirket skandalından sonra, tüccar ve yatırımcıların güveni azalmıştı. Londra merkezli bir danışmanlık şirketi olan Independent Strategy'nin başkanı David Roche, "ABD'nin mali varlıklarının artık Avrupa ya da Japonya'nınkiler kadar cazip olmadığını ve eğer ABD tek başına Irak'a saldırırsa bu durumun daha da kötüye gideceğini öne sürdü", bkz. Michael R. Sesit, 'Investors lose their faith in a strong US Dollar', *Wall Street Journal Europe*, 14 Mayıs 2002, s. A1.

32. Gowan, *The Global Gamble*, s. 159.

33. Ian O. Lesser, 'Bridge or Barrier? Turkey and the West After the Cold War', Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser (ed), *Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China*, Oxford, Westview Press/A RAND Study, 1993, s. 125 içinde.

34. Türkiye'nin tıpkı 1995-6'dan beri İsrail ile olduğu gibi, Ürdün ile de 1984'den beri bir savunma paktı içinde olduğunu kaydetmeye değer.

35. Larrabee, 'Turkish foreign and security policy', s. 25.

36. Ibid., s. 46.

37. Yunanistan AB'nin kurumsal yapısı dışında alındığından bu karara itiraz etti. AB'nin resmi kararı hala askıda olmakla birlikte, aslında Türkiye ESDI'nin gelecekte herhangi bir şekilde gelişmesinde önemli bir ağırlık koyabileceği bir anlaşma koparmayı başardı.

38. Bkz. BBC Monitoring, 'Çakmakoğlu comments on Turkey's efforts for ESDP compromise', Anatolia-Brussels, 14 Mayıs 2002.

39. Komisyonun Türkiye'nin Kopenhag politik kriterlerini

karşılamada gösterdiği ilerlemeye ilişkin düzenli görüş bildirdiği raporların dışında, bkz. Avam Kamarası, Dışişleri Komitesi, İngiltere'ye sunulan dört ilginç memorandum, William Hale (TKY 1, tarihsiz), Philip Robins (TKY 16, 21 Ocak 2002), William Park (TKY 5, Ocak 2002) ve Uluslararası Af Örgütü (TKY 6, Ocak 2002). Dört Memorandumun hepsi ve Af Örgütü'nün bir raporu Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini en az destekleyenler, Londra, Avam Kamarası, Dışişleri Türkiye Komitesi, dosya no TKY, Şubat 2002.

40. Tezimize başka bir destek Alan Makovsky'den geliyor, Turkey's faded European dream', "The Parameters of Partnership" Konferans tebliği, s. 58. Makovsky, Washington Yakın Doğu Siyaseti Enstitüsü'nde kıdemli öğretim görevlisidir.

41. Bu deyim eski bir Türk Büyükelçisi tarafından, Türkiye'nin ittifak sisteminin Rusya ve İran'a kaydırılmasını öneren General Kılınç'ın açıklamasını yorumlarken kullanılmıştı, bkz. 'A general speaks his mind', *The Economist*, s. 48.

Bölüm 6

1. Sözünü etmiş olduğumuz Claude Nicolet, Eventhi Hatzivassiliou, James A. McHenry, Robert Holland, Brendan O'Malley ve Ian Craig'in yapıtları dışında, aynı zamanda aşağıdaki monografilerden de söz etmek istiyorum: Diana Weston Markides, *Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2001, Michael Attalides, Cyprus; Nationalism and International Politics, Edinburgh, Q Press, 1979, Farid Mirhagheri, *Cyprus and International Peace-Making*, Londra, Hurst, 1998, Süha Bölükbaşı, *The Superpowers and the Third World: Turkish-American Relations and Cyprus*, New York, University of Virginia Press, 1988, Ioannis Stefanidis, *Isle of Discord: Nationalism, imperialism and the Making of the Cyprus Prob-*

lem, Londra, Hurst, 1999, Christopher Hitchens, *Hostage to History - Cyprus: From the Ottomans to Kissinger*, Londra, Verso, 1997.

2. Gerçekte, İngiltere Almanya'nın ve Bulgaristan'ın ortak saldırılarına karşı Sırbistan'a yardım ederek müttefiklerin safında yer alması karşılığında Kıbrıs'ı en az iki kez Yunanistan'a önermişti. Ama ciddi iç sorunlar yaşayan Yunanistan öneriyi geri çevirdi bkz. Sir David Hunt, 'Cyprus: A study in International Relations', The 1980 Montague Burton Lecture on International Relations, University of Edinburgh, Edinburgh, 28 Ekim 1980, Michael Llewellyn Smith, *Ionian Vision: Greece in Asia Minor,* 1919-1922, Londra, Hurst, 1998, s. 15.

3. Kıbrıs sorunu hakkında bildiklerimizi, büyük ölçüde İngiltere, ABD, Kıbrıs, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'ndaki arşiv çalışmaları ile Atina'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin arşivlerine borçluyuz, bkz. Alexis Papachelas'ın olağanüstü çalışması, *The Rape of the Greek Democracy : the American Factor, 1947-1967* (Yunanca), Atina, Estia, 1997. Örneğin, SSCB'nin Soğuk Savaş'ın başından itibaren 1974 yılındaki Türk istilalarına ve bugüne kadar yürüttüğü Kıbrıs politikası hakkında hemen hemen tamamen bilgisiziz. Aynı zamanda, Türkiye Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve Yunanistan Savunma Bakanlığı dosyaları üzerinde yoğun bir çalışma yapılması gerekiyor ama bunlara ulaşmak oldukça zor,

4. Sözgelimi, Kevin Featherstone'un ciddi ve öğretici değerlendirmesi, Kıbrıs sorununa bulunacak bir çözümün "çok boyutlu bir satranç oyunu"ndan çıkamayacağını kabul ediyor. Bunun yerine, daha çok AB-Kıbrıs ilişkilerinin kurumsal boyutunda ve AB'nin stratejik olarak Kıbrıslı politikacıları güvenlik zemininde nasıl kullanacağına odaklanıyor; Kevin Featherstone, 'Cyprus and the onset of Europeanisation: Strategic Usage, Structural transformation and institutional adaptation', *South*

European Society and Politics, Special Issue on 'Europeanisation and the Southern Periphery', V. 5, N. 2, Güz 2000, s. 141-62. Diğer örnek ikisi de Brüksel'deki Avrupa Siyaset Araştırmaları Merkezi'nde Kıbrıs'ın AB'ye katılımıyla ilgili pedagojik bir reçete sunan Nathalie Tocci ve Michael Emerson'un değerlendirmeleri, *Cyprus as Lighthouse of the East Mediterranean: Shaping EU Accession and Re-unification Together*, Brüksel, CEPS, 2002.

5. Örneğin, bu Neill Nugent'in aksi halde çok ilginç olabilecek "EU enlargement and the 'Cyprus problem'''inin ana teması, *Journal of Common Market Studies.* V. 38, N. 1, Mart 2000, s. 130-50, Oliver Richmond'un 'A perilous catalyst? EU accession and the Cyprus problem', *The Cyprus Review*, V. 13, N. 2, Güz 2001, s. 125-31 ve Heinz Kramer'in, 'The Cyprus problem and European security', Survival, V. 39, N. 3, Güz 1997, s. 16-32. Bu metinleri okumaktan şahsen yararlanmış olmama rağmen, gene de zaman zaman aşırı spekülatifler. Bkz. aynı zamanda Clement H. Dodd, *Storm Clouds over Cyprus*, Cambridge, The Eotben Press, 2001 ve Christopher Brewin, 'European Union perspectives on Cyprus Accession', *Middle Eastern Studies*, V. 36, N. 1, Ocak 2000, s. 21-34. Panik senaryoları ve aşırı yanlı bir tutum sunan tamamen kötü iki örnek için, bkz. Nanette Neuwahl, 'Cyprus and the EU', Cambridge MA, Jean Monnut Working Paper 4, Harvard Law School, 2000, ve Michael Stephen, *The Cyprus Question*, Londra, Northgate Publications, 2001.

6. Bunun sadece geçici bir sonuç-yorum olarak okunması gerektiğini tekrarlıyorum, çünkü durumun geçmişte ve şu anda böyle olduğu konusunda Yunanistan tarafına ait sağlam kanıtlarımız yok. Bununla birlikte, bir köstebeğin tanıklığı 'tarihsel hakikat'e yaklaşmaya çalışan araştırmacı tarafından güvenilir bir kaynak olarak ne kadar kullanılabilirse, Londra'da Christos

Stylianides ile yaptığım açık tartışmadan söz etmeliyim (17 Mart 2002). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin eski Hükümet Sözcüsü olan bu kişi, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği girişimini potansiyel olarak destekleyebilecek olan Almanya ve Fransa'nın rolü ile ilgili stratejik tartışmaların, o sırada Theodore Pangalos ve Yiannos Krainidiotis'un etkisi altındaki Yunanistan Dışişleri Bakanlığında cereyan ettiğini itiraf etti, bkz. aynı zamanda Michalis Ellinas, 'A Lobby for Cyprus seminar on Cyprus and the EU', *Eleftheria* (Londra baskısı, Yunanca), 21 Mart 2002, s. 6.1 daha çok aşağıdaki sorunlara özgü.

7. Brzezinski, *The Grand Chessboard*, s. 74.

8. Hadar, 'Meddling in the Middle East?', s. 48.

9. Bkz. Avrupa Komisyonu, *Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership*, Lüksemburg, Avrupa Birliği Bülteni, Ek 2, 1995, aynı zamanda, Fulvio Atina ve Stelios Stavridis (ed), *The Barcelona Process and Euro-Mediterranean Issues from Stuttgart to Marseille*, Milano, Dott. A. Giuffre Editore, 2001. Bkz. aynı zamanda *The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives*, Londra, Frank Cass, 1997 adlı yapıtı gibi, İngiltere'de yayınlanan Mediterranean Politics gazetesi temelinde Richard Gillespie'nin yayınladığı çalışma, Marc Maresceau ve Erwan Lannon'ın yayınladığı daha yeni bir çalışma, *The EU' s Enlargement and Mediterranean Strategies*, Londra, Palgrave, 2001.

10. Hadar, 'Meddling in the Middle East?', s. 49.

11. Ibid. s. 52.

12. Brzezinski, *The Grand Chessboard*', s. 66 (dipnot).

13. 'Cyprus shipping improves its image', *Cyprus News*, N. 152, Londra, Cyprus High Commission, Nisan 2002, s. 3.

14. Bkz. 'Gas pipeline decisions looming', *Cyprus News,* N. 150, Londra, Cyprus High Commission, Şubat 2002, s. 3.

15. Bu konuda başka yorumlar için bkz. Tözün Bahçeli, "Turkish Cypriots, the EU option and resolving ethnic conflict in Cyprus", Andreas Theophanous et al. (ed), *Cyprus ami the European Union*, Nicosia, Intercourse Press, 1996, s. 108, 119 içinde.

16. Birçok yazar Türkiye'nin dışlanmasını sadece Yunanistan'ın muhalefetine yükleyerek Lüksemburg doruğunun bu yanını göremedi; bkz., diğerleri arasında William Park; 'Turkey's European Union candidacy: from Luxembourg to Helsinki - to Ankara?', *Mediterranean Politics*, V. 5, N. 3, Güz 2000, s. 35; Jean-Francois Drevet, *Chypre en Europe*, Paris, L'Harmattan, 2000, s. 261-70; Aylin Güney, 'Turkey: Beyond the customs union?', Atina ve Stavridis, *The Barcelona Process*, s. 201-25 içinde.

17. Bkz. Alan Makovsky, 'Turkey's faded European dream', 'Ortaklığın Parametreleri" Konferansı'na sunulan tebliğ, s. 52.

18. Ibid., s. 59. Sabri Sayarı aynı zamanda şöyle diyor ('Turkish perspectives toward German and US foreign policy', s. 40): "ABD Brüksel ve Ankara arasında gümrük birliği anlaşmasının sonuçlandırılması için bastıran temel bir oyuncuydu" ama Lüksemburg'da "Almanya ve Yunanistan'ın başını çektiği Türkiye'nin tam üyeliğine muhalefetin değişmesi mümkün değildi."

19. Makovsky, Turkey's faded European dream', s. 55.

20. William Wallace, 'Rare optimism on Cyprus', *Wall Street Journal Europe*, 21 Şubat 2002, s. A9.

21. Tözün Bahçeli, Yunan-Türk anlaşmazlığının ikili jeopolitik ve kurumsal/küresel boyutunu göremiyor ve dolayısıyla kendisini AB devletlerinin "Yunan-Türk anlaşmazlığından uzak kalmayı tercih edecekleri ama Yunanistan'ın üyeliğinin bunu olanaksız kıldığı" gibi açık bir tezle sınırlıyor. Özünde Bahçeli Lüksemburg doruğunda Almanya'nın bağımsız rolünü tamamen göz ardı ediyor, bkz. Turkish Cypriots', s. 119.

22. Henri J. Barkey ve Philip H. Gordon, 'Cyprus: the predictable crisis', *The National Interest,* N. 66, Kış 2001/02, http://nationalinterest.org/ issues/66/BarkeyGordon.html, s. 10.

23. Barkey ve Gordon dahil birçok analist bu yanlışa düşmüştür (ibid., s. 4). Yunan-Türk *yakınlaşması* her iki ülke adına uzun ve yılan hikayesine dönmüş yarı gönüllü inisiyatifler süreciydi ve Yunanistan'ın, Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği anlaşmasına vetosunu kaldırmasından sonra başlamıştı. Yunanistan tarafını ilgilendirdiği kadarıyla, hem yakınlaşmanın hem Kıbrıs'ın AB perspektifinin ardındaki stratejik beyin, 1999'da Romanya'da bir uçak kazasında ölen Kıbrıs doğumlu Yunanistan Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Nikos Kranidiotis'di, bkz. aynı zamanda Christos Stylianides'in fikirleri, Ellinas, 'A Lobby for Cyprus' içinde.

24. *Acquis* temel ilkelerinde bazı sınırlamalar mümkündür ve daha çok geçici olduklarında söz konusudurlar. Bazı kalıcı sınırlamalar da mümkündür ve İsveç'te enfiye sorunu gibi ciddi politik etkileri olmayan konulara ilişkindir. Bugüne kadar sınırlamaların en uç biçimi Aland adaları konusunda Finlandiya için kabul edilmiştir. Bu Baltık Denizi adaları (yaklaşık 6.500 tane) Finlandiya'ya aittir, nüfuslarının çoğunluğu İsveçlidir ve 1922'den beri çeşitli anlaşmalarla bölgesel bir yurttaşlık verilmiştir. Finlilerin bu adalarda taşınmaz mülk sahibi olmaları ve iş yapmaya başlamaları için asgari beş yıllık ikamet etme şartı aranmaktadır. Konu "müzakereler sırasında AB için büyük güçlükler yarattıysa da Finlandiya'nın Katılım Antlaşması, bölgesel yurttaşlık dışında taşınmaz mülkiyet, işyeri, meslek ve hizmetlerin icrası gibi konularda bu sınırlamaları korudu. Ama bu hakların ayrımsız uygulanması gerektiği ve Birliğin tüm yurttaşlarına uygulanması gerektiğini de savundu" bkz. Costas Apostolides, ' The European acquis cotnniunautaire and a federal Cyprus', R.C. Sharma ve Stavros A. Epaminondas (ed), Cyprus;

In Search of Peace and Justice, New Delhi, Somali Publications, 1997, s. 258-9 içinde.

25. Başyazı, 'Cyprus surprise'. *Financial Times*, 18 Ocak 2002, s. 14.

26. Coufoudakis, 'The solution', s. 17-18.

27. Bkz. Avrupa Birliği, 2001 *Regular Report on Cyprus's Progress Towards Accession*, Brussels, Office for Official Publications of the Europe Communities, COM, 2001, s. 3-34, bkz. aynı zamanda on uluslararası hukuk profesöründen oluşan uluslararası ekibin yerleşimciler sorununda sunduğu hukuki görüş, Christopher Greenwood, Alain Pellet, Gerhard Hafner et al., *Legal Issues Arising from Certain Population Transfers and Displacements on the Territory of the Republic of Cyprus in the Period Since 20 July 1974*, Londra, Press and Information Office, Cyprus High Commission, 30 Haziran 1999.

28. Avrupa Birliği, 2001 *Regular Report,* s. 5, 21.

29. Bkz. *Cyprus*, Appendix B, 'Draft Treaty of Guarantee', Nicosia, Cmnd 1093, Republic of Cyprus, Temmuz 1960, s. 86.

30. Bkz. James Crawford, Alain Pellet ve Gerhard Hafner, 'Republic of Cyprus: Eligibility for membership'. Birleşmiş Milletler, A/52/481, S/1997/805, 17 Ekim 1997. Türkiye Kıbrıs'ın başvurusunun hukuki olmadığı görüşünü destekleyen Professor Maurice Mandelson'un yazdığı bir bilgi notuyla cevaplamayı iki kez denediyse de başarılı olamadı (bkz. örneğin, Turkey-Maurice Mandelson, UN A/56/451, S/2001/953, 5 Ekim 2001). Crawford, Pellet ve Hafner bu tezi daha da güçlendirerek tekrar cevapladılar, bkz. 'The eligibility of the Republic of Cyprus for EU membership', Londra, Press and Information Office, Cyprus High Commission, Ocak 2002.

31. Jack Straw ve Matthew Hamlyn, 'On Cyprus', FCO/FAC/002-02, Londra, Avam Kamarası, 12 Mart 2002, s. 1-2.

32. Barkey ve Gordon, 'Cyprus', s. 5.

33. Cf. Bölükbaşı, 'Behind the Turkish-Israeli alliance', s. 26 ve Marios Evriviades, "The Turkish-Israeli axis: Alliances and alignments in the Middle East", *Orient*, V. 39, N. 4, 1998, s. 565-82. Her iki yazar da Türk-İsrail askeri ekseninin çok eski olduğu konusunda uzlaşmakla birlikte (bu Evriviades'in çözümlemelerinde daha belirgin), Evriviades'in çözümlemesi Bölükbaşı'nınkinden daha derin ve ileri. Aynı zamanda, 1950'lerde Türk-İsrail ekseni İsrail tarafından başlatılmışken, 1990'larda İsraillileri ayartmaya başlayan Türk tarafı olmuştu.

34. *Inter alia*, Khalilzad et al., *The Future of Turkish-Western Relations*.

35. Carl Schmitt, *D erBegriff de s Politischen* (Siyaset Kavramı), Berlin, Dunker & Hurnbolt, 1932 adlı klasik yapıtında, kapsamlı bir siyaset modeli teorisi geliştirmiştir. Burada siyaseti belirleyen alan basitçe çatışma öğesi değil dost ve düşman ayrımıydı. Hem iç hem de dış sorunlara uygulanabilen bu ayrım, gerçek egemenliğin koşullarını belirleyen bir güç ilişkileri birikimini oluşturuyordu. Ama ahlaki ve hukuki sorunlara açık hukuki belgeler her zaman güç gerçekliğini yansıtmaz. *Gerçek güç siyaset alanında acil durum yaratabilecek olanlara aittir.* Bu sorunda, en çok Peter Gowan'ın "The twisted road to Kosovo"da, s. 74-5 , geliştirmiş olduğu çözümlemelere borçluyum. Bkz. aynı zamanda, Gopal Balakrishnan, *The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*, Londra, Verso, 2000. 1982'de ölen Schmitt, iki savaş arasındaki dönemde önde gelen Nazi hukukçulanndan biriydi. Bu nedenle, felsefesi Nazilerin Avrupa'yı kuvvet yoluyla egemenlik altına almaları için zemin hazırlama çabası olarak görülmelidir. Bu politik kusuruna rağmen Schmitt'in yapıtı modern siyaset kuramı alanında en önemli ve derin çözümlemelerden biri olarak geniş kabul görüyor.

36. İsmail Cem, 'A common vision for Cypriots', *Inter-*

national Herald Tribune, 14 Mart 2002, s. 6. Bu kavramla ilgili daha iyi işlenmiş bir görüş Rauf Denktaş'ın yardımcısı Ergun Olgun tarafından geliştirilmiştir: "Time running out for the detente in Cyprus", *The European Voice*, 8-15 Mayıs 2002. Yunanistan Dışişleri Bakanı, George Papandreou, 'A unified Cyprus is essential for European unity' diye tipik bir başlık attığı bir makaleyle yanıt verdi, International Herald Tribune, 2 Mayıs 2002.

37. Olayların arka planını iyi anlatan bir çözümleme için bkz. Makarios Drousiotis, 'S-300 and other myths' (Yunanca), *Archeio*, N. 1, Aralık 1999.

38. Füzelerin konuşlanmasının Kıbrıs'taki genel askeri kuvvet ilişkisi üzerinde çok küçük bir etkisi olacağı konusunda geniş bir uzlaşma vardı. Bununla birlikte, Türkiye önleyici nedenlerle bunların yerleştirilmesine karşı çıktı, bkz., sözgelimi, Dan Lindley, 'The military factor in the Eastern Mediterranean', Clement H. Dodd (ed.), *Cyprus: The Need for New Perspectives*, Cambridge, The Eothen Press, 1999, s. 195-230 içinde, SS-300 krizi patlak vermeden önce Kıbrıs'taki askeri denge sorunu için, bkz. Aristos Aristotelous, *Greece, Turkey and Cyprus: the Military Balance, 1995-96*, Nicosia, Cyprus Centre for Strategic Studies, 1995.

39. Özünde Türkiye'nin Kıbrıs'ta istediği politik çözüm, Kuzey'de bir Türk devleti ve Güney'de bir Rum-Türk devletidir, bkz. inter alia, Andreas Theophanous, *Cyprus in the European Union and the New International Environment* (Yunanca), Atina, I. Sideris, 2000, s. 103-04.

40. Diğerleri arasında Yunanistan ve Kıbrıs arasındaki bu ortak savunma doktrini, Türk kuvvetlerinin Kıbrıs'ta herhangi bir ilerlemesinin Yunanistan için bir *casus belli* sayılacağına dayalıdır. Fransa'nın Kıbrıs'ın güneydoğusundaki Gkreko Burnunda bir dinleme istasyonu vardır ve burası aynı zamanda Or-

tadoğu'ya hem Fransızca hem de Arapça radyo yayını yapmaktadır. Fransa bu alanı 1970'den beri elinde tutuyor. Bu değerli bilgiyi eski Kıbrıslı diplomat Nikos Makris'e borçluyum.

41. Bkz. özellikle Avrupa Birliği, *2001 Regular Report*, s. 21. Türkiye üzerindeki güçlü diplomatik baskılardan sonra, Kıbrıslı Rum en sonunda 2001 Nisanı'nda serbest bırakıldı.

42. Yahudi karşıtı fikirleriyle tanınan Erbakan, ordudan gelen yoğun baskılar karşısında paktı imzalandıktan sonra, ordunun 1997 Haziranı'ndaki mini darbesiyle devrildi. Türkiye'de İslam sorunu hangi açılardan ele alınırsa alınsın, bunun ABD ve bu nedenle laik ordu için politik bir kabus olduğu gerçek.

43. Bkz. Muhamoud A-Shaikh, "US-Israel-Turkey exercises could be a blessing in disguise," http://www.rn uslimedia. com/arch ives/oaw98/blcssing.htm.

44. Evriviades, güvenlik forumunun kurulmasının Türkiye-İsrail ilişkisini kurumsallaştırdığını, dolayısıyla bunun iki ülke ittifakının en önemli uzun süreli özelliği olduğunu öne sürüyor, 'The Turkish-Israeli axis', s. 569.

45. Diğerleri arasında, Soetendorp, *Foreign Policy in the European Union*, s. 95-113, Schulze, *The Arab-Israeli Conflict*, Avrupa Komisyonu, Dış İlişkiler Genel Yönetimi, 'The EU and the Middle East peace process', :http://europe.eu.int/comm/ external_ relations/ mepp/ index.htm, 2002.

46. Bu, aynı zamanda emekli İsrailli General Samuel Limone'nun "Security issues in the Eastern Mediterranean and Europe: A view from Israel" adlı çalışmasının başlıca konusudur, Theophanous et al., *Cyprus and the European Union*, p. 189-96 içinde.

Bölüm 7

1. Terry Eagleton, *The Ideology of the Aesthetic*, Oxford, Basil Blackwell, 1990, s. 24.

2. Boru hattının inşası için gereken 3,3 milyar doların yaklaşık yüzde 70'i, çeşitli ihracat temsilcilikleri ve Dünya Bankası gibi kamu kredi kuruluşları aracılığıyla, en başta Avrupa, Japon ve ABD vergi mükelleflerinden toplanabilir.

3. Bkz. 'Germany sees greater role for Europe in Asia', NATO Enlargement Daily Brief, http://groups.yahoo.com/group/nedb/ messages, 26 Haziran 2002,

4. 'China feels encircled', *The Economist*, 8 Haziran 2002, s. 65.

5. John Vogler, 'The European Union and September 11, Bülent Gökay ve R.B.'J. Walker (ed), *11 September 2001: War, Terror and Judgement*, Keele, Keele Avrupa Research Centre, Keele University, 2002, s. 88-9 içinde.

6. 'Çıkarlar'la sınıf, devlet-bürokratik ve ulusal olmak üzere üç tür çıkarı kastediyorum. Bunların üçü de hem birbiriyle çakışan ifadeler hem de görece özerkliğe sahipler. Bu açıdan, 'sınıf çıkarı'nın işlevini örnekleyen şey, sadece bir ABD ve bir İtalyan şirketi arasındaki değil, aynı zamanda iki ABD şirketi arasındaki çıkar çatışmaları da olabilir. 'Ulusal çıkar' temelde 'sınıf' ve 'bürokrasi' arasında, sınıf çıkarları ve devletin bürokratik aygıtları arasında bir dengeleyici unsurken, 'devlet-bürokratik' çıkarlar devletin kendi yönetici seçkinlerinin maddi çıkarlarını ifade ederler. Bu bağlamda, AB bürokrasisi ve AB'ye üye devletlerin ulusal bürokrasileri arasında birçok çatışma biçimi vardır bu AB'nin politik ve mali bütünleşmesine bir engel gibi görülmelidir.

7. Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri: Fransa, İngiltere, Rusya, ABD ve Çin. NATO ile ilişkisi olmayan tek ülke Çin'dir. Güvenlik Konseyi'nin her üyesinin kararları veto etme hakkı yetkisi vardır. İki yıllığına Konsey'e dönüşümlü olarak katılan diğer on üyenin böyle bir yetkisi yoktur.

8. Brzezinski, *The Grand Chessboard*, s. 25.

9. “The acceptability of American power” (Present at the Creation: A Survey of America’s World Role), *The Economist*, 29 Haziran 2002, s. 8.

10. Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism*, New York, Norton, 1978, bkz. aynı zamanda yazarın *Haven in a Heartless World: the Family Besieged*, New York, Norton, 1977.

11. Gençlik suçları ve genel toplumsal huzursuzluk her zaman yoksulluk koşullarına indirgenemez. 2002’de oğul Bush’un yönetimine tavsiyelerde bulunmak için oluşturulan bir danışma kurulunun başkanı Ronald Huff, Los Angeles’ta suç ve yoksulluk arasında her zaman bir ilişki olmadığını kabul ediyordu: “Hukuku uygulayan kurumlar ve mahkemeler bunların çocuk olduklarını bir türlü anlayamıyor. Evet, bazıları korkunç şeyler yapmış olabilir. Ama bir kimlik bunalımı yaşıyorlar. Milyoner dolu Beverly Hills’de bile beyaz çeteleri başka nasıl açıklayabilirsiniz ki?”, bkz. Burhan Wazir, ‘Lost Angeles’, *Observer, 1* Temmuz 2002, s. 30 (‘*The Observer Magazine').*

12. 1917 Rus devrimi öncesinde popülist gelenekle ilgili en iyi çalışma, Franco Venturi’ninkidir: *Il populismo Russo,* V. I-III, Torino. Einaudi, 1972. Radikal popülizmin Bolşevizm ve Rus Devrimi üzerindeki etkisi gibi, bu sorunları da şu çalışmamda tartıştım: *Populism and Modernisation: the Exhaustion of the Third Hellenic Republic, 1974-1994* (Yunanca), Atina, Ideokinissi, 1995.

13. Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus,* Londra, Routledge, 1990, s. 32.

ÇIKAN KİTAPLAR

TARİH

• EĞER ÖYLE OLSAYDI • CİLT 1 ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ	Robert Cowley
• EĞER ÖYLE OLSAYDI • CİLT 2 ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ	Robert Cowley
• BAŞKA TARİH BAŞKA TÜRKİYE	Seyfi Öngider
• ÖTEKİ AMERİKA	Howard Zinn
• TARİHTE BÜYÜK FİYASKOLAR	W.R. Forstchen B. Fawcett
• TÜRK TARİHİNDE FİYASKOLAR	Seyfi Öngider
• 2500 YILLIK SAVAŞ TARİHİ	John Keegan
• LİDER BİYOGRAFİLERİNDEKİ TÜRKİYE	Seyfi Öngider
• TARİHİN BÜYÜK SIRLARI	Paul Aron
• ALTERNATİF TARİH HİKAYELERİ	Harry Turtledove
• ÇOK LÜZUMLU TARİH ANSİKLOPEDİSİ	Paul Kuttner
• SALAKLIK TARİHİ	Bob Fenster
• 1688-BİR DÜNYA TARİHİ	John E. Wills, Jr.
• TARİHİN BÜYÜK YALANLARI	R. Shenkman
• TARİHİ DEĞİŞTİREN BAŞARISIZLIKLAR	Donald S. Besore
• BATI NEDEN KAZANDI?	V. Davis Hanson
• TARİHİN CİLVELERİ 1-2	Bathroom Readers' Hysterical Institute
• 3000 YILIN AYAKLANMALARI	Yves Fremion
• KRALİYET SKANDALLARI	Michael Farquhar
• KURULUŞ VE KURUCU	Seyfi Öngider

ÖYKÜ

• BETULA	Akın Birdal

ROMAN

• BALIĞIN BİSİKLETE İHTİYACI NE KADARSA KADININ ERKEĞE İHTİYACI O KADARDIR	Fay Weldon
• ATLIKARINCA	J. Robert Janes
• ELBİSENİN KİRACISI	Sheri Holman
• APTAL İNCİR AĞACI	Eudora Welty
• KONGO ATEŞİ	Robert Bennet
• MIRIAM'IN ŞARKISI	Mark Mathabane
• AZİZE KATHERINE'İN ÇALINAN DİLİ	Sheri Holman
• İMPARATORDAN BİR ARMAĞAN	Therese Park
• AYAKTA KALAN SON KADIN	Winona LaDuke
• DOKUNULMAZ	John Banville
• RHODE ISLAND BLUES	Fay Weldon

BİYOGRAFİ

• PEÇEYE ÖFKE	Parvin Darabi R.P. Thompson
• KANARYA	Canary Conn
• HAYATIM HARBİDEN ROMAN	Mehmet Kartal
• HER ŞEY SU İLE BAŞLADI	Helen Keller
• ARAP KAYMAKAM	Orhan Koloğlu
• BAYKUŞ İMPARATORLUĞU	O'Brien - Phillips
• TESLA	Margaret Cheney
• MARIE ANTOINETTE	Antonia Fraser

ARAŞTIRMA

• KUTSAL DEHŞET	James A. Haught
• KUTSAL NEFRET	James A. Haught
• GECENİN GÖZLERİ	Mehmet Kartal
• BİR GÖKKUŞAĞI PROJESİ	Daniel Singer
• AMERİKAN MUHALİFLERİ KONUŞUYOR	South End Press
• LÜZUMSUZ BİLGİLER ANSİKLOPEDİSİ 1-2-3	Tamer Korugan
• KÖSTEBEK İNSANLAR	Jennifer Toth
• MASKELER, SÜVARİLER, GACILAR	Pınar Selek
• ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE YAŞLILIK	İsmail Tufan
• DOĞANIN YARATTIĞI GİBİ	John Colapinto
• A'RAF	Bora Bayraktar
• ASYALILARIN KAFASI ÇALIŞIR MI?	Kishore Mahbubani
• KAYIP TARİH	Yalçın İlter

GÜNCEL

• KIRMIZI İLE YEŞİL/ YEŞİL İLE KIRMIZI	Şanar Yurdatapan Abdurrahman Dilipak
• KIRMIZI -YEŞİL ANILAR	Yurdatapan-Dilipak
• MARKS DÖNDÜ!	Howard Zinn
• MİLLİYETÇİLİK, FAŞİZM VE MHP	Seyfi Öngider
• NEW ORLEANS'TAN KOSOVA'YA	İdil Elveriş
• MOLLIE'NİN İŞİ	William Adler
• PARANIN SATIN ALABİLECEĞİ EN İYİ DEMOKRASİ	Greg Palast
• KAYIP BEYAZ KABİLELER	Ricardo Orizio
• EINSTEIN'IN BUZDOLABI	Steve Silverman

İSTEYİN GÖNDERELİM!

- **Kitaplarımızı kolayca ve uygun fiyatlarla edinmek ister misiniz?**
- **Peşin alışlarda %20 indirimden yararlanıyorsunuz**
- **Vadeli alışlarınız ise kitapların üst fiyatı üzerinden**
- **Siparişleriniz en geç on gün içinde posta/kargoya veriliyor**
- **20 milyon TL ve üzerindeki siparişlerinizde posta/kargo ücreti ödemenize gerek yok. Bu masrafı yayınevimiz üstleniyor**
- **Ödemelerinizi kredi kartı ile yapabiliyorsunuz**
- **Bütün yapacağınız aşağıdaki adresten bir sipariş formu istemek**

Hepsi bu!

Aykırı Yayıncılık
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Fırat Han No: 30 Kat: 2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0.212.513 81 57 Faks: 0.212.511 62 52 aykiri@aykiri.net www.aykiri.net

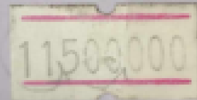
Kingston Üniversitesi'nde görev yapan Yunanlı araştırmacı ve gazeteci Fouskas ABD'nin önde gelen stratejisti ve eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası* kitabında ileri sürdüğü görüşlerle tartışarak, Avrasya'ya ilişkin barışçı ve dayanışmacı öneriler geliştirmeye çalışıyor.

Küresel egemenlik için Avrasya'ya egemen olmanın şart olduğunu belirten Brzezinski, özellikle petrol ve doğal gaz kaynakları açısından zengin enerji havzalarının önemine dikkat çekiyor ve ABD'nin bölgeye egemen olması için ne yapması gerektiğini tartışıyordu. Nitekim Afganistan, Gürcistan ve Irak'a yönelik Amerikan müdahalelerinin hep bu Satranç Oyunu'nun birer parçası olduğu artık biliniyor.

Soğuk Savaş'ın bitiminden ve 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin askeri ve politik stratejilerinde nelerin değiştiğini ele alan Fouskas, Avrasya'da Avrupa Birliği'nin izlediği alternatif politikaları da eleştiriyor ve özellikle Almanya, Fransa, İngiltere ve Türkiye'nin rollerini tartışıyor.

Bu arada Türkiye-Kıbrıs-Yunanistan arasındaki ilişkiler ve özellikle de Türkiye-Kıbrıs-AB ilişkileri bağlamında Yunanlı araştırmacının gözlemleri ve değerlendirmeleri dikkat çekiyor.

ISBN 975-8337-76-9

aykırı